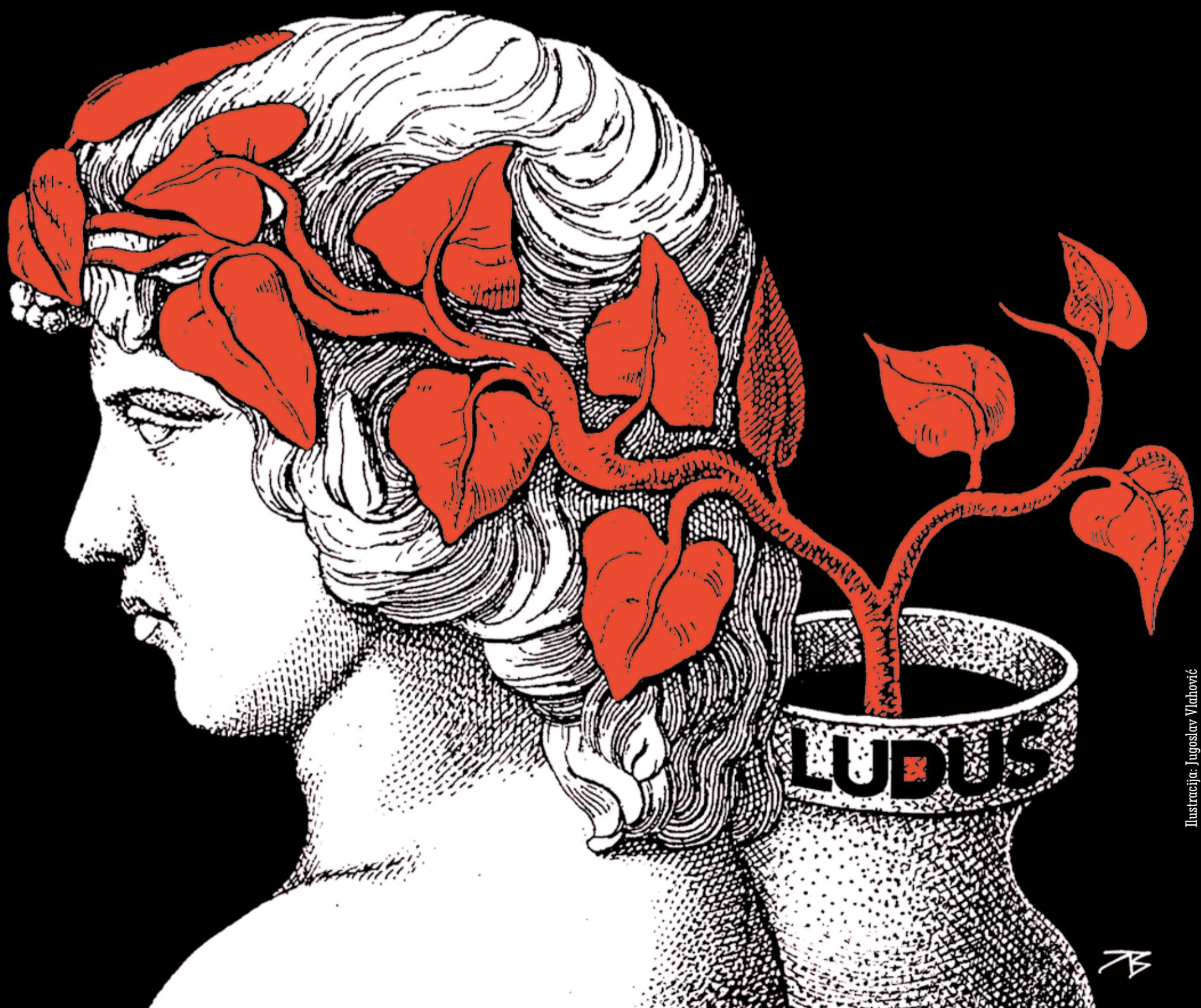

LUDUS

POZORIŠNE NOVINE ■ BROJ 208 ■ OKTOBAR 2022 ■ GODINA XXX ■ CENA 150 DINARA

Hronika pozorišnih događaja jul-septembar 2022. godine

JUBILEJ...

Stranice ovog broja posvećene su, naravno, pre svega – zbiranjima u teatru.

I jubileju – tridesetogodišnjici izlaženja ovog, kako je svojevrećeno Jovan Ćirilov govorio, jedinih pozorišnih novina u ovom delu sveta.

Tu je i podlistak Dana Zorana Radmilovića od Ludusa samo malo starijih, koji se 31. put održavaće u zaječarskom pozorištu s njegovim imenom od 17. do 24. oktobra.

Na nivou simbola, pa i ne samo tako, nije mala stvar biti mlađi brat Zoranovih dana. Eh, kakva je sve kosmička vrata u čoveku i oko njega otvaraao taj maestralni, kako je sam za svoju branu govorio izvodač glumačkih radova.

Prvi broj Ludusa izašao je 5. novembra 1992. (Dobro, imao je i svoju predistoriju, o čemu se, takođe, piše na stranicama koje sledi.) Kada bi pak u nekoliko redova trebalo sažeti te tri decenije, iako je gotovo stalno bolovao od finansijskih muka koje su diktirale (ne)izlaženje uvek je (čak i u godinama kada su izlazila po dva, tri ili čak samo jedan broj godišnje) uvek bio dragocen hroničarski trag, svedočanstvo snage pozorišne umetnosti uvek i uprkos sve му, i rečito ogledalo vremena.

I na kraju svesrdan poziv: **Dodite na Ludusov rođendan, jubilej, izložbu koja se otvara 1. novembra u Ateljeu 212. Šetnja kroz tri decenije, kako to samo pozorište ume, vodi i u budućnost.**

CEO SVET ZAISTA JESTE POZORNICA

Magbet, Mizantrop, Pokojnik, Gospoda Ajnštajn i drugi demoni

Iako pandemija kovida još nije posustala, planirani festivali su tokom leta održani u punom jeku, s vidljivo jakom željom da se nadoknade propušteni svetkovine i zaustavljeni životi iz prethodnog perioda. U Srbiji su nakon završetka pozorišne sezone, u julu i avgustu, realizovani pozorišni festivali ili pozorišni programi u okviru multidisciplinarnih manifestacija, u Čortanovcima, Smederevu, Nišu, Arandelovcu i drugim gradovima. U Beogradu je tokom Belefa priređen zaista bogat pozorišni program, izvedeno je čak pet nacionalnih premijera, a publika je imala prilike da vidi još nekoliko vrednih gostujućih predstava iz Kruševca, Sombora, Novog Sada, Pančeva. Program je svečano otvoren u Botaničkoj bašti, premijerom ekološke, poetske i političke predstave *Drama o kraju sveta*, koprodukcije Belefa i Ateljea 212, gde je scenski prostor bio bitno integriran u radnju. Preostale četiri premijere Belefa izvedene su u zatvorenim salama, uglavnom kao koprodukcije s beogradskim pozorištima, koje će od jeseni biti na repertoarima. Izdvojićemo premijeru naročito upečatljive duodrame *Gospoda Ajnštajn*, koprodukciju sa Narodnim pozorištem u Beogradu, nastalu prema tekstu Snežane Gnidić, u režiji američke gošće Karin Rosniček. Radnja se odvija u nekom apstraktnom, metafizičkom prostoru, nakon smrti Mileve i Alberta Ajnštajna. Njihov susret otvara bolne rane, kao i nežna sećanja na početke ljubavi. Raspire se svađe, ali i potrebe da se računi izmire. Poetsko-realistička režija Karin Rosniček dosledno raspliće živote istorijskih ličnosti koje su imale bitan uticaj na intelektualni razvoj čovečanstva. Pored konkretnih, predstava ima i univerzalnije, komičke, lirske i filozofske vrednosti, u razmatranju pitanja ljubavi i braka, poverenja i ljubomore, slobode i posesivnosti, ali i značaja umet-

nosti i nauke. Igra Gorana Jevtića i Dušanke Stojanović Glid živo i energično otkriva složenost karaktera i odnosa između likova, vešto hodajući na tankoj granici između ljubavi i mržnje, ali i realizma i apsurda.

Kada je reč o regionalnim festivalima, u Crnoj Gori je nastavljeno s modelima koprodukcija, saradnje teatara iz Srbije i Crne Gore, kao i saradnje umetnika iz ovih država. Prva dramska premijera Festivala „Purgatorije“ u Tivtu bio je Nušićev *Pokojnik* u režiji Egona Savina. Ova koprodukcija Centra za kulturu Tivat i Crnogorskog narodnog pozorišta vratila je Nušićevu dramsku dela na crnogorske scene, gde nisu bila prisutna čak dvadeset i sedam godina. *Pokojnik* je jedan od poslednjih Nušićevih komada, gorka društvena satira koja se obraćunava sa lažnim moralom, licemerjem, korupcijom, lopovlukom i raznim drugim marifetucima u krugovima takozvanog visokog društva. Polazeći od ovog teksta, dopunjeno savremenim motivima, reditelj Egon Savin gradi preciznu, kompaktnu i tragično savremenu predstavu. Likovi su određeni suptilnom psihološkom verodostojnošću i upadljivom težinom dramskog izraza. U njime skoro da više nema one lepršave i bezazlene komičnosti Nušićevih ranijih likova, smešnih bednika poput lešinara iz ožalošćene porodice, ili gramzive ministarke familije. Stvarnost društveno-političke truleži ubila je mogućnost naivnije i laganje igre, ostavljajući malo prostora za tamnu grotesku, koja se rada iz nagomilanih apsurda svakodnevice. A „Grad teatar“ u Budvi je i ove godine nastavio sa negom umetnički naročito vrednih i zahtevnih programa. Premijerno je izvedena Šekspirova verovatno najmraćnija politička tragedija *Magbet*, u koprodukciji čak pet institucija, Festivala „Grad teatar“ u Budvi, Srpskog narodnog pozorišta, Itaka art centra i Novosadskog pozorišta. *Magbet* u režiji Nikite Milivojevića je neobično, snoliko, vizuelno, koreografski i muzički općinjavajuće delo. Tu Šekspirovu kratku, psihodeličnu i košmarnu tragediju iz poslednje faze njegova stvaralaštva reditelj je postavio više slojno i žanrovski difuzno, vešto su isprepletani elementi kabarea, pantomime, pozorišta senki, plesnog i dramskog teatra. U prvom planu su poetska značenja, na sceni je pažljivo izgraden autentičan svet košmarne lirike, pomešan sa tragovima groteske, koji suptilno oblikuje neuhvatljivi i izmičući međuprostor, privida i stvarnosti.

Nova sezona je u beogradskim pozorištima počela ranije, i pre Bitefa, što je nesvakidašnji slučaj. U Beogradskom dramskom je premijerno izveden prilično neobičan *Mizantrop*, dekonstrukcija Molijerovog više značnog komada. Nastala prema dramaturškoj obradi Tijane Grumić, u režiji Juga Đorđevića, predstava je donela svakako radikalno tumačenje dela u kome se Molijer opet oštro razračunao sa društvenim lažima, pretvaranjem i prenemanjem, pozerajom i snobizmom. Tim predstavom je komad ponovo postavio kao „pozorište u pozorištu“, kao u njihovoj prethodnoj produkciji u BDP-u, *Kišne kapi na vrelom kamenju*. Potreba za dekonstrukcijom ovog komada u stilu jeste razumljiva, imajući u vidu da je Molijerov poetski stil obrade radnje, kao i solonski kontekst njenog odvijanja u određenoj meri danas anachron, zbog čega svakako traži neku vrstu približavanja savremenom gledaocu. Predstava će ostati upamćena po

Magbet (foto Slaven Vilus)

izuzetnoj igri Ljubinke Klarić, koja u jednom nesvakidašnjem i zaista ubedljivom izdanju predstavlja Alcesta, tmurnog osobenjaka, prezasićenog sveprisutnom podlošću i dvoličnošću. Izuzetno je uverljiva u ulozi muškarca, krutih i oštredih pokreta, zaronjenog u lični svet introspekcije, preispitivanja značenja odnosa između dobra i zla, istina i laži.

U Jugoslovenskom dramskom pozorištu premijerno je u septembru izveden *Edip* u tumačenju slovenačkog reditelja Vita Taufera. Polazeći od Sofoklove tragedije *Kralj Edip*, koja tematizuje sudsibsku neizbežnost, relativizujući pri tome moć vladara, autori su stvorili jednu uspešnu i savremenu predstavu koja odlično komunicira s našim vremenom. Govor je prilagođen našem dobu, radnja je zgušnuta i u velikoj meri očišćena od detalja koji utvrđuju antičku kosmologiju, snažnu vezost sudsbine likova za dejstvo bogova, i slojivo i snažno shvatanje grandioznosti kosmosa i sićušnog ljudskog položaja u njemu. Čini se da naš plitki svet teško može da razume dubine antičkih misli, i može se zato reći da je ova predstava odgovarajuća slika (i prilika) našeg vremena. Likovi Edipa (Milan Marić) i Kreonta (Srđan Timarov) su nadik današnjim političarima, obučeni u savremena odela, puni obećanja, nadmeni i oholi, u pratnji oprenih i namrgodenih telohranitelja. A u predstavi je naročito važna i višestruko delotvorna funkcija muzike, pesama koje izvode kafanski muzičari. Oni se mogu tumačiti kao zamena za antički hor, jer njihove nežne i dirljive pesme, poput hora, emotivno komentarišu razvoj događaja, iščezavanje ljubavi i mogućnosti za sreću, prodor tuge, i potrebu za zaboravom.

Bitef je 56. put održan u Beogradu, od 23. septembra do 2. oktobra, pod sloganom „Mi junaci rada svog“, koji se odnosi na preovlađujuću tematiku predstava. U glavnom programu je prikazano devet umetnički izazovnih predstava iz različitih delova sveta, a koje su pokrenule pitanja rada u savremenom društvu, radnih prava i postpandemiskog tržišta u okvirima savremenih izvodaca umetnosti. Kao i ranijih godina, Bitef je i ovaj put otvoren Prologom, predstavom (*Nije kraj sveta*, na sceni Narodnog pozorišta u Beogradu). Reč je o produkciji Šaubinea iz Berlina, prema tekstu mlade engleske autorke Kris Buš, u režiji Kejti Mičel, takođe engleske rediteljke, uvažene, uticajne i sklone istraživačkim scenskim poetikama. Predstava se nado-

Svaki pokušaj...
(foto anyattemptwillend_2 ©PhileDeprez)

Pokojnik (foto Duško Miljanović)

Ana Tasić

Reprint - Ludus broj 1, 5. novembar 1992

ZABORAVITI, ŠTA?

Nepobunjeno pozorište, pozorište zaborava, saučesnik je vlasti, saučesnik zločina

Društvo u izolaciji pre ili kasnije pretvara se u degenerisanu i represivnu zajednicu. To je društvo bolesnih skupina i pojedinaca. Pozorište u izolaciji veruje da je samo sebi dovoljno. Put prema slobodi, prema otvorenom svetu, vodi preko pobune protiv izolacije. Izolacija je za svaku kulturu opasno, neproduktivno, razarajuće stanje. Narodi u groznici, izopšteni narodi, stvaraju izopćenu duhovnost; poput izobiljenog odrza u iskrivljenom ogledalu. Da li je naše pozorište pobunjeno pozorište? Čujemo kako neki pozorišni ljudi, poznati reditelji, glumci, dramski pisci, direktori pozorišta kažu: Ljudi su željni zaborave. Narod hoće da zaboravi na stvarnost. Mi im pružamo mogućnost da se odvoje od sveta u kojem žive, prevedu nekoliko bezbitnih sati, pobegnu od svih svojih problema. Da iz hladnih stanova utonu u topli san pozorišnih iluzija. Mi smo korisni, jer pružamo utehу i zaborav.

Zaboraviti, šta? Razorene gradove, glad, smrt, logore, masovne grobnice? Zaboravljujući, ne prihvatajući stvarnost, postajemo kolektivni krivci, odgovorni za zaločine. Nepobunjeno pozorište, pozorište zaborava, saučesnik je vlasti, saučesnik zločina.

Shvatam pisce i reditelje koji zahajevaju da se njihove predstave ne igraju. Pozorište poziva „Dodite, da zaboravite!“ umanjuje energiju pobune, snagu protesta, želju za promenama. Širi oblast „mlake moćvare“ i živog blata u kojem se nalazimo. Već čujem pitanje: Zašto od pozorišta tražiti ono što se ne traži, ili se ne traži na takav način, od pesnika, slikara, kompozitora? Odgovaram: pozorište je ipak nešto drugo, kolektivan čin, neposredno uspostavljanje veze između aktera i gledališta. Još od starih Grka pozorište je, više nego jedna druga umetnost, izražavalo mora vremena, posred-

no ili neposredno ukazivalo na važeće norme ponašanja. Pozorište koje se usaglašava sa izolacijom i od nje živi pretvara se u ustanovu koja za novac prodaje indulgencije građanima.

Studenti u protestu zahtevali su da pozorišta stupe u štrajk. Glumci su u studentskim aulama primani ne kao interpretatori tudi tekstova već kao vesnici i tumači pobune.

Umesto da dobije na žestini, pozorište se zadovoljilo utehom. Tako se povlađuje režimu koji želi i pokušava da dokaže kako temeljne oblasti duhovnog života, politike i ekonomije nisu pogodene izolacijom, da deluju uprkos izolaciji i u izolaciji. Dokaz kako mi možemo i bez sveta.

U izolaciji koja je postala deo našeg svakodnevnog života prihvataju samo pozorište pobune. Pobune protiv politike i mišljenja koji su od nas stvorili poslednju provinciju civilizacije. Ili stati sa predstavama. U pozatoj Aristotelovoj komediji žene zabranjuju pristup muževima dok ne prestanu sa ratovanjem; tako i pozorište koje drži do sebe otkazuje ljubav gospodarima i robovinu rata. Rata u kojem svi učestvuju. Neko svojom ravnodušnošću. Ali ravnodušnost ubija istom snagom kao i mržnja.

Pozorište izolacije ili pozorište pobune? Život u izolaciji, mimo sveta, ili život sa svetom? Ravnodušnost ili suprotstavljanje? Varvarstvo ili civilizaciju?

Vreme u kojem živimo postavlja ova pitanja, nameće velike, sudbonosne dileme. Pozorište u izolaciji, kao i život u izolaciji, bez pravoga otpora, bez prave pobune, utire put katkad lagom, katkad bržim umiranju čitavih društava i čitavih naroda. Šta ćemo uraditi, kako ćemo se ponašati, to je odluka koju mora doneti svaki pojedincu, bio na ovaj ili onoj strani rampe, na ovaj ili onoj strani pozornice, u teatru u kojem su se duboko speli život i umetnost, ružna sadašnjost i budućnost koje možda neće ni biti.

Odgovornost je velika.

Nema neutralnih!

Filip David

POLJE KAO ČOVEK

Pozorište se puni mladom publikom. Ta, odnedavno uočena pojava – svejedno što joj je uzrok, da li omamljivanje drugih srodnih medija, ili zasićenost njima, ili osećaj izolacije našeg sveta koji se okreće najблиžem, životom predstavljanju – osigurava pozorištu današnjicu. Pa i bližu sutrašnjicu.

Pozorište, dakle, može da odahne od more zaustanja koja ga je progonila u poslednjim decenijama

ma i da se posveti isključivo sebi, pronađenju novih, svežih staza do imaginacije gledalaca scene. Tu je pred njim polje bezgranično koliko je i sam čovek bezgraničan, budući da je pozorište, gluma, s pesmom i igrom koje uvek uključuje, najosnovniji, najprostiji pa zato i najrastegljivi umetnički čin.

Aleksandar Tišma

KAKO PRETRAJATI POSLEDNJE DANE?

Ne verujem da Šekspir ili Kornej umanjuju našu svest o sveopštoj nesreći

I meni, dabome, smeta, kada nesvesni upropastitelji ove zemlje stvaraju preko stroga kontrolisane televizije utisak da živimo u normalnoj državi i svakodnevnim okolnostima, da nam blokada ništa ne može, da smo neuništivi, da ćemo u ratu sa celim svetom utakmicu, teško, ali ipak dobiti. Lažu, naravno. Utakmicu nećemo dobiti. Nju smo već davnio izgubili.

Medutim, znači li to da pozorište treba da prestane sa radom?

Da li bi taj prestanak išta promenio?

Da li bi osiromašenje našeg duhovnog življenja doprinelo izlasku iz katastrofe u kojoj pretrajavamo poslednje dane?

Ne verujem da bi. Naprotiv.

Ne verujem da Šekspir ili Kornej umanjuju našu svest o sveopštoj nesreći. Pre sam sklon da korespondenciju sa najvećim duhovima svetske i domaće umetnosti, sa najumnijim našim savremenicima, u pozorištu i na drugim mestima, vidim kao terapiju za naše obeshrabrene duše. Hamlet nam objašnjava kako je trula država Danska iz filozofske i istorijske vizure koja može da učini našu svest samo sposobnijom za razumevanje sadušnjice. Naizgled bezuzelen razigranost pozorišta iluzija, ne nemok dubinskom stepeniku naše refleksije, obezvreduje primitivne zakone krv i tla, koji ljudski rod deli na samo dve grupe ljudi, na koljače i na zaklane.

Pozorišta pod blokadom jeste pozorište pod vojnom i ekonomskom blokadom. Duhovnu blokadu moguće je ostvariti samo u duhu pozorišnih stvaralača, a nestaćica dizela ne umanjuje našu sposobnost mišljenja i stvaranja. Raduje me, drugim rečima, što pozorišta ima. Meni makar to znači da Arkan i Šešelj nisu jedino što je srpski narod kada u ovom času da

Slobodan Selenić

UDRUŽENJE DRAMSKIH UMETNIKA SRBIJE,
representativno udruženje u kulturi
raspisuje

KONKURS
za predlaganje kandidata za dodelu

Nagrade za životno delo
DOBRIČIN PRSTEN
u 2022. godini

Nagrada se dodeljuje dramskim umetnicima (glumcima i glumcima) za celokupno stvaralaštvo, za životno delo. Pravo da budu nagrađeni imaju dramski umetnici koji najmanje 20 godina ostvaruju značajne uloge.

Predlagači kandidata mogu biti profesionalna pozorišta, pojedinci – dramski umetnici, pozorišni kritičari, redakcije stručnih i časopisa iz oblasti kulture, kao i umetničke ustanove i udruženja.

Predloge sa pisanim obrazloženjem poslati ili dostaviti na adresu:
Udruženje dramskih umetnika Srbije,
11158 Beograd, Studentski trg 13/VI,
ili na: udus@udus.org.rs
najkasnije do 31. oktobra 2022. godine.

Ljubinka Bobić Minji Peković

Nagrada „Ljubinka Bobić“ za 2021. pripala je Minji Peković za ulogu Milje Bušatlije u predstavi „Kus petlić“ Aleksandra Popovića, u režiji Milana Neškovića i u produkciji Narodnog pozorišta – Narodnog kazališta – Nepziniaz Subotica.

Odluku je na sednici održanoj 21. septembra 2022. jednoglasno doneo žiri u sastavu: glumci Radde Marjanović, Nela Mihailović i Nataša Tapušković, reditelj Slavenko Šaletović i pozorišna kritičarka Ana Tasić (predsednik).

U obrazloženju se navodi: „Minja Peković je više slojno, razigrano i zaista nesvakidašnje nadahnuto stvorila lik Milje Bušatlije, jednog od prepoznatljivih Popovićevih figura marginalaca, sa periferije, iz kojih se prelivaju upečatljivi životni sokovi. Groteskno komično i setno tragično u isto vreme, glumica je autentično predstavila njen neuništiv poriv za preživljavanjem, ličnim ali i kolektivnim, u kriznim vremenima. Istovremeno drčna i nežna, naivna i promučurna, ženstvena i gruba, Milja Minje Peković je odraz paradoksalnosti života, u celovitoj istinitosti.“ Nagrada je dobitnici uručena 5. oktobra 2022. na sceni Narodnog pozorišta u Subotici.

UDRUŽENJE DRAMSKIH UMETNIKA SRBIJE,
representativno udruženje u kulturi
raspisuje

JAVNI POZIV – KONKURS
za predlaganje kandidata za dodelu

Nagrade MILOŠ ŽUTIĆ

Nagrada se dodeljuje za najbolje glumačko ostvarenje na scenama profesionalnih pozorišta Srbije, u predstavama premijerno izvedenim u periodu od 1. jula 2021. do 30. juna 2022. godine.

Osnovna merila su: da je ostvarena uloga, velika ili mala, tragalačka i da se može označiti kao putokaz u razvitku glume, kao i da je glumac, stariji ili mlađi, osvedočio svoju posvećenost umetnosti glume i odgovornost prema misiji pozorišta.

Predlagači kandidata mogu biti profesionalna pozorišta, pojedinci – dramski umetnici, pozorišni kritičari, redakcije stručnih i časopisa iz oblasti kulture, kao i umetničke ustanove i udruženja.

Predloge sa pisanim obrazloženjem poslati ili dostaviti na adresu:
Udruženje dramskih umetnika Srbije, 11158 Beograd, Studentski trg 13/VI,
ili na: udus@udus.org.rs
najkasnije do 31. oktobra 2022. godine.

POZORIŠTE MOŽE DA MENJA SVET

Radeći predstavu upoznao sam Pola koji je poslednju godinu majčinog života proveo s njom – ona je bila alkoholičarka i bolesna od raka, a brat šizofreničar koji nije izlazio napolje, i koji je rekao: „Kad više zaista ništa nije ostalo, vidi se šta je ljubav“ – kaže čuveni evropski reditelj Aleksander Zeldin, gost Bitefa i Beograda, i laureat Specijalne nagrade „Jovan Ćirilov“

Sa pedigreeom uspešnog učešća na brojnim festivalima i gostovanjima na velikim svetskim pozorišnim scene nama stigla je na 56. Bitet predstava *Ljubav* britanskog reditelja Aleksandera Zeldina i izazvala veliko interesovanje publike tokom dva izvedenja u Luci Beograd.

Aleksander Zeldin je potomak ruskih Jevreja koji su se u Veliku Britaniju doselili početkom prešlog veka. Radio je u Rusiji, Južnoj Koreji i na Bliskom istoku, kao i na Napoljskom festivalu, pre nego što je, između 2011–2014., režirao nekoliko predstava kao nastavnik u školi glume „East 15“, gde je upoznao nekoliko glumaca i kreativni tim s kojim i danas saraduje. Radio je i kao asistent velikog Pitera Bruka i Mari-Helen Estjen.

centrima, utočišta za beskućnike i fondacijama za pomoć beskućnicima. Upoznao sam Pola koji je poslednju godinu majčinog života proveo sa njom – ona je bila alkoholičarka i bolesna od raka, a brat šizofreničar koji nije izlazio napolje, i koji je rekao: „Kad više zaista ništa nije ostalo, vidi se šta je ljubav.“ Ne bavim se eksplicitno političkim stvarima, okrenut sam zapitanosti u smislu što nam je činiti danas i ovde, zašto smo tu, što bi pozorište danas moglo i trebalo da predstavlja u svetu. I slojevitost u traganjima i preispitivanjima. Prvi deo triologije bio je priča o usamljenosti u velikom gradu, u kojoj sam prepleo duhovni, konkretni (materijalni, objektivni) i socijalni nivo. Naslov *Nejednakost* sam dao kasnije, veliko pitanje našeg vremena je – što je ljudsko biće danas.

priступ nije žurnalistički, nisam društveni analitičar i kritičar, te takva nije bila ni svrha mog rada na predstavi. Hteo sam da uradiš ono što je Pinter uvek govorio, da treba izaći iz ogledala našeg vremena.

Često se pozorišni stvaraoci pitaju da li pozorište može da promeni svet i obično odgovaraju da u to ne veruju. Šta pozorište može da uradi u smislu društvenog angažmana?

Mislim da pozorište može da menja svet. Potpuno sam uveren da je pozorište danas najneophodnija umetnička forma. Film se sveo na pidžame, noć i ekran mobilnog telefona. Revolucija braće Limijer se pretvorila u prah. Film je velika umetnost i bavim se njime, zanima me, ali pozorište je neposredno, zavisi od sadašnjeg trenutka, a istovremeno je drev-

ma. Ono mi je potrebno da istražim svet jer je on nepravedan i haotičan. Pozorište mi pomaže da živim.

Često se kaže da su ključne odrednice ovog vremena rat u Ukrajini, diktator besprizornog, surovog krupnog kapitala koji melje tzv. obične ljudе. Šta je po vama ključna odredica današnjeg konteksta koji oblikuje ljudе?

Uz navedeno dodao bih treće pitanje – što se dešava s ljudskim bićem u relaciji s tehnologijom. Reku bih da je kruno pitanje i da li ono što smo izgradili u XX veku, posle Drugog svetskog rata, kao što su države, nacije, zajedništvo, ljudska i socijalna prava, jedinstvo – da li to i danas postoji. Velika dilema za mene je – da li će sve ovo što smo pomenuli, sve što se dešava izmeniti suštini ljudskog bića; moral, duh, osećanja... Pri čemu su kapitalizam i tehnologija sastavni dio ovog sveta. Rat u Ukrajini je velika katastrofa. Među likovima u predstavi *Ljubav* i Sirijac. Pobegao je od rata u Siriji i strahota koje su zadesile tu zemlju. Mogao je biti i rat u Ukrajini. Veliko političko pitanje danas se ogleda u tome što najveći političari svetske scene, načinom i sredstvima kojima deluju, žive u prošlosti, a trebaju nam nove ideje kako hoćemo da opstanešmo, ideje koje prešiju ljudsko doстојanstvo. Vrlo bitno: pozorište i doстојanstvo su suštinski povezani. Teatar je mesto odbrane ljudskog doстојanstva, ono je na strani ljudskog učevala, samo je pitanje kojim jezikom, formom, oblikom ili oblicima će danas govoriti.

U intervjuu „Gardijanu“ rekli ste da su vam preci došli iz Rusije, da ste oca izgubili sa 15 godina, da ste kratko vreme kao mlađi reditelji radili u Rusiji, odnosno da vas je to obeležilo kao pozorišnog stvaraoca. Šta je danas za vas pozorište i šta je ključni moment vašeg rediteljskog rukopisa?

Jeste odredilo me... Moj deda je bio ruski Jevrejin, on i baka su se upoznali u Harkovu, prešli u Sankt Peterburg, i onda kao izbeglice otišli u Beč dvadesetih godina prešlog veka. Moj otac je rođen u Palestini 1930, radnji vek je uglađivao proveo u Ujedinjenom Kraljevstvu... U Rusiji sam davnih dana proveo radeći dve godine. Sve je to negde upisano u čoveku. Što je rediteljskih rukopisa tiče, teško je reći. Svaki predstava je specifična po tome što se stvara u datom trenutku, tijekom kojeg se običajno nosi, ili takođe ima u sebi mnoge stvari koje u sebi nosim iz prošlosti možda čak i pre sopstvenog rođenja. Ti se uticaji ne dešavaju svesno, ni ciljan. Pitanje što je pozorište je zapravo u misteriozno, duboko poput pitanja što je život. Pozorište je s jedne strane jednostavno – čin gde gledate osobe kako hodaju po sceni i već ste dobili predstavu (kao što je Piter Bruck rekao), ali s druge strane ima dublike značenja a to je etika – kako živeti, kako posmatrati svet...

Slogan 56. Bitefa je „Mi – junaci rada svog“, kakvi radnici su umetnici, kakav je njihov položaj?

Često razmišljam o velikim pozorišnim glumcima iz prošlosti. Nisam siguran da sebe vidim kao radnika u oficijelnom smislu. Radje sebe vidim kao nekoga ko je deo bogate tradicije. Kolleginica mi je rekla da u 19. veku, kad su koncuši u Francuskoj ozlikivali protestante i Jevreje, ozlikovali su i glumce. Ta duga tradicija pozorišta znači da je on uvek bio autorskih umetničkih forma. Čak i danas, ekonomski potrebe pozorišta su veoma ograničene. Moramo da poštujemo ono što se dešava pre nas i nadamo novu perspektivu za budućnost. Ne pripadamo trgovini, komunizmu, niti bilo kojoj ideologiji. Pripadamo drevnoj tradiciji i moramo uvek da pružimo nešto novo. Ne smemo biti ni nostalgici, to je još gore.

Pozorište je specifično zajedništvo publike i vas sa scenom i oko nje. Kako zajedništvo je prikazala predstava *Ljubav*?

Dok sam radio na ovom komadu, imao sam duboku potrebu. Želeo sam da ubijem komfor i konvencije koje sam osećao kad sam odlazio u pozorište. Nisam htio da se svelat ugase. Želeo sam da vidimo jedni druge. Pozorište etimološki znači mesto za gledanje, mesto za okupljanje. Ono je mesto gde možemo da budemo videni, ali i da budemo voljeni. Kad nekog volimo, on vidi nas i mi njega. Onda se pojavitimo i nešto se promeni. Pomeri se nešto u nama. Kad me pitate o zajedništvu, reći će da se čarolija pozorišta neprekidno menja. Bruk je često govorio da želi da ga se sećaju tako što nije upamćen. Ovim komadom, zajedno sa saradnicima, želeo sam da stvorim okruženje u kom ste primorani da druge gledate jer pozorište je mesto za gledanje.

Kritičari ističu vaš specifičan rad s glumcima. Kako to izgleda?

Kao reditelj, imam jedno važno pravilo: nema pravila. Više ne planiram probe, zanimam me susret s pojedincem i pokušavam da okupim različite ljudе. Želim da otvrijem kako glumac nešto može da iskaže kroz pozorište. U predstavi *Ljubav* ste na sceni imali privilegiju da gledate Hind Svareldhab, Siriju koja je primer neophodnosti pozorišta. Ona nikad nije bila u pozorištu pre nego što se pridružila mojoj trupi i shvatila je zašto se ovim bavii – želi da kaže nešto što se ne može zapisati ni ispričati, već se jedino može iskrizati kroz odnos o kom sama govori. Pokušavam da nadem prostor u kom se ljudi osećaju živim jer verujem da ako možemo biti istinski otvoreni, nešto će se promeniti.

Slovej za pozorišnog Kena Louču, da li se osećate kuo zvezda?

Zvezda?! Nee... Potrebna mi je podrška da bih radio i stvarao, vrlo sam ambiciozan. Imam velike plamove i ambicije za svoje pozorište. Te ambicije su ljudske i umetničke, nisu materijalne. Za mene je veoma važno da imam različitu publiku, i ovde na Bitefu učim od publike. Ključna stvar jeste – sve raste i razvija se, menja, ništa nije konstantno, fiksirano... I o tome stalno učim. Naravno da veoma poštujem Kena Louču i to što radi. Napisao mi je mejl u kom mi je rekao da je čuo šta radim, uputio reči ohrabrenja, ali nismo se upoznali.

Pišete dnevnik...?

Ne svaki dan, ali pišem uglavnom o mnoštvu ličnih stvari. Pisanje je način da budete u sadašnjosti.

Poput neke vrste meditacije?

Meditacija je kruna reč. Ljudi misle da to znači dići ruke od svega. A upravo suprotno, ona je vrlo aktivna, koliko god na prvi pogled deluje pasivno.

Pomenuli ste Pitera Bruka s kojim ste saradivali, on je nekoliko puta bio na Bitefu, šta vas znači ovaj festival?

Uz festival u Avinjonu i Edinburgu, Bitet je jedan od izuzetno značajnih festivala na svetu. Ovo je njegov 56. izdanje i već ta činjenica dovoljno govori. Festivali su retki i atmosfera je napeta. To osećam i kad vas. Veliku mi je čest što sam ovde. Razgovarao sam sa Marijom Lenom Stern, Brukovom saradnicom, i ona je prepoznala značaj ovog festivala. Razgovarao sam s njom pre svog dolaska. Ponosam sam što predstavljam komad *Ljubav* značajući koliko je truda uloženo u produkciju koja nije jednostavna, jer ima dosta scenografije i glumaca. Bitet je festival koji ima dubinu, iskustvo i istoriju, i posebnu atmosferu. Veoma je dragocen. Kad je reč o Piteru Bruku, bio mi je prijatelj, mnogo sam ga voleo, on i Mari-Helen – ona je nastavila da radi i nadam se da će videći neku njenu predstavu na Bitetu – bili su neverovatno susreliji prema mladima i isto tako mlađi duhom. Kad je imao 93, 94 godine, otišao smo u London, u Nacionalni teatar, i radili radionicu o Šekspiru s mlađim rediteljima koji su imali dvadeset i neku godinu. Uzbudljivo iskustvo. Jedna od njegovih tajni je što je uvek bio u odnosu, tačnije dubokom razumevanju s mlađim. Do kraja.

O. Milošević, T. Nježić

Foto Alyssa Schukar

Njegova hvaljena predstava Beyond Caring, o susretu nekoliko radnika na određeno vreme u noćnoj smeri u fabriči mesu, imala je svetsku premijeru u lard teatru u Hakkiju 2014. godine, pre nego što je prebačena na scenu Nacionalnog teatra u Londonu. Dobija zatim brojne nagrade i angažmane.

Zeldin je od 2019. godine pomoćnik direktora Nacionalnog teatra u Londonu, od 2020. saradnik Odeon teatra u Parizu i jedan od gostujućih umetnika 2021. na bečkom Festwohnu.

Razgovaramo pod okriljem 56. Bitefa, a tih dana su njegova predstava *Ljubav* i njegova javna reč pobudili veliku pažnju ne samo pozorišnih poklonika...

Kako je nastala predstava *Ljubav*, deo triologije *Nejednakost* – popularne i cenjene u Evropi. Šta je bio vaš motiv?

U središtu je priča o nekoliko porodica u vreme Božića u utočištu za beskućnike. Tokom godina istraživanja su svojim glumcima iz Velike Britanije radio sam sa više od sto organizacija, ljudima u bankama hrane, opštinskim

Likovi predstave *Ljubav* su pojedinci različitih godišta, nacija, porekla... koji su se zbog dugova, gubička doma, posla... obreli u svratištu. Koliko čoveka definise, menjaju, određuju društveni, politički kontekst u kome je?

Mnogo. Mnoge studije to pokazuju. Iskustvo to pokazuje. Kada živate u društvu u kome vas pritisnjuju sa svih strana, kada što je recimo britansko društvo koje je puno lisenosti usled raznih nametnutih normi, kada vas cede kao veš i kao limun, iza togu jedino ostane ljubav. Dakle, vrlo vas definisu društvene okolnosti.

Nisu li pritisci o kojima govorite, i društveni kontekst nenaklonjen čoveku ono što izvlači najgorje iz ljudi?

Mislim da izvlači i najbolje i najgorje. Ovo je vreme ekstremnih situacija, vreme koje ljudi vodi u ove ili one ekstreme. Razni autoriteti su govorili i govorile da postoje neka mesta koja su metafora čitavog sveta. Verujem da je jedno od njih svratište za beskućnike pred božićne praznike – ogledni primer. Moj

ono. Ono je svetu neophodno kao jezik, muzika, hrana, vera u Boga. Nastanak pozorišta se vezuje za nastanak čovečanstva. Strastveno verujem u njega, ono pripada optimizmu i idealističima i ljudima koji žele da se bore za njega. A ja sam voljan da se borim. Od njega se ne odustajem, ne govorite da nema publike, da je previše skupovo. Ne marim za to. Imao sam sreće da me moj mentor i prijatelj Piter Bruck uveri da pozorište postavlja beskrejna pitanja, a pitanje je življie od odgovora. Važno pozorišno pitanje je što je pozorište.

Ono se postavlja tokom istorije, danas takođe. Kao neko se pozorištem bavi, osećam dužnost da postavljaju pitanje svakim delićem svoje energije. Uz telefone, ekrane i virtualnu realnost koji obeležavaju kontekst u kome živimo, postavlja se pitanje što je ljudsko biće. Pozorište je prostor u kom zaista možemo osećati. Želim fizički svet, želim vašu i svoju ruku, stolicu, prostoriju, da osetim pravu prirodu životne energije. Predstave radim i iz ličnih razloga. Pozorište mi je potrebno da negde smestim svoja osećanja, inače ne bih mogao da živim s njima.

Tokom sat i po, koliko predstava traje, nižu se razne muke i nevolje koje suštju ljkove. Ali... (i) to je život. U Zeldinovom teatarskom rukopisu, kao kod Čehova, sve odaje jednostavnostu ispod koje bukti plamen, gotovo nedokuvljivi, dubokih slojeva.

U muci u kojoj su, pred kraj predstave, jedni drugima – prvo unutar svojih porodica, a potom na izvestan način i onima oko sebe – rekli „volim te“. Oni nemaju novca, stanove, povremeno im zapinje i za hranu, ali imaju jedni druge.

Možda bismo mogli reći da fenomenološki gledano ohrabruje činjenica da je reč o svetskom hitu (*Ljubav* na Bitet stiže posle velikog uspeha u londonskom Nacionalnom teatru, pariskom Odeonu, berlinskom pozorištu Šaubube, bečkom festivalu Viner Festwohnu...) jer je suprotna svemu onome što je moćni, sveprisutni svetski međunarodni novac kao vrhovni bog i najveća vrednost, banalnost kao dominanta na svim poljima...

Ne..., ovo malo duše najvrednije je što se može imati. Što ne znači da su pristojan standardi i optimalni komfor nebitni, naprotiv, samo su, iako neophodni, malo manje važni. A to malo manje postaje mnogo veće upravo u kandžama neljudskog međustrima.

Svetka kritika o predstavi, između ostalog, beleži: „Napeto je, zanimaljivo, nepriratno, izuzetno potresno, ali nije dramatično u smislu govora i vikanja, međusobnog optuživanja i nudenja političkih rešenja, heroja i zlikovaca. Umesto toga, imamo komad koji na mikroplanu prsti od života dok prikazuje ljudi našim nama staminu, koji pokušavaju da izdužu na kraj s manjom resursom, prostorom i vremenom. Postoji li nešto dramatičnije od toga? (...) Zeldin ne udara na emocije, on obuva glomazne čizme i skače po emocijama s velikih visina; čak i pre prilično neочекivanog potresa na samom kraju, publike plače. A i treba da plačemo. Kao i film Kena Louča *Ja, Daniel Blejkl*, ova predstava i ima namenu da vas najuti. Ona traži da se prenete – a zatim vas moli da učinite nešto.“ T. Nj.

REČ-DVE O LJUBAVI

U okviru glavnog programa 56. Bitefa (26. septembar – 2. oktobar) 30. septembra u Luci Beograd (Plava sala) odigrana je predstava *Ljubav*, za koju tekst i režiju potpisuje slavni pozorišni reditelj Aleksander Zeldin (produkcija: A. Zeldin kompani, London, Ujedinjeno Kraljevstvo u koprodukciji sa Odeon teatrom, Pariz, Francuska) a kojoj je pripala Specijalna nagrada „Jovan Ćirilov“.

Duboko potresno a tako pitko i prijemčivo, toplo, nežno i lepo govor i teškim, strašnim stvarima, u osnovi ohrabrujuće iako je sve beznadeno...

U središtu priče je grupa ljudi koja se zbog životnih neprilika (gubitka

SA SVAKOM NOVOM ULOGOM OTVORIM NOVI DEO SVETA

Šta je umetnost ako nije podeljena sa narodom? Kad je Tarkovski snimio *Ogledalo*, dobio je loše kritike. Ali stizala su mu pisma gledalaca. On ih je redovno otvarao i čitao. To su uglavnom bile konstatacije da ne razumeju film. A onda je došlo pismo žene koja čisti bioskop i koja je na poslu gledala film. Napisala je da ju je film uznemirio jer priča o ljubavi. Šta je bila umetnikova namera, to je nešto drugo. Ovo je rezultat – kaže mlada glumica Sanja Marković

Samo tokom minulih nekoliko meseci uloga Čmilje u Čudu u Šarganu donela joj je Sterijinu nagradu za glumu, Nagradu za glumačku bravuru „Zoran Radmilović“ i Nagradu za najbolje glumačko ostvarenje festivala „Purgatorijski“ u Tivtu. A kad se tome dodaju nagrade za uloge u predstavi Moj muž, tokom ove i prošle godine, može se reći da je Sanja gotovo jedinstvena mlada glumica koju žiriji nagradjuju, njihov sud poklapa se s ljubavlju publike a njen izuzetan dar snažno dolazi do izražaja i na malim i velikim ekranima.

Razgovaramo pod svodom Jugoslovenskog dramskog pozorišta, čiji je član.

Šta je privlačnije, klasička u pozorištu ili savremeni dramski tekst, s likovima iz naroda?

Još od Akademije smo radili antiku, na III godini, a u drugom semestru Šekspira. Meni je antika draža. Na jednom od prvih svojih kastinga, sa Jagosem [Markovićem] radila sam Medeju. Naime, godinu dana pre Šopalovića [Putujućeg pozorišta Šopalović trebalo je uskočiti u ulogu Rake u Gospodi ministarki]. Mogu reći da me je klasička uvela u rad u pozorištu. Tek otkad sam došla u Jugoslovensko dramsko, dobijam zadatke da igram žene iz naroda. Na Akademiji smo svi radili antiku, to je bila moja velika ljubav, ali ne čamim i ne prizeljkujem kad će doći poziv. Dode sve što treba i kada treba, s razlogom. Ja idem dalje. Naravno, ne bi mi palo na pamet da Medeju ili Anu Karenjinu igram kao ženu iz Srema, niti je Vronski bećar. To što piše, to je meni iznad svega, iznad glume, iznad reditelja. Tekst, sadržaj me vodi. A antika ako mi dode, radovaće se. Meni je pozorište glavno.

Recimo, ne mogu reći da mi nije blisko šta je Medeji u duši. Ali ni ona ni likovi koje igram nemaju veze sa mnom. Kao i žene iz naroda, vidam i Medeje. Uključim TV – Medeja. Svaki dan vrtlog zločina, ne stignem sve ni da propratim. Na dnevnom nivou se dogadaju tragedije. To je razlog zašto pozorište postoji: priča priče, mitove.

Šta kod tebe izaziva promenu?

Čitanje, i gledanje dokumentaraca. Eto, gledala sam trodeleni film *ZeitGeist* Petera Jozefa. Taj film je najbolje što sam mogla da učinim za sebe. Bavi se civilizacijom i planetom Zemljom. Mnogo je sagovornika Hans-Martina Esera.

Zatim, gostovanje Šopalovića u Zagrebu i rad na Čudu u Šarganu – proizveli su lavinu emocija zbog kojih sam zahvalna na što sam u pozorištu. To je čista privilegija. Šta je umetnost ako nije podeljena sa narodom? Kad je Tarkovski snimio *Ogledalo*, dobio je loše kritike. Ali stizala su mu pisma gledalaca. On ih je redovno otvarao i čitao. To su uglavnom bile konstatacije da ne razumeju film. A onda je došlo pismo žene koja čisti bioskop i koja je na poslu gledala film. Napisala je da ju je film uznemirio jer priča o ljubavi. Šta je bila umetnikova namera, to je nešto drugo. Ovo je rezultat.

Čudo u Šarganu, JDP (foto Nebojša Babić)

Foto Luka Šarac

Pomisao da mi zajedno gledamo nešto, i pratimo šta se ju-naku dešava, kroz koje peripetije prolazi, šta ga sprečava, bilo drevni bilo savremeni junaci, to je dejstvo umetnosti.

Gledalac kad dobija emocije i smisao sa scene, on i se-be daje, ulaže napor. To koliko ulaže zavisi od samog dela, ali i od gledaočevog znanja i iskustava. A šta se događa sa glumcem?

Vrlo je prostо: od sadržaja koji smo ubacili u sebe, koji smo preživeli, želimo da vam ispričamo priču. Zato dobra predstava može da deluje. Sport i pozorište su bliski po zajedništvu. I u sportu i u umetnosti postoji momenat timskog rada. Tako se glumci trude da ispričaju priču onima koji su došli. I ako taj čovek izade drugačiji, s drugom mišlju, bogatiji je bar za taj doživljaj. Priča deluje na nesvesnom. To je Jung povezao, da priča, mit deluje na kolektivno nesvesno. Pozorište se i tom nesvesnom obraća. Mi smo sredstvo kojim će se ispričati priča, a reditelj vodi priču i na-ma daje vetar u led. Svi u pozori-

štu, publika, glumac, reditelj... svi razgovaramo na tom nesvesnom.

U CZKD-u svojevremeno si radila predstavu „Autentična tumačenja: '68.“ po dokumentima. To je verbatim teatar? On drugačije deluje, zar ne?

Tako je. Deli su nam da vadimo iz novina, da čitamo različita štivo. Tu predstavu sam radila sa Anom Miljanić i Borkom Pavićević – prepričavanja autentičnih svedočenja. I to je bilo nešto sasvim drugo, sa čim sam se prvi put upoznala – da Sanja prepričava događaje koji su se desili u 1968. To je drugačija situacija na sceni, kada si ti, ti. Prvo mi je bilo šok. Malo šta sam znala o 1968. A onda je usledilo i dve godine učenja o svemu tome.

Dakle, vrlo dug proces?

Naravno. I promenio me je. I zahvalna sam jer sam od devojice koja nije mnogo šta znala, stekla svest o značaju pobune. Borka nam je davalu knjige, marksističku literaturu, recimo, Marksovo *Pismo Rugeu*: „Stid je već revolucija. Vi me gledate smešći se i pitate, što je s tim postignuto. Iz stida da se ne čini revolucija? A ja odgovaram, stid je već revolucija. Stid je neka vrsta gneva. I kad bi se cela nacija zaista stidela, onda bi ona bila kao lav koji se povlači u sebe, pre skoka.“

To bi trebalo da držimo ispred sebe, svako jutro čim pro-gledamo!

A i manifest pre svake predstave! Ili pre svake probe i pre svakog važnog čina u životu. I jedno vreme sam zaista ta-ko činila.

Zapravo, sa svakom novom ulogom otvorim novi deo sveta.

Vidim da kao glumica izdvajaš tri svoje okosnice: zajednički kolegijalni rad, lično usavršavanje i traženje lika i pričanje priče, odnos prema javnosti. Šta je od toga tvoj prioritet? Pretpostavljam da se od glumca do glumca to razlikuje? Ili okosnica zavisi s kojim se rediteljem radi na predstavi?

Za mene je bitan rad na sebi. Naravno, razlikuje se rad svakog reditelja i nekome prija rad sa ovim a nekome sa onim rediteljem.

Mislim na nešto drugo. Recimo, Borka je insistirala na otkrivaličkom momentu. A Jagić verovatno na kolektivnoj igri. S Vitom Tauferom nisi radila, a njemu je, reklo bi se, najvažnije kako da ispriča priču.

Ne bih mogla nikoga da izdvojam, za svaku ulogu bio je potreban proces. Odlučna sam da radim na sebi i da radim različite uloge, kao što su žene iz naroda, ili na TV, Dragu Mašin sam radila sa Rašom Andrićem, *U zagrljaju Crne ruke*. Moja je sreća da je sve te reditelje s kojima sam radila zanimala istinu glumca, autentično razmišljanje glumca, šta dolazi iz duše.

Prvo je često i najtačnije osećanje. Razmišljala sam, možda je Cmilja ovo i ono, ali ne, vratila sam se na „fabričko podešavanje“, na to prvo što sam pročitala i kako sam je doživela, to je bilo to. Ne znači da je to uvek rešenje, treba uvek došta da se kopa.

Da li ti se nekad dogodi da čitaš i ne razumeš kakav je lik?

Kako da ne! Ali imaš probe. One će te usmeriti, povezaće ga sa sobom koliko možeš. Bar će tad biti iskreno. Recimo, Dragu Mašin sam pročitala, ali nisam znala šta bih. Otišla sam na kasting samo zato što volim Rašu Andrića i što mi je bilo draga da me se opet setio. (On me je gledao u Kosmodromu i zvao me za seriju *Ujka, novi horizonti*) Mesec dana nisam mogla da se povežem s njenim likom. I kako su krenula snimanja, nekako sam našla oblik u kom sam se osećala dobro. No ne postoji recept. Mnogo kopanja treba i kad ti je nešto blisko, a kamoli kad nije. Čak kad pomislim da je nešto lako, da već razumem, dogodi se da ne ide.

Zbog toga ne mogu ništa drugo da radim nego se bavim samo svojom ulogom koju probam. Probe su svetinja i učim se da ih tako tretiram. Imam glumaca koji mogu da izdrže i druge pritiske. Ali mislim da ja ne mogu, volim da kad jedno radim, samo to radim.

Cini se da ti učiš uloge a uloge uče tebe?

Zapravo, ja sam igrala epizodne uloge, iako ne deluje tako. I meni je šok što se sve događa u poslednje dve godine s tolikim priznanjima i nagradama koje stižu. Uopšte se nisam s tim srođila, još uvek mi je nešto novo. Jer došla je korona, sve je stalo.

Kako se nosiš sa nagradama koje jedna drugu sustižu?

Uh... Ali pitanje što sutra je sveprisutno. Dobiti nagradu je predivno, to je potvrda, odgovor da je neko prepoznao i osetio što sam unela u ulogu, kako sam doprinela predstavi. Zašto igramo nego da nekoga dodirnemo? To je prvo moje osećanje. Ali izuzetno brzo mi dode misao: „Ništa sad, do-bila sam, sad će ukrašavati dnevnu sobu u Krnjevcima, gde žive moji roditelji.“ Kod mojih roditelja stope sve nagrade. Čim dode sledeće izvođenje te predstave, ja sam ista: trema me hvata, tresem se, u Tivtu, na plažu nosim tekst i pre-slišavam se tri sata iako sve dobro znam, i prolazim ga za-jedno sa Jovanom [Belović]. Hladne ruke, mučnina u stomaku, glavobolja... Jer svaka je predstava za sebe. A tek da ne pomnim da je svaki novi proces novi izazov.

Nagrade shvatam da su za moj *prošli* rad. Idemo dalje. I ne trčimo po nagradu. Ona nas tamo ne čeka. Nagrade su neka vrsta kritike, dodeljuju ih ljudi iz struke. Ali simbioza, harmo-nija sa publikom je nešto posebno. Najviše bih volela da se ono što se svidi narodu, svidi i kritici, i obrnuto, ali nije uvek tako.

Dosad smo pričale o metafizičkom karakteru glume i pozorišta. Ali bih pitala i o glumačkom staležu. Prvo, jeste li član UDUS-a?

Nisam, mislila sam pre dve godine da sam premlada za Udržuženje. Ali znam da je pravo vreme i hoću da se učlanim. Slabo sam poznavala rad Udržuženja.

Inače, u našem društvu nema svesti koliko mlađi ljudi mogu da doprinose i ako nisu u institucijama. Nema ko da ih čuje i vidi, a neverovatan su potencijal. Oni vuku na-pred. Na šta možeš u zemlji da se osloniš ako ne

Jelena Kovačević Barać

Tri decenije kasnije...

Odakle smo pošli, gde smo bili i šta smo (sve) prošli, kako nam je danas i čemu se nadamo

Piše Aleksandar
Milosavljević

Danas je o „Ludusu” moguće pisati na nekoliko načina. Recimo kao o „tezgi” grupi (prepostavljajući gramzivih) pozorišnih delatnika (koji, međutim, ništa nisu finansijski učarili), kao o skandaloznoj publikaciji koja svojim latiničnim fontom (na kojem je štampano) prkos nacionalnom biću države koja ga finansira, kao o (povremenoj) žrtvi koja je plaćala danak igrama moći koje su potresale izdavača, kao o većitom izvoru kuknja zbog besparice, kao o publikaciji koja neprestano podseća na probleme našeg teatra a nedovoljno pažnje poklanja uspesima domaćih pozorišnika...

No, isto tako, o „Ludusu” je moguće svedočiti i kao o pozorišnim novinama koje je izvanredno informisani Jovan Ćirilov proglašio za jedine teatarske novine u Evropi (doknje se korigovao i dodao – i svetu), zatim kao o herojskom Feliksovom (Feliks Pašić) i Cecinom (Svetlana Bojković) poduhvatu koji je ovašnjoj pozorišnoj, kulturnoj i svakoj drugoj javnosti darivao jedine naše pozorišne novine (čiji status donekle remeti „Pozorište”, list koji je, u nekoliko mahova tokom svog postojanja, objavljivalo Srpsko narodno pozorište, ali kao publikaciju koja dnevno obaveštava lokalnu publiku o zbijanjima u Teatru), kao o sponi između teatarskih stvaralaca zemlje koja se kravno raspada u času kada su ove novine osnivane, ili kao istrajnom informatoru o pozorišnom životu države koja s divljenjem vrednom istražnošću odbija da razume zašto su joj teatar

Drugi rodandan „Ludusa”: Feliks Pašić, Svetlana Bojković i Dejan Đurović (foto Vesna Pavlović)

nja ne jedino u Srbiji. Poraz bi, dakle, mogao biti u tome što „Ludus”, izgleda, nikome nije potreban. No baš je tu „kvaka”, jer „Ludus” je nesumnjivo potreban nama koji ga (uporno) pravimo, baš kao i onima koji ga (uprkos svemu) čitaju i neprestano se raspituju kada će iz štampe izaći novi broj.

A može biti da svi ovi (različiti) stavovi o „Ludusu” svedoče i o našem pozorištu? Odgovor je: i da i ne. S jedne strane, logično je što je sudbina „Ludusa” neraskidivo vezana za položaj ovašnjeg teatra i naše kulture. S druge, „Ludus” svojim istorijom (a nakon 30 godina postojanja slobodno možemo upotrebljavati ovaj pojam,

nja, i Feliksu, prvom glavnom uredniku. Ali je „Ludus” ujedno i naš dug prema svim saradnicima, čitaocima, donatorima, našim navijačima – jer bez njihove pomoći „Ludus” ne bi nastao, opstao i do danas preživeo.

Ako je već tako, da li je onda tačna konstatacija da je dosadašnji „Ludusov” rezultat – poraz? Ne bih rekao. Pre mi se čini da je ovo tek jedna od faza njegovog postojanja, i jedna od formi njegove egzistencije. Baš kao što je i aktuelno stanje našeg teatarskog života samo etapa na dugom i nimalo lakov putovanju koje je oduzevak podrazumevalo teške bitke, mučna lutranja, permanentnu borbu za adekvatnu finansijsku pomoć, neprestane pokušaje ukalupljivanja u čvrsto definisane modele, u ono što publiku „voli” i „traži”, no podrazumeva i herojske probobe svih granica...

U ovaj etapi pozorišne novine (premda im ritam izlaženje određuje karakter biltena) duguju svoje postojanje čvrstoj odluci našeg udruženja da sačuva svoje novine, ali i entuzijazmu Tanje Nježić, kojoj samo ne-

odgovorna osoba može da zameri što se „Ludus” ne pojavljuje češće. U tom smislu bi svaki član naše teatarske zajednice trebalo da se zapita da li je učinio dovoljno da bi ritam publikovanja ovih novina bio češći. Naravno, najbezbednije opravdanje sadržano je u konstataciji da država nije ozbiljnije podržala i obezbedila sigurniji (i redovniji) život „Ludusa”. S druge strane, elementarna pristojnost dovodi u pitanje ovu konstataciju, jer je država, posredstvom konkursa, omogućila da ove rečenice bude štampane.

U međuvremenu, dok čekamo da iz ove stupimo u naredne faze, ostaje nam da održavamo plamen – i Lista Udruženja dramskih umetnika Srbije i ovašnjeg teatarskog života – te da nastavimo s borbama. U tim bitkama nas, osim podrške čitalaca, Udruženja i divnih devojaka iz Udruženja koje su mnogo više od infrastrukture „Ludusa”, krepe i mnogobrojne anegdote. I to ne samo one koje se tiču aktera naše pozorišne povesti nego i anegdote o nekim od ključnih momenata iz dosadašnje istorije „Ludusa”. Nema smisla sada ih ovde navoditi pošto su već zabeležene u prethodnim brojevima ovih novina. No, ipak, za ovu priliku valja podsetiti na njihov smisao, jer osim što su duhovite i što svedoče o upornosti boraca za „Ludus”, najveći broj tih anegdota nas podseća na istinu da je redakcija Pozorišnih novina preživelu i mnogo teže dane, da se i ranije suočavala s besparicom, katkad i većom od ove današnje, rečju, da je preko glave preturila sve i svašta.

Ipk, možda su dve priče, ugradene u istoriju naših novina, najindikativnije. Prva govori o svečanoj večeri koju je za donatore „Ludusa” organizovala Svetlana Bojković, a na koju je, hteo – ne hteo, morao da ide i Pašić. Pošto on nije imao odgovarajuće (svečano) odelo, nezaustavljava Cecu je Feliksa odvela u Atelje 212, kod Mucijsa Draškića, da iz tamošnjeg fundusa kostima izabere odgovarajući komplet. Druga pak govori o jednoj od situacija kada smo ostali bez prebijene pare, pa je, po ko znč koji put, dovedena u pitanje predaja tekstova u štampariju. Mi iz redakcije smo se već pomirili sa sudbinom kada se Feliks pojavit će – ako se ne varam – 500 maraka, što je, valja, bio neophodan iznos za isplatu štamparije. Gledali smo Pašića zapanjeni, a on je samo slegnuo ramenima i rekao: „Prilog anonymog donatora“. Eto, i takо smo pravili „Ludus“.

LUDUS broj 15

i kultura potrebnii... Ima, naime, još mnogo uglova iz kojih je moguće (i potrebno) sagledati povest ovih naših novina.

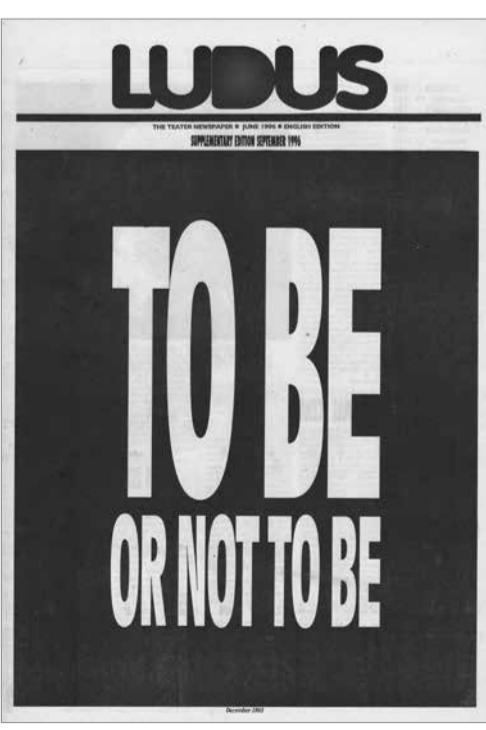
Svedočiti danas o smislu i značaju „Ludusa”, tri decenije nakon objavljinjanja prvog broja, iz bilo kojeg od ovih uglova podrazumeva, možda, i priznanje poraza.

Uostalom, jedine domaće pozorišne novine – a zna se da svake novine objavljivaju novine, odnosno novosti, dakle sveže informacije – sada izlaze jednom godišnje. Osim, dabome, kada „Ludus” obeležava neki od svojih „okruglih” jubileja. Ovakva „redovnost“ „Ludusovog“ pojavljivanja u javnosti može da potvrdi istinu da naše novine nisu ispunile jednu od svojih temeljnih misija. Drugim rečima, priznanje poraza je sadržano u činjenici da se „Ludus“ za sve ovo vreme nije nametnuo ovašnjoj teatarskoj javnosti kao izvor informacija bez kojeg nije moguće steći pravi uvid u pozorišna zbiva-

LUDUS broj 78

makar profesionalni povesničari imali rezerve) potvrđuje da ovde i dalje ima onih koji od borbe za afirmaciju kulture i pozorišta nisu odustali. Naime, još ima nas koji Novine pravimo, a i onih koji ih čitaju. Za nas iz prve grupe „Ludus“ nije samo izraz uverenja nego i obaveza prema osnivačima – Ceci, tadašnjoj predsednici Udruženja

LUDUS, specijalno izdanje

NEMA TRAGEDIJE BEZ KOMEDIJE

To što me sada zanima, to je pozorište koje koristi sve moguće pristupe i vokabulare. Važna je u ovom trenutku komunikacija sa publikom, treba se boriti za tu vrstu žive i neposredne umetnosti koja može imati jaku društvenu funkciju. Jer bez toga možemo stvarno postati samo nekakva nepotrebna smetala – kaže čuveni slovenački reditelj evropske reputacije Vito Taufer

Tedan je od vodećih slovenačkih reditelja čije su postavke menjale sliku pozorišta u nekadašnjoj Jugoslaviji, prvi put je ove sezone radio u Jugoslovenskom dramskom pozorištu, a drugi put u Srbiji uopšte (postavio je *Hamleta* u NP Subotica, u Drami na madarskom). Ovdašnji publici poznat je po predstavama koje su gostovale na festivalima. Na Bitefu je 1996. osvojio Specijalnu nagradu za predstavu *Silence Silence Silence*, a predstava San letnje noći učestvovala je na 34. Bitefu 2000. Stalni je reditelj u Slovenskom mladinskom gledalištu u Ljubljani. Sin je pisca i pozorišnog kritičara Vene Taufera. Otar je glumice Urške Taufer (SNG Nova Gorica). Vito je radoznanog, otvorenog i mladalačkog duha, a uz to je i osetljiv za ljudske dileme i patnje. To odlikuje svaki njegov rad. Zato su njegove predstave komunikativne. A i s njim se spontano uspostavlja komunikacija.

Proveli ste nekoliko meseci u Beogradu radići na predstavi *Edip* u Jugoslovenskom dramskom pozorištu. Kako vam je bilo? Kakav ste utisak stekli o životu Beograđana?

Moj utisak je da je Beograd ugodan grad a Beograđani ljubazni i kulturni ljudi. Ali moram priznati da je moje poznavanje grada i ljudi vezano za intenzivan rad fokusiran na probe u Jugoslovenskom dramskom i svakodnevnu štetnu na relaciji između JDP-a i Studentskog parka, gde sam stanovalo. Ovoga puta nisam imao vremena da upoznam Beograd mnogo šire osim u širem području centra Beograda, gde smo sa scenografom Lazarom Bodrožićem na biciklima studijski obilazili brojne beogradske kafane, pošto smo odlučili radnju *Edipa* staviti u kafanu... I treba reći, kafane su dobre. I pune. A dobro je da su, koliko sam primetio, puna i pozorišta.

S obzirom na to da imate mogućnost da se udaljite i pogledate sa strane, iskoristite tu „premoć“ gosta pa uporedite ovu sredinu sa slovenačkom ili sa drugim sredinama koje poznajete. Šta je osobenost ovdašnjeg teatarskog rada?

Gledajući iz daljine rekao bih da razlike nisu u nacionalnim specifičnostima, nego je posebna svaka pozorišna ekipa, sastavljena od veoma različitih umetnika pojedinaca. Tako da mogu da govorim samo o ekipi *Edipa* u JDP-u... A ovaj rad je bio maksimalno intenzivan, kreativan i zabavan. Mnogo sam zadovoljan radom sa glumcima. I sa tehničkim radnicima. Sve je bilo maksimalno profesionalno.

Koliko ste poznavali ovdašnje glumce i šta ste u konkretnom radu sa njima otkrili?

Jedina opšta, ali jako značajna specifičnost ovdašnjeg pozorišnog sveta je to da je glumac, dobar glumac, u javnosti poštovan. Ne samo u žutoj štampi i zbog pojavljivanja u TV serijama. To je jedna bitna razlika, koja zapravo daje jak ton svemu pa i načinu rada i glumačkoj umetničkoj motivaciji, angažmanu, odgovornosti, efikasnosti, pa i stvaralačkoj satisfakciji i umetničkom užitku, na kraju kraljeva. Zato sasvim jednostavno – rad je bio užitak.

Glumce sam upoznao na predstavama koje sam došao gledati u dva navrata po nekoliko dana neposredno pre epidemije korone. Pogledao sam i nekoliko snimaka predstava. Dugo smo radili na sastavljanju prave podele.

U vašim biografijama koje se mogu naći po internetu pada u oči da vas zovu Malim princem jugoslovenskog teatra, rediteljem koji je u pozorištu uveo pop/rok ikonografiju. Kakav je odnos našeg vremena i tog u kom su se, bar se meni tako čini, ujednili buntovno i poželjno? U kom pravcu smo se menjali? U kom je dobu više razuma (da uzmemu tu helensku i Sofoklovu vrline) za društveni parametar?

Pa svašta se piše po internetu, i pametnih i glupih stvari. Što se pop ikonografije tiče, mislimo se na pop-art. Ili popularnu kulturu. Pozorišni ekivalent roka. Ali ne pop-roka... Uvek sam voleo najširu publiku. I mlađe i stare, i intelektualce i one koji to nisu, pozorište za sve, za decu i odrasle, za mene je pozorište bilo to demokratično mesto gde se suočavaju suprotnosti. Na sceni i u auditoriju. Sada živimo u jednom raskomadanom svetu i društvu, pa se i pozorište radi u manjim grupama za manje grupe istomišljenika. Nekakva sveopća getoizolacija je to. Protiv toga treba se boriti.

Menja se svet, ali se i mi menjamo. Vi ste se na sceni izražavali svim sredstvima, glasom, pokretom, upotrebom tehnologije – žestoko, kao u nekom pozorištu po Artovoj zamisli. Kritika kaže da ste na taj način urušavali dominaciju reči i ideologije. No Edip kao da je režiran prema aristotelovom tumačenju: sve je već u dramu upisano i samo dramu treba izneti na scenu. Vaša predstava znači neposredno dopire do publike (da dušu ne grešim, takve su bile i predstave na Bitefu); a sve što se vidi i čuje služi drami. Otkud taj okret u vašem rediteljskom pristupu? Izazvan je izmenjenom stvarnošću ili ličnim razvojem?

Pa, nemoguće je dugo se baviti istim stvarima. Istina, dugo sam se bavio u velikoj meri neverbalnim sredstvima teatra, sve što se vidi i čuje, ali sve to upotrebljavam i sada... samo u ne toliko

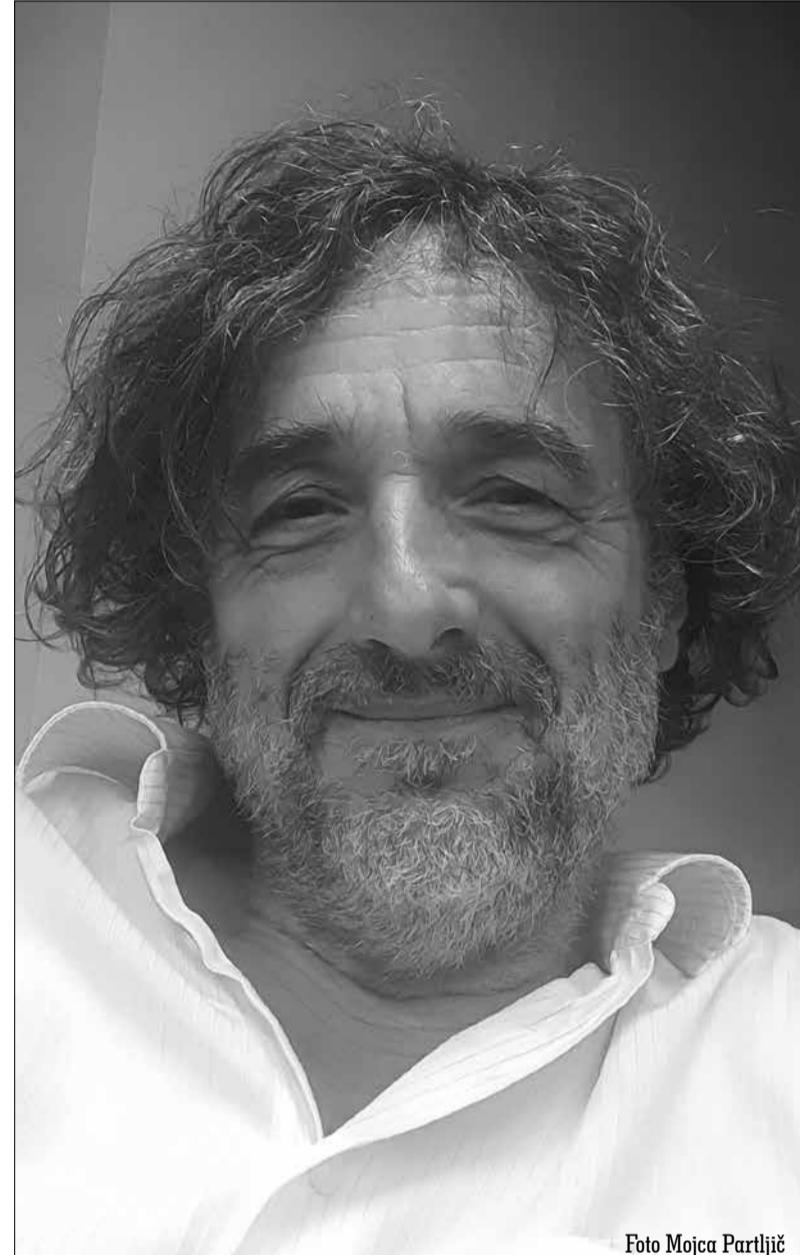

Foto Mojca Partljič

upadljivo meri. Uvek sam tražio nešto novo, pa kad je sve to postdramsko počelo barem kod nas da postaje mejnstrim, krenuo sam drugim putevima. To neki sa kratkim sećanjem često ne razumiju. To što me sada zanima, to je pozorište koje koristi sve moguće pristupe i vokabulare. Važna je u ovom trenutku komunikacija sa publikom, treba se boriti za tu vrstu žive i neposredne umetnosti koja može imati jaku društvenu funkciju. Jer bez toga možemo stvarno postati samo nekakva nepotrebna smetala.

Edip koji ste postavili u JDP-u sav je na Sofoklovim rečima, nema krupnih inter-

vencija ni u dramskoj radnji a ni u dijalogu. Ali bih rekla da mu nedostaje jedna komponenta. Nedostaju mu bogovi, tačnije, nedostaje mu metafizička dimenzija. U Sofoklovom delu bogovi su u domenu nepoznatog, neznanja i straha. U vašoj predstavi pak pominju se, ali su u domenu državnog ustrojstva i ne izlaze iz nama poznate ravnije dimenzije. Otud izbjiga ironija (kritička ironija) kad se pomenu. Štaviše, u vašoj predstavi i oni na vlasti i potčinjeni su u jednoj istoj (kafanskoj) ravnji. Osim u dva trenutka koja iskaču: kad dođe do bolne spoznaje greha kod Jokaste i još snažnije, kad se gledalištu direktno obrati oslepeli Edip. Tad se uspostavi vertikalna, otvo-

ri se metafizički prostor. Ako u ovom opražanju ne grešim, pitala bih vas, šta je razlog svodenja tragedije na jednu ravan?

Sami nabrajate dva metafizička trenutka. Postoji još treći, odnosno prvi je Teresijin proročki govor na kraju svade sa Edipom o sudsibini onoga koji je ubio Laja. Po mom osećanju, to je za nas danas dovoljno. Pogotovo time što se ta metafizička ravan ispunjava priči. Govor je o sudsibini čoveka, ne o sudsibini bogova. I tragedija, vertikala, veže se više na psihološku nego političku dimenziju priče o jednom heroju. To što smo Olimp sveli na političku ravan, ništa ne menja. To još uvek ostaje prostor u domenu nepoznatog, straha i neznanja, odnosno netransparentnosti ili *fake news* ili postfaktičnosti. Rezultat je očito sličan posledicama iracionalnih olimpijskih spletaka...

A na drugoj strani, to da je komponenta bogova prisutna kao nešto što fali, to je na neki način prisutno i kod Sofokla. Bez obzira šta o bogovima misli i oseća autor Sofokle – on nam prikazuje svet gde ništa (više) nije sigurno, pa ni bogovi... O tome eksplicitno govore i likovi drame pa i hor...

U knjizi koju je svojevremeno, 2004. objavio Slovensko mladičko gledalište *Privlačna fatalnost: subjekti i tragedija* Krištofa Jaceka Kozačka u osnovi se tvrdi da nema tragedije bez subjekta tragedije. Zašto kažete da pokušavate da prevaziđete žanr, da je vaša predstava transžanrovská? Da li se sudsiba Edipa u Sofoklovo vreme i u naše vreme razlikuje?

Tragedija u ono vreme bila je pisana za izvedbu. Izvedba je bila tragedija. I tragedija, kakav je to zapravo žanr? Znamo sve te teorije. Ni jedna nema veze sa našim razumevanjem tragičnosti. Pažljivo čitanje Sofoklova *Edipa* nam je potvrdilo da nema tragedije bez komedije... Između ostalih pozorišnih trikova... Mi nemamo zapravo pojma kako su izgledale tragedije, kako su ljudi to doživljavali... Nešto možemo zaključiti pomoću Aristotela i drugih akademika, ali sam siguran da je stvarnost jedne budućnosti izvedbe bila mnogo teatralnija nego što to danas volimo da zamišljamo. To su sigurno bili veliki producentski potpovrati, pomislimo kako su samo teatralno izgledali oni ofarbani kipovi... i izvedba tragedije imala je cilj u publici proizvesti što jače emocije! Tačko kaže Aristotel. Hoću da kažem da je naša prva misao bila napraviti predstavu tako da publika oseti da to što gledaju, ima veze sa njima, ovde i sada. Sa svim teatarskim sredstvima koji su nam danas na raspolaganju.

Moglo bi se reći da je vaša porodica primer uspostavljenog kulturnog kontinuiteta, pogotovo kad radite zajedno. U čemu sve vidite kontinuitet, i kako se održava kontinuitet?

Samo sa publikom.

Kad biste pisali knjigu o sebi, knjigu o sećanjima, o ljubavima i uzletima, o strahovima koji grizu, čime biste je počeli?

Uf. Mislim, da bi svakako počeo od danas. Toga se još nekako sećam...

Jelena Kovacević Barać

Iz predstave *Edip*, JDP, foto Nebojša Babić

„LUDUS“ PRUŽA I BEG OD

Nedavno rađena anketa o „Ludusu“ pokazala je i koliko je važno da postoje esnafsko glasilo i pisana reč, koja je dragocena posredna komunikacija među savremenicima, a koja će ostati za buduće generacije i svedočiti o pozorišnom radu, o predstavama, o onima koji su ih stvarali, o onome što su značile i u širem kontekstu...

Andraš Urban, reditelj:

„Ludus“ treba negovati i podržavati

Mislim da je vrlo značajno da imamo stručne novine koje evo stižu i do našeg pozorišta u Subotici, do glumaca, reditelja, ljudi pozorišnog izraza. Da se uopšte bavimo sobom, na sebi svojstven način, da dolazimo do raznih informacija, priča, tekstova o stvaralaštvu kolega što često zbog brojnih obaveza nismo u stanju da detaljno ispratimo. „Ludus“ je u tom smislu dragocen, novine koje treba negovati i podržavati.

Andraš Urban (foto: B. Lučić)

Opet, moram da primetim da „Ludus“ nije u dovoljnou obimu prisutan u Subotici, ipak dolazi samo do pojedinih pozorišnih kancelarija, pa tako ide od ruke do ruke da se pročita. Možda bi trebalo uložiti zajednički napor, i redakcije i pozorišta, da nas što više dove do novina koje volimo, ako ih već imamo.

Lepo je pročitati mišljenja ljudi koji se bave teatrom, to svakako nije priča o nekom marketingu nego bi trebalo da bude priča o umetnosti uz mišljenja, sugestije, komentare stručnih ljudi koji vole i podržavaju pozorište. Mislim da je vreme svuda, pa i u pozorištu delikatno. Zato bih voleo da se malo više bavimo strukturom pozorišta koje je na izdaju, što se broja zaposlenih kolega tiče, pa nadalje. Podsetiće da nemamo pozorišni zakon, ne možemo da zapošljavamo mlađe ljude. Tehničko osoblje je neadekvatno angažованo, tretirano. To mora da se reši jer ćemo se u jednom trenutku potpuno urušiti. Snalazimo se kako znamo i umemo, to su veliki problemi i smatram da bi se njima trebalo ozbiljnije pozabaviti.

Dušanka Stojanović Glid, glumica:
„Ludus“ je presek našeg rada

„Ludus“ su naše jedine novine o pozorištu. „Ludus“ je presek našeg rada u zemlji i regionu. „Ludus“ su novine u kojima pročitamo konačno neke ostvarene umetničke sudbine na jedan često spor i otežan način.

Dušanka Stojanović Glid
(foto: narodnopozoriste.rs)

„Ludus“ su novine koje nas upute o svima i svemu, koji su „Ludus“ održali godinama, od novinara koji su sa nama razgovarali i posvećivali nam se. Reditelja, scenografa, dramaturga... pisaca, kostimografa, glumaca.

U „Ludusu“ sam mnogo puta pročitala neki veći tekst i pomislila šta sve stane u umetnički život.

„Ludus“ je svaki festival osvetlio.

„Ludus“ je i kritičare učinio prijatnim i upitanim ljudima.

„Ludus“ je opisao kako moj rad pripada pozorištu i svemu što pozorište čini publici i meni samoj, vremenu u kome je „Ludus“ opstao kao jedine pozorišne novine.

Dijana Milošević, rediteljka:

„Ludus“ neguje kulturu sećanja

Pozorišne novine „Ludus“ su posebno važne u mom životu u pozorištu. Ponovo su počele da izlaze upravo kada smo Jadranka Andelić i ja osnovale „Dah teatar“ i nekako uvek bile prisutne kroz sve promene, izazove, uspone, pa-

Dijana Milošević
(foto: Džejra Hartlejn)

dove, pa opet uspone „Dah teatra“. U vrhu mojih vrednosti jesu istražnost i trajanje i „Ludus“ je disao i radujem se što još uvek diše sa nama svih ovih decenija. Pozorište je umetnost koja postoji samo u sadašnjem trenutku i kada se predstava završi, ostaje samo neuvhvatljivo sećanje na nju. Video-zapis je tek puka informacija o predstavi. Zato je važno da postoji pisana reč, koja će ostati za buduće generacije i svedočiti o pozorišnom radu, kako o predstavama, tako i svima onima koji su ih stvarali. „Ludus“ neguje kulturu sećanja na sve one koji su uložili godine svojih života u rad u pozorištu: i one koji su bili na sceni i na one koji su iza scene na razne načine, kroz svoje profesije,

je, omogućili da se predstava realizuje. Kada otvorim ove pozorišne novine, uvek se obradujem fotografijama, intervjima, dnevnicima, prikazima predstava i drugim različitim prilozima. „Ludus“ nam uliva veru da je trajanje u ovoj našoj neuhvatljivoj umetnosti moguće.

Gorica Popović, glumica:

Veoma mi prija da čitam „Ludus“

Vrlo je važno, čak neophodno da naš esnaf ima svoje pozorišne novine. „Ludus“ su novine koje me svaki put obraduju, iznenade svojim kvalitetnim sadržajima. Evo i ovo poslednje izdanje upravo imam pred sobom. Imam tu divnih tekstova, lepo je da se upoznamo sa stvaralaštvom naših kolega iz drugog ugla, kako iz zemlje, tako iz regije, pa i šire.

Znam da je teško istražati na njegovom postojanju; sa željom i najpozitivnijim emocijama navijam za „Ludus“ da se sa odabranim timom saradnika izbori za svoju dugovečnost. Za ljubitelje pozorišta, uopšte ljude iz branje je višestruko potreban, jer mogu iz ovih stranica da vide, saznaju šta to novo njihove kolege rade, sa čime se suočavaju, bore, kako opstaju i načinu puteve do svojih uloga. Veoma mi prija da čitam „Ludus“.

Gorica Popović (foto: atelje212.rs)

Voleo bih da u našim novinama pročitam više intervju sa mlađim kolegama, da imamo malo više vesti, priča sa glumačkim fakulteta, odnosno pozorišnih akademija. Samo ču još jednu stvar primetiti: nikada nisam dala intervju za „Ludus“. Nikada me niko nije pozvao da budem njegov saradnik.

Jelena Krajgo, dramaturg
Beg od prizemnosti

Svaki put kada uzmem „Ludus“ u ruke, pomislim na dve stvari: na sažetu rekapitulaciju pozorišnih predstava i događaja: podsetiće se svega što sam pogledala ili videti što mi je promaklo, a možda je bilo vredno pažnje... S druge strane, znam da ću pročitati zanimljiva zapažanja nekih pametnih ljudi.

Jer „Ludus“ bira najbolje sagovornike, ljudе koji stvarajući teatar ozbiljno promišljaju ljudsku egzistenciju i svet oko sebe. Tako da mi čitanje „Ludusa“ predstavlja beg od banalnosti i prizemnosti, kao i mogućnost da se neka tema produbi ili osvetli. Posebno volim da ga čitam u štampanom izdanju, jer mi takav, miriše na pozorišne daske i kulise.

I onda usledi pitanje, zašto nam treba „Ludus“, jer se neko valjda i to pita, moramo da pravđamo njegovo postojanje u današnjem trenutku. Šta će nam informisanost, pamet, promišljanje..., kulturna periodika, stručni časopisi... nešto na čemu, pored ostalog, počiva kulturni život svake zemlje.

Živimo u sumorno vreme kome duh sve teže prkosí. Niču na sve strane novi neboderi, nikad se više nije gra-

dilo, ali nema novih pozorišta. Influensi zgrču ogromni novac dok dobri pisci jedva preživljavaju. Emisije iz kulture proterane su s televizijskih programa, na kojima cve-taju agresija i šund.

Jelena Krajgo
(foto: M. Radovanović)

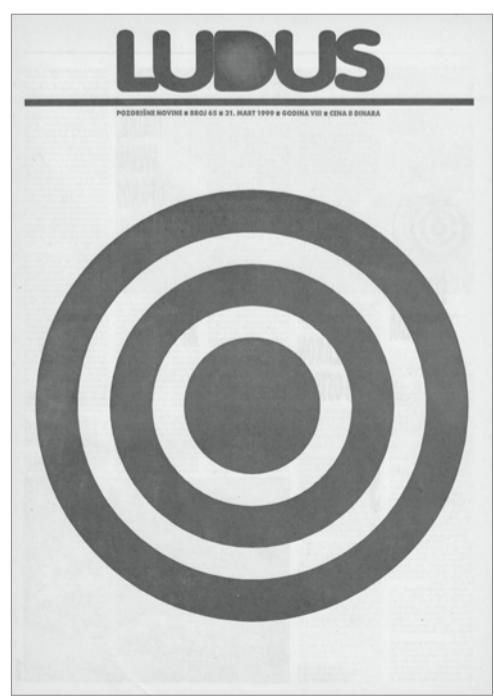
I baš u takvoj klimi, baš u ovom trenutku, više nego ikada, potrebna je kontrafanziva. Borba. Potrebno je negovati istinsku kulturnu elitu, negovati tradiciju, insistirati na tome da pozorište, periodika koja ga prati, ljudi koji ga grade, festivali koji ga promovišu, budu vidljiviji nego ikad. Zato nam je potreban i „Ludus“. Zato što je u sebi sabrao i sačuvao reči svih velikana našeg teatra, i zato što to i dalje neumorno radi.

Slobodan Beštić, glumac:

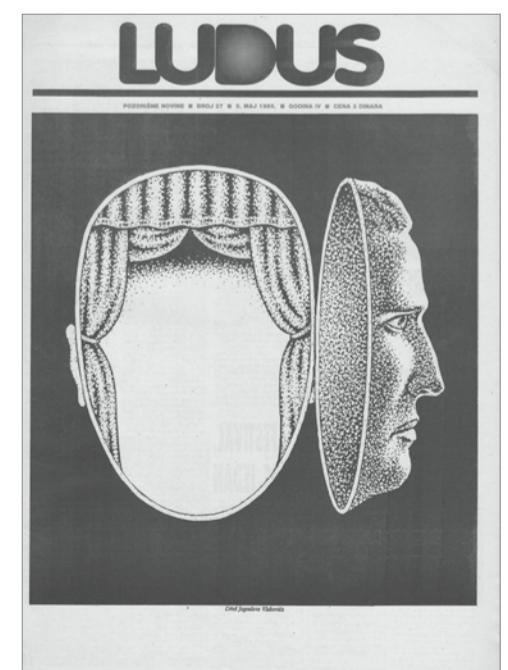
Voleo bih da se pozorišne novine obraćaju i onima koji ne idu u pozorište

Pitanje o važnosti i značaju postojanja novina koje se bave temom pozorišta povezano je s pitanjem položaja i značaja samog pozorišta u jednoj kulturi. Svesni smo da film, televizija ili internet utiču na publiku koja odlučuje hoće li ili neće kupiti kartu za pozorišnu predstavu. To nije problem samo u Srbiji nego je globalna pojava. Ako sam dobro obavešten, istraživanja su pokazala da samo mali procenat ljudi posećuje pozorište, a ima mnogo više onih koji nemaju interes za ovu vrstu umetnosti, nikad nisu ni bili na predstavi. Iz iskustva znam da čak i među ljubiteljima scene ima onih koji posećuju samo jedno ili dva pozorišta, a da retko odlaze na predstave drugih kuća. Kao da smo navijači ovog ili onog kluba.

Voleo bih da se pozorišne novine obraćaju i onima koji iz ovog ili onog razloga ne kupuju karte za predstave. Da li je u pitanju samo novac? Podsetiće vas na akciju JDP-a kada su sa smanjenim cenama karata uspeli da privuku ljudi i imali smo ogromne redove za karte. Ali mislim da nije glavni problem u tome. Neki misle da je to za elitu, ili da nemaju

LUDUS broj 65

LUDUS broj 27

BANALNOSTI I PRIZEMNOSTI

dovoljno predznanja da bi razumeli Čehova, Šekspira, Dostojevskog... Nije to za mene kažu oni, dosadno mi je, ne razumem, doći ću ako ima neka komedija, dosta mi je muke u životu i hoću da se relaksiram i opustim posle napornog dana.

Ako se pozorišne novine obraćaju samo glumcima, rediteljima i dramaturzima, onda je to naša interna stvar. Kao glumac volim da se informišem šta su radile kolege iz drugih gradova u Srbiji, ponosan sam kada mi se pojavi intervju, ali možda bi

Slobodan Bešić
(foto: Printske/YouTube)

značajnije bilo da te novine kupe na tracici i oni koji nisu naša redovna publiku. Da to ne bude samo informacija za našu kastu, da tako kažem, nego da se obraćamo novim generacijama, da te novine kupe i tinejdžeri ili gospoda koja mi prođe sir na pijaci. Eto imao sam to iskustvo da sam prolazio Bajlonijevom pijacom i prodavci su mi dobacivali: Hamlete, Hamlete. Videli su neki intervjui na televiziji, ali u pozorište nisu došli.

LUDUS broj 7

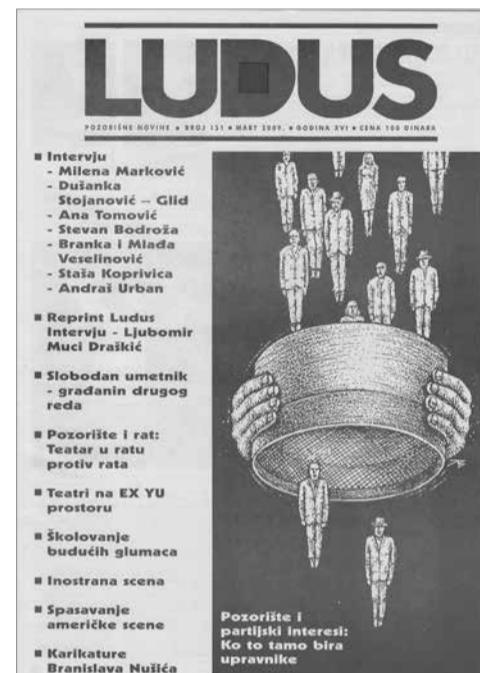
Lepo bi bilo kada bismo serijama tekstova privukli i takve ljude i negovali novu publiku.

Dimitrije Kokanov, dramaturg i dramski pisac:
Zbir preseka pozorišnih glasova

Naš kulturni prostor, kada se suzi na sve ono što čini pozorišni kontekst unutar istog, oskudeva ozbiljnijim struč-

nim publikacijama i časopisima koji bi bili posvećeni istraživanju praksi izvođenja u širem smislu. Namena takvih publikacija bila bi više stručno-naučnog karaktera, mogla bi da ima teorijske radove relevantne i za edukaciju i informisanje.

S druge strane „Ludus“ idejno nije ni smišljen kao takva vrsta publikacije, ali značaj „Ludusa“ je u činjenici da sabira različite preseke pozorišnih glasova i događanja na jednom mestu. Zanimljiva je konцепција da pozorište u Srbiji ima štampano izdanje koje koristi pre-

LUDUS broj 151

Dimitrije Kokanov (foto: Ana Mandić)

poznatljive načine novinarskog izveštavanja, a upotrebljava ih za prikaze uskog polja jedne umetničke prakse. Svakako mislim da bi razvoju „Ludusa“ doprinela eventualna mogućnost učestalijeg objavljuvanja, što bi pre svega dovelo do detaljnijeg i iscrpnijeg izveštavanja jer bi okvir o kome bi se pisalo bio sužen na pozorišne događaje koji su se odvijali u kraćem vremenskom periodu.

Milica Kosović

SNAŽNA SLIKA VREMENA

Na internacionalnom pozorišnom festivalu *Teatar na rasršću*, čije je treće izdanje realizovano u Nišu od 5. do 12. septembra, održan je okrugli sto povodom trideset godina postojanja pozorišnih novina „Ludus“

Gvorili su glavna i odgovorna urednica „Ludusa“ Tatjana Nježić, novinarka i teatrolog Olivera Milošević, pozorišni kritičar i novinar Bojan Munjin i pozorišna kritičarka i novinarka Nataša Gvozdenović.

Tatjana Nježić je podsetila da je Jovan Ćirilov govorio za „Ludus“ da su to jedine pozorišne novine na Balkanu. „Ludus“ se sreća sa različitim neprilikama, trebalo je da izlazi deset puta godišnje, ali sada, zbog finansijskih problema, izlazi samo jedan do tri broja godišnje. Ovo je vreme društvenih mreža i elektronskih medija i često se nažeće pitanje da li postoji potreba da izlazi, ali iškustvo pokazuje da je stav mnogih – da je potreban u štampanom izdanju“, kaže Tatjana Nježić, koja je s posebnim pjetetom pomenula i prvog glavnog i odgovornog urednika „Ludusa“ – Feliksa Pašića.

Između ostalog je rekla da se na stranicama „Ludusa“ nalaze i intervjuji s mlađim glumcima koji su, naravno, „svoji“, ali u stavovima koje iskazuju su na tragu onog što su o pozorištu i životu govorili negdašnji velikani našeg pozorišta. „U intervjuju koji je Olivera Milošević uradila sa mlađim i perspektivnim glumcem Lukom Grbićem“, kaže Nježićeva, „on, recimo, nosi duh svoje generacije, ali ujedno glumački, umetnički

promišlja onako kako su to činili razni veliki glumci i pozorišni stvaraoci. Prostora za tu vrstu razgovora danas u oficijelnim medijima ima sve manje, ali postoji i potreba i umeće mlađe generacije da se na taj način izraze.“

Pozorišni kritičar i novinar Bojan Munjin u tom kontekstu je govorio o jednom od poslednjih susreta koje je imao s rediteljem Dejanom Mijačem, koji mu je ukazao na to da živimo u vremenu toliko ubrzanim da ga ne možemo slediti. U takvom ubrzaju ne možemo imati jasnou sliku sveta i nas unutar tog sveta. Da bismo videli, moramo se izmestiti na rub, da bismo uopšte mogli funkcionišati i stvarati. „Ta slika koju je izrekao pokojni Mijač“, zaključuje Munjin, „danasa je evidentna i jasna.“ Tačkote, naveo je iškustvo mnogih pripadnika mlađe generacije iz čitavog sveta, koji danas, začudo, sve više odlučuju da se dopisuju na „staromodni“ način, a ne elektronski ili preko društvenih mreža. Obe slike, učeća Munjin, govore o „neprijateljskom“ vremenu u kojem živimo i potrebi ljudi da se od takvog sveta odbrane.

U priči o „Ludusu“ i potrebi za pozorišnim novinama i to u štampanoj formi, važno je da budemo svesni, rekla je Nataša Gvozdenović, da živimo u doba eklektič-

cizma, koje, uprkos digitalizaciji, štampani medij ne isključuje, naprotiv, kao i toga da je „Ludus“ dragocen kao dokument vremena koje je iza nas, vremena u kojem smo, kao i onog kome idemo u susret.

Novinarka Olivera Milošević naglasila je da je zadatak redakcije „Ludusa“ i da uključi mlađe ljudi da čitaju „Ludus“ i da pišu za „Ludus“. „Setila sam se Vave Hristiću na Sterijinom pozorju jedne godine, mnogo mlađih novinara je došlo na festival, pisalo se na pisačim mašinama, a Va-

va Hristić je tiho stao na vrata, posmatrao nas... kad sam ga primetila, skočila sam, pitala da li mu nešto treba, a on je odgovorio: *„Samо gledam kako se snalazite.“* Pošto je istakla intervju sa slovenačkim rediteljem Žigom Divjakom (u broju 207), koji je primer, kaže Olivera Milošević, načina razmišljanja mlađih generacija.

Tatjana Nježić je napomenula da joj je jedan od najdražih i najčađnjih komentara o „Ludusu“ taj da kroz priču o pozorištu daje i jednu vrlo snažnu sliku vremena.

„Bitno je sačuvati interesovanje kod mlađih ljudi za pozorište, u tom kontekstu je važno i da pozorište ima kvalitetan sadržaj, koji se mlađih ljudi tiče i oni će onda to svakako privlati“, konstatiše Nježićeva. Navela je da će se kao i do sada, kao glavna i odgovorna urednica, truditi da „Ludus“ opstane, kao i da nas do kraja godine čeka još dva broja i da se nada da je to najava boljih vremena *jedinih pozorišnih novina na Balkanu*.

N. G.

Tribina u Nišu, N. Gvozdenović, O. Milošević, T. Nježić, B. Munjin. Foto: Sonja Todorović Šegrt

ODUVEK SAM KROZ ŽIVOT IŠLA PUTEM

Veoma je tužno što su ljudi uspavani, uglavnom. Nije to samo pitanje straha već i pitanje komfora. Jer nekomorno je da se čovek bori, lakše je da se nekako skloni, da gleda kako da se snađe. To je izgleda danas najvažnije – kaže čuvena glumica Svetlana Ceca Bojković, koja je kao predsednik UDUS-a pokrenula „Ludus“

Foto Marko Sovilj

Neposredno nakon što je došla na čelo Udrženja dramskih umetnika Srbije, „zaživele“ su pozorišne novine „Ludus“. Tokom dva mandata od 1992. do 1996. godine Svetlana Bojković je uspela da, uprkos svemu, aktivira „glasilo“ pozorišnog esnafa koji je „snagom“ pisane reči beležilo najvažnije događaje iz teatarskog života zemlje, regiona i šire. Oformljena je redakcija s Feliksom Pašićem na čelu koji je izabran mladi tim sa radnika. Tako je sve krenulo...

„Ludus“ je, da podsetimo, izlazio još u vreme 1980-ih godina, pokrenuo ga je i vodio Dejan Đurović. Tada je izšao u svega nekoliko brojeva, u formi besplatnog biltena namenjenog članovima Udrženja. Ugasio se posle osam brojeva zbog poznate boljke: nedostatka finansija. Novi „Ludus“, u formi pozorišnih novina, zaživeo je novembra 1992. i traje do danas.

U kakvim uslovima je zapravo starovao vaš „Ludus“ s obzirom na to da i te kako pamtimmo burni period iz 1990-ih godina?

Uslovi su uvek teški. I tada je bilo nezgodne vreme, međutim bilo je ljudi koji su se kao sponzori odazivali, što danas ni-

je slučaj. Mada, ima naravno takvih pojava i u našoj svakodnevici. Prisetimo se kako se snimaju serije, odnosno kako se snalaze producenti... Ali druga je to priča, to je ipak profitabilno. Pojedinci mogu da se reklamiraju, a „Ludus“ su na svoj način ekskluzivne novine, postojao je kao jedini pozorišni list na Balkanu u to vreme. Ljudi su ga zavoleli, mi smo naše novine negovali, distribuirali širom nekadašnje Jugoslavije. Našli smo recimo sponzora „Dunav papir“, bila je tu i privatna firma „Taiga“ koja nam je davala novac, i mnogi drugi. Uspevali smo taj deo posla da ispratimo. Naravno, mnogi ljudi su u početku radili besplatno, posle su dobijali honorare koji su bili simbolični, što je značilo satisfakciju za uloženi napor. U svakom slučaju uspevali smo da štampamo 10 brojeva naših jedinstvenih pozorišnih novina godišnje. Budući da su ukoričeni svi ti brojevi „Ludusa“, danas kada ih tako „zbirno“ citate, dobijete svojevrsnu sliku svega što se tada dešavalo. Zapravo, imate pregled ne samo pozorišnih događaja već i opšte društvene situacije. Hroniku istorijskog perioda u kojem smo živeli: političkog, društvenog, socijalnog...

Namenjen pozorišnim stvaraocima, ali i poznavaćocima te umetnosti i gleda-

cima, a imajući u vidu društvenu funkciju teatra, „Ludus“ je nastojao da prati sve teme koje se dotiču pozorišta u zemlji i inostranstvu. Šta se promenilo od tog vremena do danas?

Znamo svi što se sve promenilo. Mi smo čak 1999. godine bili i bombardovani, pa je bila smena vlasti, zatim su došle demokrate. E tu smo zapravo počeli da „štucamo“, što se tiče obezbedivanja novca za nove brojeve „Ludusa“. Onda su i ljudi počeli da se zatvaraju, u smislu, da nam ne budu sponzori. Neke firme su propale, neke su preorientisale aktivnosti. „Ludus“ je počeo sve rede da izlazi, da bi danas dospeo da situacije da izlazi jedan do dva broja godišnje. To je zaista poražavajuće. I nikoga nije briga što je tako. Nije to neki veliki novac. Prisetimo se na što se svetinar daje: baca, baš baca, prosipa na božićne jelke, novogodišnje rasvete koje traju mesecima...

List Udrženja dramskih umetnika Srbije na latinskom znači: javna igra, gluma. Po čemu se „Ludus“ razlikuje u „poplavu“ novih časopisa i šarenih revija?

Po tome što je ozbiljan prikaz situacija u pozorišnoj umetnosti, ne samo u Be-

ogradu već i dalje. Obuhvatili smo celu Srbiju, prošetavši i kroz region. Međutim, danas je sve to isčezlo u smislu toga da „Ludus“ izlazi tako retko, iako su tu okupljeni uglavnom ozbiljni pojedinci, posvećeni umetnici koji daju velike, sadržajne intervjuje. I novinari koji pišu te tekstove, tako da su to opet ekskluzivne novine u „šumi“ svakojake štampe oko nas.

Organizovali ste, da se prisetimo, u vreme svog mandata brojne događaje, skretali pažnju na socijalni položaj dramskih umetnika. Novac ste prikupljali za penzionere, bolesne kolege... Kako ste osmišljavali akcije?

Tu je bilo vrlo kvalitetnih akcija, a tzv. nacionalne penzije nisu još bile ni na polomu. Redovne penzije su tada, kao i danas, jako male. Četiri godine dok sam bila predsednik UDUS-a išla sam na razne humanitarne manifestacije. Jednom prilikom sam na gala večeri u „Hajatu“, zapravo humanitarnoj akciji za dečju bolnicu u Tisovoj ulici, sedela pored čoveka koji je to organizovao. Pitala sam ga: da li biste mogli da me posavetujete kako se to radi. Ja bih tako nešto preduzela, za svoje udruženje, kolege. Onda mi je jednostavno dao smernice kako da se upustim u novo, nepoznato po-

lje. Rekla sam: napravićemo događaj koji će izvesti glumci, pa sam se i sama odlučila za „Hajat“ kao mesto događaja. Bio je to ogroman posao. Divne devojke koje su radile u našem udruženju dale su svoj maksimum, ginule su od posla. Dogovorimo se, tako, i sa televizijom da prenosi naše donatorsko veče. Program je uvek imao određenu temu čiju smo liniju pratili. Jedne godine je to bilo o pozorištu, da glumci govore, i svi su se odazivali da učestvuju u akciji. Prodavali smo karte više nego uspešno. Uprava „Hajata“ nam je pomogla, tako što se nam dali popust za večeru. Velikom kristalnom dvoranom štatali su poslovni ljudi svečano obučeni, kao i mi, i kada ste gledali to na televiziji, imali ste utisak da je u pitanju Holivud, a mi smo zapravo bili sirotinja. I bogati počeli su da se takmiče poslovni ljudi između sebe ko će se sa više sredstava priključiti akciji. Aktivirali su se „Galenika“, NIS, mnogi drugi, pa Ministarstvo kulture ko će kupiti više ulaznica. Karta je u to vreme bila 100 nemačkih maraka. Za nju su se dobijali večera, program, muzika (svirala je grupa „Sedmorica mlađih“), ma bilo je sjajno, a mi smo prikupili toliko novca da smo i sami bili iznenadjeni. Morali smo da tražimo od guvernera dozvolu da bude isplaćen u gotovini, kako bismo ga podeli u kovertama za svakog našeg penzionera u Srbiji. Bilo je tada oko 400 penzionera, koliko se sećam, nosili smo im po jednu penziju na poklon. I još smo ostavili deo novca za Fond solidarnosti, za bolesne kolege i hitne slučajeve, u materijalnom smislu. Te akcije smo radili tri godine, sledeće sezone bila je manifestacija „Glumci pevaju“, a naredne „Mladi igraju za vas“. Proširili smo akciju, uključili naše scenografe i kostimografe. Oni su nam poklanjali svoje skice, koje smo uramljivali. Organizovali smo u okviru tih humanitarnih večeri aukciju radova na temu pozorišta. Vodili su je Nedja Arnerić i Nikola Kusovac...

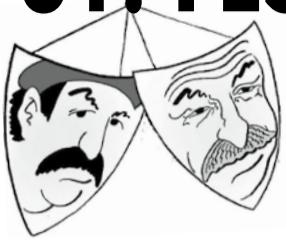
Osnovali ste i posebnu kasu za kuhinju lekova. Koristili ste svoju televizijsku popularnost. Nije vas bilo sramota da zakucate na mnoga vrata, i prozborite: „Dobar dan, ja sam Emilija Popadić (iz Boljeg života)?“

Da, i na Emiliju Popadić su se odazivali mnogi. Iskoristila sam tu ulogu u našu humanitarnu svrhu. Na kraju je taj gospodin koji mi je objasnio kako da upriličim prvu akciju, rekao: „Svaka vam čast! Sada ću vam dati svoja kola i šofera, i počnite da idete po pozorištima širom Srbije i sami podelite novac. Lično nosite novac kolegama, samo prethodno obavestite pozorišta da ćete i kada doći. Da okupe penzionere.“ Feliks Pašić je isao sa mnom, radio je svoj deo posla: intervjuje, zapise, priče... I verujte, ljudi su plakali od sreće, nisam mogla ni da prepostavim, niti da sanjam da će biti tako emotivno prihvaćeno. Znali su da kažu: pa niko nas se do sada nije setio.

Da li bi i danas bilo moguće organizovati takve skupove. Šta biste predložili: na koja vrata pokušati?

Mora da se pokuša na sva vrata. Ne znam do koje mere bi to u ovom trenutku uspelo, ali ako se ne pokušava ništa, onda

31. FESTIVAL „DANI ZORANA RADMILOVIĆA“

od 17. do 24. oktobra 2022. godine

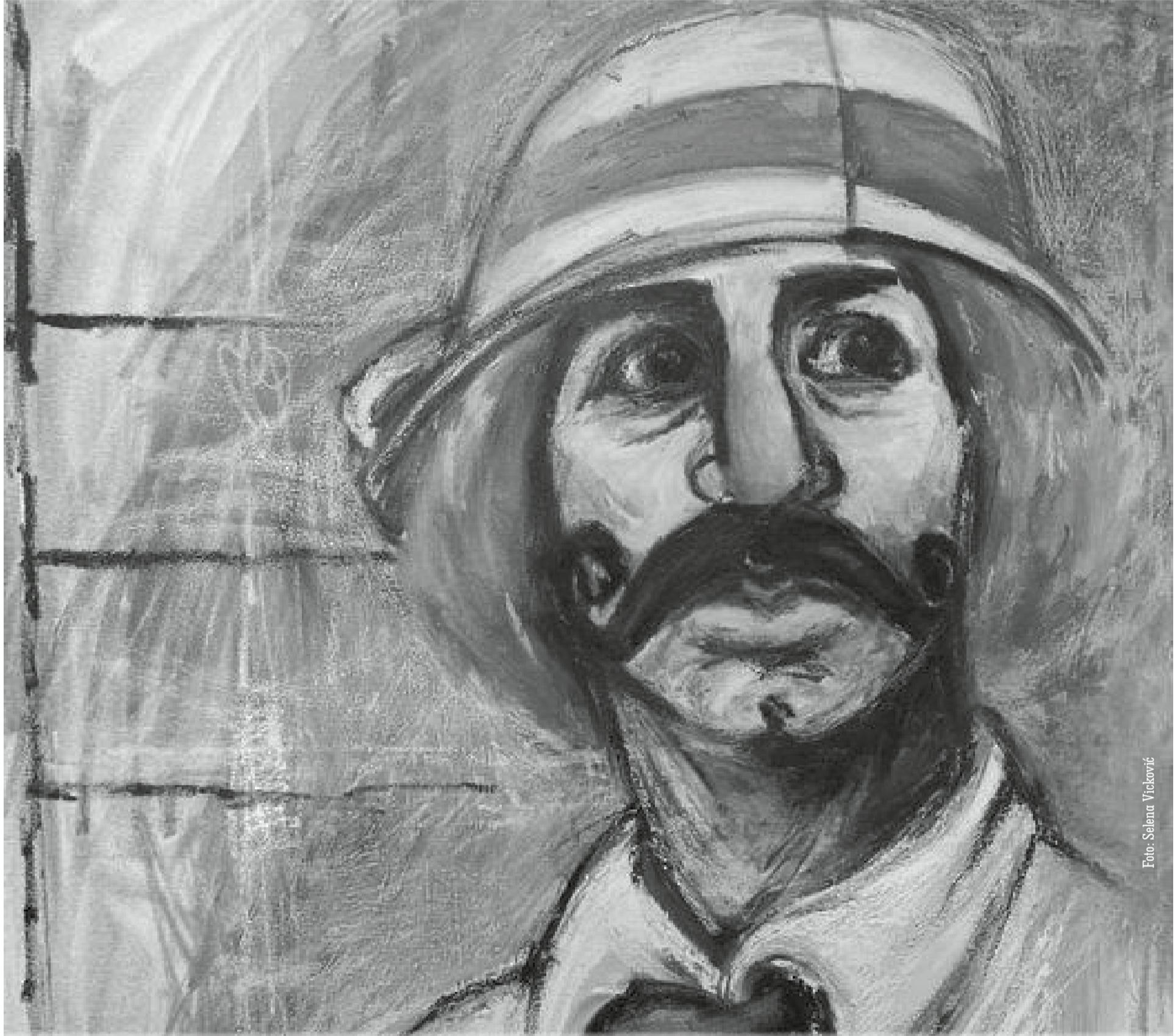

Foto: Selena Vicković

ZORAN RADMILOVIĆ: PISMO JAČEM

Glumci su uvek bili plašeni, zaplašivani, prepadani. Vekovima. Sobom i drugima. Sistematski. Glumci su, od kada postoje, bili niža bića. U glumce se bežalo od kuće, glumce u kuće nisu primali.

Glumci su sahranjivani van grobljanskih zidina. Čak i veliki Molijer. Glumcu se nije davalta hrana u ruke da se dodirom sa njim ne bi bio okužen.

Glumce su devanke volele, ali su se za njih teško udavale sem po cenu roditeljskog prokleštva. Glumice su po pravilu proglašavane za kurve, čak i posle njihovih pedesetih godina. Onoga trenutka kad je stari čika Eshil izmislio prvog glumca, počelo je to hiljadugodišnje bežanje.

Bežanje od ljudi ka ljudima. Kažu da je jedan od prvih bio neki Tespis, ali teško da bi ostao zapamćen da nije bilo njegovih čuvenih Histrionskih kola, kojima je bežao, sklanjao se. Sve u suluđoj nadi da će naci na pravog čoveka.

Gledalaca je uvek bilo i biće ih, ali on je, eto, tražio onoga među njima koji bi mu omogućio da dostojno provizi taj svoj smeđe blesavi život. Nije to našao. Do danas.

Znam da će se sada odmah naći neki mudroser, koji će me obavestiti da „do danas“ – ne stoji! Pokušaću da ga ubedim da je to tako. Baš tako!

Današnjem glumcu, doduše, daju da jede iz ruke, u glumce se ne beži, čak roditelji u šaštvu nadi da se tu dobro zaradi, guraju svoja čeda u taj posao. Glumci se čak i žene pristojnim devojkama, mada ipak radije glumicama. Glumice su kurve eventualno do svoje tridesete godine, posle ih ionako tretiraju samo kao „umetnice“. Dosta se, dakle, izmenilo za ovih dve hiljade godina. Sem straha koji je iskonski. Ostao je taj pusti, sada već teško objašnjivi strah, strepnja koja glumce čini nižim bićima.

A hoće glumac, hoće! Hoće da bude i hrabar i dostojanstven, i superioran kad – kad, hoće i želi to više čak i od svog umetničkog uspeha (ili mu se tako čini?), potkušava da se osćeća ravnopravnim, značajnim. Hoće i da podvikne, da raspravlja, da odluci ponešto.

Ali sve je to ono njegovo nesvesno ja. Onaj jači, glavni deo njegove ličnosti – GLUMA, ili iliti pokazivanje onakvim kakav nisi, a hteo bi, o kako bi hteo!

U osnovi, u temelju, u krovu i okolo te trošne kuće leži pusti strah! Strah od juče za koje nisi siguran da li je bilo dobro, strah od danas koga nisi svestan, strah od sutra koje može ostalih, normalnih ljudi čekaš sa zebnjom hoćeš li biti u stanju da ono juče ponoviš?

Strah od neuspela, strah od uspeha, užas od nesposobnosti da odvojiš jedno od drugoga.

A ko nas to plaši? Naravno, prvo mi sami sebe. Potom „ostale strukture“, da upotrebim tu neuhvaljivu reč mladih političara. Strukture koje odlučuju, drže snagu i moć. Snagu naše nevelike pameti, i moć našeg straha. A stvar je vrlo jednostavna! Na dohvati ruke, takoreći. Treba samo reći – NEĆU VIŠE TAKO! Svega tri reči, neizgovorene ili zaturene negde za ovih 2000 godina. I možda još dve – MARS TAMO! Znači, sve zajedno pet reči.

Koliko i kako treba stisnuti dupe za tako nešto zna samo onaj koji je tako nešto ikada pomislio da kaže. Bio na ivici, na vrhu jezika mu bilo, samo što nije lamuo, da ga nešto važno i neminovno nije sprečilo, sasuo bi itd... itd... Normalno, to nije učinio, ali bar zna kako mu je bilo! Strukture to znaju i osmehuju se (čak bez zluradosti!), tu i tamo i sa simpatijama. Ko bi se ozbiljno i dugo ljutio na decu? Strukture su stabilne i većite, mi smo prolazni, jednodnevni. Kao takav, EFEMERAN (izraz pozorišnih kritičara)

nastavljam, eto, ovo moje nevoljno razmišljanje. Pokušavam, naime, ove noći s kraja '80. godine, da prestanem da se plašim. Naravno, koliko mi to moj strah dozvoli. Da uđem u Novu godinu miropomazan.

Odlučio sam da se ne bojem više ljudi, već samo Boža, za svaki slučaj.

I eto, ja od ovog časa više ne strepim. Ne plašim se svojih pretpostavljenih, svojih reditelja, svojih SIZ-ova, svojih načelnika, direktora, svojih kritičara, svojih sudija, svojih ocenjivača, potencijivaca, precenjivača. Jednostavno, nije mi više stalo! Treba mi verovati na reč, kad već ja sam sebi ne verujem.

Zato neka se nose strukture, neka se nose pretpostavljeni: mnogo puta sam ih uhvatio u laži (a da nisu ni trepnuli!), neka se nose SIZ-ovi, njima je bolje bez nas, neka se nose kritičari, ocenjivači i drugi, oni ionako mrze to što rade, oni ionako nemaju dovoljno vremena, obaveštenosti i stručnosti za taj moj smešni poslik koji se zove pozorište, toj skrajnuti fenomen, koji sebi skromno prisvaja naziv jedne od najstarijih kulturnih disciplina tokom milenijuma.

Neku se nose telefoni (mnoga predstava je skinuta putem telefona) i neka se nosi TV (skupa mi preplata i gubi mi se boja) i radio (još uvek ne verujem da nema malih ljudi unutar!) i novine, jer me plaše i kru umetnika i kru čoveka...

Neka se nose... no moje vreme hrabrosti je već isteklo, kao što sam i očekivao. Pa bih da prekinem i da se izvinim, ako je nekako moguće! Šta mi je to trebalo? Ne znam šta drugo da kažem! Ne nadite se uvredeni, šalio sam se, majke mi.

Vaš uvek i do kraja

Zoran Radmilović (Nin, 1985. godina)

TAKMIČARSKI PROGRAM

ŠTO NA PODU SPAVAŠ

Tekst Darko Cvjetić, režija: Kokan Mladenović, Srpsko narodno pozorište iz Novog Sada, Gradsko dramsko pozorište „Gavella“ Zagreb, Narodno pozorište Sarajevo i Internacionalni teatarski festivali MESS Sarajevo

Ponedeljak 17. 10. 2022. u 20 č

„Katarzična, bolna, na momente izuzetno duhovita, dugoočekivana predstava, ispostavila se kao i te kako potrebna društvu, a ansambl Srpskog narodnog pozorišta, Narodnog pozorišta Sarajevo i Dramskog kazališta Gavella pokazali su da je ova plodonosna saradnja putokaz ka potrebnom ujedinjenju“, ističe reditelj Kokan Mladenović.

I dodaje: „Predstavom sam jako zadovoljan, ali sam još više zadovoljan načinom na koji su teatri iz Sarajeva, Zagreba i Novog Sada perfektno funkcionali, ansambl koji su zajedničku bolnu temu uradili iz čiste duše, izuzetno ozbiljno, potpuno profesionalno i posvećeno. To da mi možemo da uradimo zajedničku predstavu na temu koja se tiče

Što na podu spavaš (foto Marija Erdelji)

raspada bivše zajedničke zemlje i tog krvavog rata, u kojem smo svi na neki način učestvovali, za mene je trijumf.“

Pisac Darko Cvjetić, koji takođe igra u predstavi, napominje da je uveren da su južni slovenski prostori i narodi zauvek povezani i da će tek zajedno prodisati.

„Kao što sam bio zburnjen kada sam shvatio da ljudi čitaju roman, tako sam žestoko zburnjen večeras, ovom fenomenalnom reakcijom publike, presrećan sam i okružen sam, shvaćam, takvim ljudima od samog početka, tako da ovakav posao nije mogao da fula u rukama majstora Mladenovića i fenomenalnog ansambla predstave. Bili smo jedan tim, radili smo kao doksa, proučili smo jedan rezultat koji je duboko zajednički“, rekao je Cvjetić.

Nakon premijere mediji su zabeležili i da je ova scenska postavka potresne priče o životu piscu Darku Cvjetiću ostavila snažan utisak na publiku, „prebacila je u sasvim drugu dimenziju i ujedinila oko jedne i najvažnije ideje – da smo svi ljudi i da svi moramo da živimo jedni sa drugima i jedni pored drugih“.

Igraju: Darko Cvjetić, Aleksandra Pleskonjić, Merima Lepić Redžepović, Tena Nemet Brankov, Saša Krmpotić, Sven Šestak, Igor Pavlović, Maja Izetbegović, Aldin Omerović, Ivan Grčić, Darko Radojević, Nikola Baće, Stevan Uzelac.

Scenografiju potpisuje Marijela Hašimbegović, kostimografiju Marita Čopo, muziku Irena Popović Dragović.

TRAMVAJ ZVANI ŽELJA

Tekst Tenesi Vilijams, režija: Lenka Udovički, Beogradsko dramsko pozorište, BELEF festival i Teatar Ulises iz Zagreba

Utorak 18. 10. 2022. u 20 č

Željka Udovički Pleština, dramaturg, napominje da je reč o dramskom delu koje je literarna faktografija svrstala među klasične gotovo u trenutku njegovog nastanka, učinivši tako verovatno njegovu tadašnju aktuelnost svevremenom i otvorenom prepoznavanju i danas i ovde. „Tenesi Vilijams je pisac koji već 1948. za ovu dramu dobija Pulitzerovu nagradu, prvu od čak tri. Uspeh u teatru je izvestan u režiji Elie Kazana, a nekoliko godina kasnije isti reditelj prema tom delu snima i kulturni film. Vilijams u vožnji našim Tramvajem progovara glasnim jezikom o temama koje

Tramvaj zvani želja (foto Dragana Udovički) www.bdp.rs

su ga mučile, o slabostima koje su bile sastavni deo njegove egzistencije: mentalna labilnost, homoseksualnost, alkoholizam. I upravo ta, od Čehova nasleđena, upornost dozvolila je da ono pojedinačno, ako je od majstorskog pera odabran i opisano, postane opšte mesto i naš zajednički problem. Stoga ga oslanjanje na otkrivanje stanja ljudske duše, intimne drame svojih junaka, njihova emotivna previranja – čine aktualnim svakom vremenu pa tako i ovom našem. U ovome se Tramvaju problematizuju i neka danas vrlo važna pitanja, pitanja koja se tiču položaja žene u savremenom društvu. Vilijams bi, da je danas naš stvarni, a ne samo literarni savremenik bio poznat i priznat zagovornik ženske emancipacije. Naime, vrlo je jasno i nedvosmisleno sredinom prošlog veka ovim tekstom otvorio pitanje: može li jedna žena opstati u svetu krajnjeg materijalizma, u gotovo histeričnim okolnostima koje melju naše živote. Blanš kaže: „Namerna okrutnost se ne može oprostiti.“ A naš je svet, nažalost, postao još okrutniji. No osim hrabrosti da progovori o zabranjenom, osim sposobnosti da nas natera da prepoznamo probleme likova koji ga s nama nesebično dele, on govori o trenutku kada jedno vreme zauvek prolazi i nestaje, a drugo, novo, dolazi. U ono je doba Vilijams pisao o odumiranju jedne klase (Blanš) i stvaranju nove (Stenli), o onima kojim uspevaju obaviti transfer i preživeti (Stela), o nastajanju novog porekla vrednosti.“

Po njenim rečima danas smo i te kako svesni vremena promena koje nas je, kako se istorija uvek spretno pobrije, zateklo nespremne i u tim se haotično raspoređenim situacijama naš red vožnje pretvara u paniku i nered. „Sukob starog i novog očitava se pre svega i kao sukob dva svetonazora. Imamo li mi pravo verovati da iluzija može biti sastavni deo života, da još uvek ima mesta za ljubav u ovome svetu koji se odrice, stidi emocija. Iluzije su nam ukinute, potreba za „begom iz stvarnosti u kojoj se ne osećamo ugodno“ osuđena. A kako Pisac kaže: „Ljudi lakše prebole ako im oduzmete novac, nego iluzije.“

Glumačku ekipu čine: Branka Katić, Vanja Nenadić, Miloš Petrović Trojpec, Marko Todorović, Nada Sekulić, Jovo Maksić, Rudi Habel, Nikola Malbaša, Miloš Lazarov I Bojana Stojković. Scenografiju potpisuje Zorana Petrov, kostime Bjanka Adžić Ursulov, scenski pokret i koreografiju Staša Zurovac, a muziku Najdžel Ozborn i Davor Roko.

Scenografiju potpisuje Zorana Petrov, kostimografiju Bjanka Adžić Ursulov, koreografiju Staša Zurovac, muziku Najdžel Ozborn i Davor Roko.

SPORTSKO SRCE

Tekst Đorđe Milosavljević, režija: Milan Karadžić, Zvezdara teatar

Sreda 19. 10. 2022. u 20 č

Govoreći o predstavi reditelj Milan Karadžić, između ostalog, kaže: „Ono što me u pozorištu najviše zanima privuklo me je ovom komadu, a to je sudar različitih svetova, autentičnost likova i raspon od tragičnog do komičnog u priči. Ovde se sukobljavaju jedan pretenciozan, snobovski, umišljen svet sa stradalnim, ali autentičnim svetom skorojevića, što istovremeno proizvodi i tragične i komične efekte. Preokreti u sudbini likova su više nego izazovni za glumce. Zato sam bio inspirisan da režiram Sportsko srce sa namenom da predstava verno oslikava našu stvarnost koja je istovremeno i smešna i tužna.“

Pisac Đorđe Milosavljević napominje: „Ovo je drama o jednom prezrenom, osramoćenom i odbačenom ocu, njegovoj otuđenoj čerki, kumu očajnom do autodestruktivnosti, advokatici razočaranoj do mahnitosti, te o čerkinom momku, inače odrasлом na Dedinju. I da – njih petoro sreću se u pečenjari na Gornjem Zemunu, koju vodi pomenuti prezreni otac, i to baš na dan, kad su u finalu svetskog fudbalskog prvenstva u Rusiji igrale reprezentacije Francuske i Hrvatske. Šta još da pisac napiše, a da već nije napisao u dvanaest hiljada i kurus reči dramskog teksta, koje publika čuje na sceni? Uprkos preziru, sramu, odbačenosti, otudnosti, očajaju, autodestruktivnosti, razočaranosti, mahnitosti i Dedinju – ovo je komedija. I, pre svega, priča o oprštanju i pomirenju.“

Nakon premijere Sportskog srca, što je bila devedeseta, jubilarna produkcija Zvezdara teatra, mediji su zabeležili: „Tragikomičnu priču koja počinje od jedne finalne utakmice svetskog prvenstva, ali se pretvara u utakmicu našeg mentaliteta, naravi i svega što opterećuje ovaj naš region,

pokazujući da je sport kod nas najuticajniji i najincidentniji i da se ubrzo pretvara u politiku, publika je ispratila višeminutnim ovacijama. Tragikomedija o susretu pet različitih ljudi – oca, kuma, čerke, njenog momka i advokatice – u zemunskoj pečenjari u veče finala svetskog prvenstva u Rusiji jeste priča o oprštanju i pomirenju. Vlasnik peč-

Sportsko srce (foto Jakov Simović) www.zvezdarateatar.rs

njare, osramoćeni i odbačeni otac, autodestruktivni kum, razočarana advokatica i mladi skorojević sa Dedinja tvere komičnu i tragičnu priču o sudaru svetova – stradalnikom i snobovskom – koji verno oslikava našu stvarnost.“

Igraju: Milutin Mima Karadžić, Nela Mihailović, Nina Nešković, Aleksandar Đurica i Nikola Šurbanović.

Scenograf je Boris Maksimović, kostimograf Dragica Laušević, kompozitor Stanislav Mladenović.

USPAVANKA ZA ALEKSIJU RAJČIĆ

Tekst Đorđe Kosić, režija: Jug Đorđević, Narodno pozorište Beograd, Sterijino pozorje iz Novog Sada i Fondacija „Novi Sad“ – Evropska prestonica kulture

Četvrtak 20. 10. 2022. u 20 č

Po rečima dramaturga Tijane Grumić Aleksiju Rajčić, glavnja junakinja drame Aleksija Rajčić, u svom životu nije imala mnogo izbora. „Kao i druge žene kojima je okružena, a čiji životi predstavljaju model po kom se očekuje da funkcioniše i njen, u svetu ogreznom u patrijarhat, Aleksijino je samo da čuti i trpi. Životu koji je, i pre nego što je počeo, osuden na nasilje, nemogućnost izbora, a samim tim i nemogućnost emancipacije ili sreće, alternativu predstavlja jedino – smrt. Kroz specifičan stilski zahvat u kom sve sporedne junake i junakinje sjedinjuje u muški i ženski hor, autor komada izdvaja Aleksiju i njeno iskustvo, time ih stavljujući u kontrapunkt sa depersonalizovanim akterima ove priče, odnosno društvom, koje na kraju i jeste najveća prepreka u potrazi ove žene za srećom i slobodom. Osim formalnog oblikovanja teksta, pisac se poigrava i jezikom, time vešt prikazujući potresnu životnu priču jedne žene koja izlazi iz začaranog kruga nasilja i konačnu slobodu, paradoksalno, pronalazi u zatvoru.“

Reditelj Jug Đorđević kaže da kada je 1898. Milutin A. Popović izdao knjigu Zatvorenice – Album ženskog odjeljenja Požarevačkog kaznenog zavoda bio je istorijski trenutak u kome je prostor na literarnoj sceni dat ženama

Usavanku za Aleksiјu Rajčić www.narodnopozoriste.rs

„zločinkama“ da ispričaju svoju verziju priče: „Ovaj roman poslužio je Đordu Kosiću kao inspiracija za komad Usavanku za Aleksiјu Rajčić. Vek i poskuplje, nadazimo se na sceni Narodnog pozorišta i slušamo iskaz jedne od osuđenica. Nažalost, ne treba nam mnogo da shvatimo koliko je položaj žena u svetu, a posebno kod nas, i dalje daleko od idealnog, ali kada shvatite da se na našim prostorima narativ u kojem je žena biće drugog reda protkao kroz celu istoriju, onda postavljanje jednog ovakvog komada postaje neminovnost. (...) Aleksije i u današnjem svetu bivaju primorane da na isti način stanu u svoju odbranu, jer sistem zaštite gotovo da ne postoji. Ako ga i ima, verovatno je izgubljen u

Stručni žiri Festivala: Miroslav Radonjić, predsednik, Tanja Bošković, Duško Ljuština.

Novinarski žiri za dodelu nagrade najboljem mladom glumcu: Tatjana Nježić, predsednik, Olivera Milošević, Borka Golubović Trebešanin.

moru papirologije, pravnih postupaka dokazivanja, veštčenja, sučeljavanja i retramatizacija.“

Igraju: Vanja Ejduš, Iva Milanović, Novak Radulović (Horovode) i Sara Ristić, Nevena Milošević, Vera Žečević, Stefan Živanović, Goran Milošević, Danijela Milošević (Hor).

U umetničkom timu su i Andrea Rondović (scenograf), Velimirka Damjanović (kostimograf), Nevena Glušića (kompozitor), Damjan Kecojević (koreograf), Danica Krstić (saradnik etnomuzikolog) i drugi.

SUMNJIVO LICE

Tekst Branislav Nušić, režija Ivan Plazibat, Narodno pozorište Republike Srpske, Banjaluka

Petak 21. 10. 2022. u 20 č

„Nije problem jasno artikulirati razloge zbog kojih je Nušić aktualan i danas, problem je artikulirati bijes i nemoc zbog činjenice da Nušić uvijek i iznova ostaje naš svremnik i da se ništa nije promjenilo po tom pitanju“, kaže reditelj Ivan Plazibat.

I dodaje: „Pisati o aktualnosti Sumnjivog lica; o kropiciji, o činovničkom mentalitetu, filozofiji palanke koja se nije promjenila od devetnaestog stoljeća itd. ostaje samo deklarativna gesta pred činjenicom da je Nušić trajni kroničar naše nemoći u stvaranju građanskog društva na ovim prostorima. Ili kako Nušićev gosp Žika, kaže: ‘Ama, šta imas da misliš? Pozvao sam te ovde da budeš građanin, a kad si građanin, onda nema šta da misliš! Sedi tu i budi građanin’. Ipak, jasnoća, cjevlosti i Nušićeve pozorišne vizije ostaje nam kao zalog neke bolje budućnosti i izazov u stvaranju boljih društava i boljih svjetova od našega. Za početak, možda i u pozorištu.“

Sumnjivo lice (foto www.np.rs.ba)

Naveo je i da su se u ekipi, tokom rada na predstavi, složili da je mogu nazvati i „Sreski psi“: „Odnosno to je bila asocijacija na spajanje Nušića i Tarantina i ikonografije modernih i gangsterskih filmova. Zapravo smo otkrili da se taj spoj jako prirođeno, jako mekano pretopio. Ne očekujte tradicionalnu postavku Nušića, ali mislim da je i u ovome jedna vrsta čistog, komediografskog narativa koja nema čime skandalizirati.“

Nataša Perić, glumica Narodnog pozorišta Republike Srpske s svojom uloži Marice i predstavi veli: „Ona je jedna od rijetkih pozitivnih strana ove komedije. Ne želi da se udje iz pogrešnih razloga, zbog bogatstva, već iz ljubavi. Bori se na sebi svojstven način protiv pogrešnih društvenih vrijednosti koje su i te kako dominantne u ovoj Nušićevoj komediji. Marica je, na neki način revolucionarka, iako je neki možda neće tako doživjeti.“

Glumačku postavu predstave čine: Aleksandar Stojković Piški, Nataša Ivančević, Nataša Perić, Željko Erkić, Boris Šavija, Ognjen Kopuz, Boško Đurđević, Vladimir Đorđević, Bojan Kolopić, Zoran Stanišić, Aleksandar Runjić i Miljana Marinković.

Scenografiju potpisuje Dragana Purković Macan, kostimografiju Ivana Ristić, muziku Petar Bilbija.

NEKI TO VOLE VRUĆE

Po motivima istoimenog filma Biliha Vajdlera iz 1959, režija Aleksandar Marinković, Narodno pozorište Niš

Sabota 22. 10. 2022. u 20 č

Reditelj Aleksandar Marinković ističe da voli muzikl: „Istinski volim, poštujem i radujem se tom pozorišnom žanru, bilo kao protagonist, reditelj ili gledalac. Smatram ga posebnim i bliskim. Za mene je on pozorišna forma budućnosti. Ne mislim samo na brodvejske franšize i muzičke komedije već pre na ozbiljne ideje i teme sprovedene kroz ovu božanstvenu žanrovsku formu.“

„Onomad sam gledao

ko govor o muziklu kao svojevrsnom fenomenu. On skreće pažnju da ovaj, nepravedno skrajnuti i kroz pejorativni pojam 'bulevar' tretiran žanr, u stvari pruža talentovanom autoru neslućeni i beskrajni spektar tema i ideja kao mogućnost da se kroz ovu formu temeljno, iskreno i duboko bavi njima. Od društvenih, političkih, socijalnih, pa do filozofskih. Moj mnogopoštovani profesor podseća da velika evropska muzička pozorišta svoju slavu grade upravo spajajući značajne i velike teme sa specifičnostima ovog žanra."

U predstavi igraju: Dragana Mićalović (Puslica), Aleksandar Marinković (Džo), Uroš Milojević (Džeri), Jasmina Hodžić (Slatka Sju), Danilo Petrović (Bindstok), Jovan Krstić kao gost (Ser Ozgud), Stefan Mladenović (Pljunuti Palačo), Bratislava Milić (Olga), te Maja Dejanović (Dolores), Mila Pužić (Rosela), Milica Krasić (Meri Lu), Aleksandar Stevanović (Koščati Norton), Marko Milisavljević (Svileni), Mateja Mitić (Šmeker), Dušan Petrović (Gangster 1), Željko Tasić (Gangster 2), Petar Šcepahin (Gangster 3), Aleksa Stojiljković (Gangster 4) i Vuk Marinković (Liftboj) kao gosti.

Hor čine: Mila Pužić, Natalija Stamenković, Milica Krasić i Marko Milisavljević, a orkestar (Teatar bend): Aleksandar Stevanović - klavijature, Marijan Cvetanović - truba, Filip Stipšić - saksofon, Nikola Stanojević - trombon, Goran Šavić - gitara, Predrag Branković - bas i Nenad Tančić - bubnjevi. Plesači su iz Contra Dance Studija iz Niša.

Dramaturg predstave je Branislav Nedić, asistent reditelja koji je izveo i video-radove je Stefan Krasić, a kostim i scenu potpisuje Katarina Pavlović.

Muzički saradnik je Irena Popović Dragović, a koreograf Nebojša Gromilić.

PRISTANAK

Tekst Nina Rejn, režija Nebojša Bradić, Atelje 212, Beograd

Nedelja 23. 10. 2022. u 20 č

Predstava Ateljea 212 Pristanak savremene engleske pozorišne rediteljke i dramske pisateljice Nine Rejn je prizvedba i prvo predstavljanje ove značajne savremene autorkе našoj publici.

Zašto je pravda slepa? Da li je uvek nepristrasna? Imali često sužene vidike? To su neka pitanja koje postavlja Pristanak. Advokati, koji su istovremeno prijatelji, zauzimaju suprotstavljenje strane u slučaju silovanja. Glavni svedok je žena-zrtva, čiji je život naizgled veoma daleko od njihovih. Međutim, turbulentna dinamika i turbočnost njenog života neprimetno se preliva u odnose između rivala na poslu i prijatelja, njihove sudbine se zapliću i menjuju pod paljkom kompetitivnih verzije istine.

Pristanak (www.atelje212.rs)

Pristanak, moćna, bolna, ali i zabavna scnska pripovest u kojoj se dokazi proveravaju sa raznih strana, dovođi grčku boginju Nemesis u savremenim kapitalističkim svetom, da nepogrešivo usmeri svoju pravednu srdžbu i podeli svima ono što im pripada.

Napisan britkim jezikom, više slojan komad Nine Rejn bavi se aktualnim temama, posebno bliskim interpersonalnim odnosima koji se prepliću i u profesionalnim i ličnim životima mlađih ljudi koji su glavni akteri.

Igraju: Bojan Žirović, Tamara Dragičević, Marko Grabež, Branislav Trifunović, Jovana Gavrilović, Jelena Stupljanin, Sofija Jurićan.

Scenograf je Marija Jevtić, kostimograf Mađina Medenica, kompozitor Zoran Erić.

Dani Zorana Radmilovića su praznik pozorišne umetnosti

Festival je odavno profilisan kao posvećen glumcu, i na njemu uglavnom učestvuju predstave sa izuzetnim glumačkim kreacijama, što je bila ideja vodilja i prilikom sklapanja programa ovogodišnje pozorišne smotre, kaže Vladimir Đuričić, dugogodišnji direktor Narodnog pozorišta Timočke krajine „Zoran Radmilović“ i čuvenog Festivala koji nosi ime nezaboravnog, maestralnog glumca

Sa smeškom, iz koga zapravo isijava ogromna posvećenost i ozbiljnost, napominje da su „Dani Zorana Radmilovića“ jedna od najznačajnijih teatarskih manifestacija u Srbiji. Veli, doći će to da izražaja i na predstojećem izdanju koje se, po 31. put, održava od 17. do 24. oktobra a obuhvata zavidan glavni i inspirativan, bogat prateći program.

Nagrada za najbolje glumačko ostvarenje koja se dodeljuje na „Danima Zorana Radmilovića“ slovi za prestižnu. Podsetimo, kada su se Zoranovi dani profilisali kao festival posvećen glumcu?

Festival „Dani Zorana Radmilovića“ je tokom prve decenije svog postojanja lutanja za svojim identitetom, ali je odavno profilisan kao festival posvećen glumcu na kome uglavnom učestvuju predstave sa izuzetnim glumačkom kreacijom. To je bila ideja vodilja umetničkog saveta i direktora Festivala prilikom sklapanja programa ovogodišnje pozorišne smotre. Zahvaljujući dugogodišnjem iskustvu očekujemo da će se odabранe predstave svideti i publici i kritičarima.

Da li će i ove godine biti sačuvana međunarodna dimenzija festivala?

I ove godine smo se potrudili da dovedemo najbolje produkcije iz susednih država, pa tako dolaze predstave iz: Severne Makedonije, Crne Gore, Hrvatske, Bosne i Hercegovine, Republike Srpske, Madarske, naravno i iz Srbije. Festival će 17. oktobra otvoriti predstava nastala u koprodukciji SNP iz Novog Sada, GPP „Gavel“ Zagreb, NP Sarajevo i ITF MESS Sarajevo. *Što na podu spavaš* po tekstu Darka Cvjetića, u režiji Kokana Mladenovića, a već naredne večeri na repertoaru je *Tramvaj zvani želja* po tekstu Tenesija Vilijamsa, u režiji Lenka Udovički, u koprodukciji BDP-a, BELEF-a i Teatra Ulisis. Tokom 31. „Dana Zorana Radmilovića“ biće izvedena i predstava *Sportsko srce Zvezdara* teatra koju je po tekstu Đorda Milosavljevića režirao Milan Karadžić...

Koji su još naslovi obuhvaćeni glavnim programom?

Uspavanka za Aleksiju Rajčić u režiji Juga Radivojevića, predstava radena u koprodukciji NP Beograd, Sterijinog pozorja iz Novog Sada i Fondacije „Novi Sad – evropska prestonica kulture“ biće izvedena 20. oktobra, dok će naredne večeri Narodno pozorište Republike Srpske iz Banjaluke igrati *Sumnjiwo lice* Branislava Nušića u režiji Ivana Plazibeta. Muzikl Narodnog pozorišta Niš *Neki to vole vruće* u režiji Aleksandra Marinkovića na programu je 22. oktobra, dok je predstava Ateljea 212 *Pristanak* Nine Rejn u režiji Nebojša Bradića na repertoaru Festivala 23. oktobra.

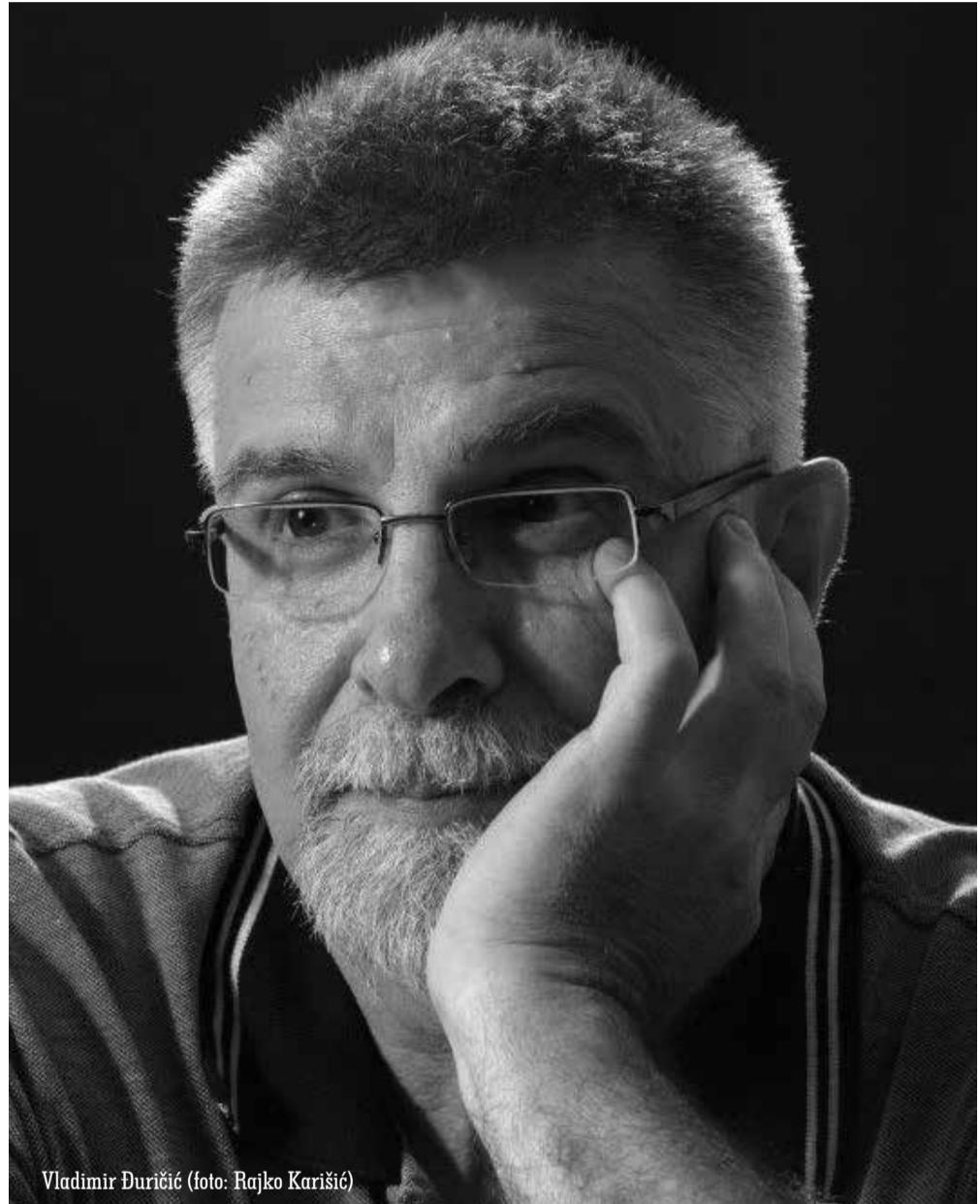
Kako se može čuti domaćin, tj. zaječarsko pozorište zatvara festival...

Nepisano pravilo je da se zaječarsko pozorište predstavi festivalskom premijerom, tako da će ove godine naša *Elektra* biti odigrana u čast nagrađenih i zatvoriti Festival. Ove godine u pratećem programu imamo drage goste iz Madarske. Srpsko pozorište iz Budimpešte izvešće duodramu dr Jovana Janjića *Patrijarh Pavle – biti čovek medu ljudima i neljudima*, u režiji Milana Rusa. Takođe, Vesna Pećanac će u zgradi Centra za kulturu u Kotlijevcu izvesti monodramu *Okakav divan dan*.

Ko su članovi ovogodišnjeg stručnog žirija Festivala?

Članovi stručnog žirija biće dr Miroslav Radonjić, direktor Sterijinog pozorja, glumica Tanja Bošković i dr Duško Ljubić, dugogodišnji direktor Satiričnog kazalašta „Kerempuh“ u Zagrebu. Oni će doneti odluku o tome kome će otici nagrada za najbolje glumačko ostvarenje „Zoran Radmilović“, kao i koja će predstava dobiti priznanje za vizuelni identitet „Krstomil Milovanović“, koja nosi ime po dugogodišnjem scenografu zaječarskog pozorišta. Takođe, svake večeri dodeljivaće „Zoranov brk“ za najboljeg glumca u predstavi, a poseban novinarski žiri izabrat će najboljeg mladog glumca Festivala.

Publika će, kao i svake godine, doneti odluku koja je predstava bila najbolja na „Zoranovim danim“. A meni je to uvek posebno i izuzetno važno. I ove godine željno očekujem glas i

Vladimir Đuričić (foto: Rajko Karišić)

odluku publike na predstojećem prazniku pozorišne umetnosti, što „Dani Zorana Radmilovića“ nesumnjivo jesu, a nije tajna da zbog gledalaca pozorište i postoji.

Od prošle godine od „Zoranovih dana...“ odvojen je Festival malih pozorišnih formi...

Taj Festival sa izuzetnim predstavama održan je od 11. do 15. oktobra kao svojevrsna najava „Dana Zorana Radmilovića“. Publiku je imala prilika da vidi šest najboljih monodrama i duodrama iz ovogodišnje produkcije u regionu. Festival je 11. oktobra otvorila monodrama Zvezdara teatra *Knjiga o Milutinu – deo prvi* u izvođenju Nenada Jezdića. Narednih večeri izvedene su predstave: *Karmen* Dramskog teatra iz Skoplja, u izvođenju Biljane Dragičević Projkovski, *Petrijan venac* Teatra na Brdu iz Beograda, u izvođenju Mirjane Karanović, zatim duodrama *Prah*, radena u koprodukciji JU Centra kulture i mlađih Općine Sarajevo i Sarajevskog Udrženja dramskih umetnika „Altteatar“, u kojoj igraju Gordana Boban i Mirsad Tuka.

Poslednjeg dana Festivala malih pozorišnih formi odigrane su *Prodavnica budućnosti*, JU Kulturno-sportskog centra Bugojno, u izvođenju Sanele Ugarak i *Feliks i Doris* Teatra Madlenianum iz Beograda, u kojoj igraju Vanja Milačić i Vladimir Grbić.

I ove godine predviđen je bogat prateći program Festivala „Dani Zorana Radmilovića“. Šta će sve sadržati?

U okviru pretfestivalске večeri, 16. oktobra, na dan kada je 1946. godine doneta odluka da se osnuje profesionalno zaječarsko pozorište, biće prikazan film o našem teatru *Pozorište uprkos svemu*, autorke Vanje Čolić, urednice dopisništva RTS-a u Zaječaru. Premijera televizijske verzije filma emitovana je 13. oktobra u serijalu „Trag“ RTS-a. Sat ranije biće promovisan poslednji broj časopisa „Razvitak“ u izdanju naše ustan-

ve, posvećen u celini preminulom osnivaču ovog časopisa, koji ga je uredio 45 godina, pesniku Tomislavu Mijoviću, a koga je Branko Miljković nazvao princem srpske poezije. Iste večeri Pozorište iz Nikšića izvešće komediju *Boing, boing*.

Posebno nas raduje što ćemo poslednje festivalске večeri, 24. oktobra, predstaviti monografiju zaječarskog pozorišta, povodom 75 godina od izvođenja prve premijere *Zita cvetaju* Jura Mokrova, 2. februara 1947. godine.

U okviru protećeg programa biće priredene promocije knjige Milivoja Mladenovića, Dragutina Balabana Bajke, Dragana Babića, najnovija izdanja Sterijinog pozorja i druga, priredena izložba Jugoslovenske kinoteke *Zoran Radmilović – život na filmu*, otvorena izložba slike dr Olge Mihailović.

Veoma smo zadovoljni i zbog uspostavljene saradnje s „Ludusom“, pozornim novinama Udrženja dramskih umetnika Srbije koje ureduje Tatjana Nježić, i u kojima ove godine izlazi podlistak posvećen Festivalu „Dani Zorana Radmilovića“.

Dizajn ovogodišnjeg festivala uradila je slikar, akademski profesor Selena Vicković, sestrica Zorana Radmilovića, koju je neizmerno voleo. Ona je izradila sliku svoga ujaka kao Kralja Ibija i poklonila je zaječarskom teatru. Hvala joj!

Koji će prostori, sem pozorišne sale i foaje, biti „u igri“?

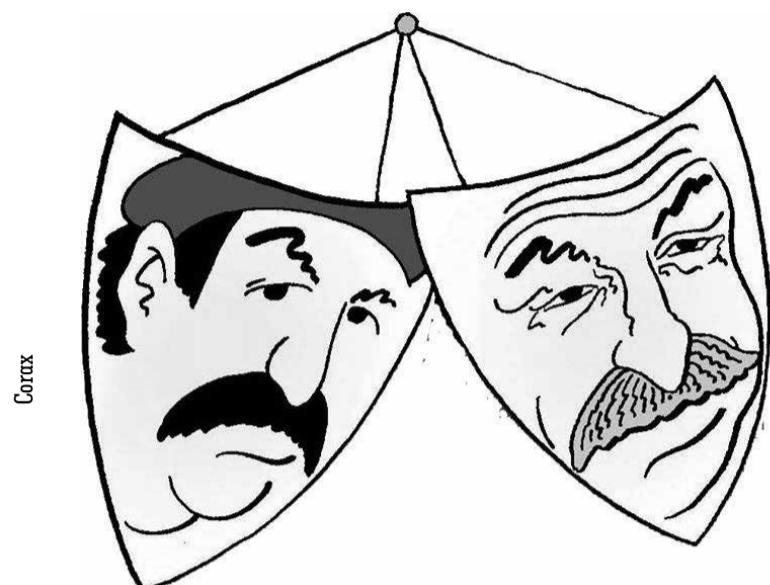
Ove godine ćemo, pored već poznatih prostora koje koristimo za festival, a to su zgrada pozorišta i mala scena u Centru za kulturu u Kotlijevcu, koristiti u alternativne prostore kao što je „Džez kafe“ u blizini teatra. Tokom Festivala biće otvorena i zgrada Muzeja pozorišta (bivši Memorijal Nikole Pašića) omažom velikom Živojinu Žiki Pavloviću, čija je majka rođena u selu Vratarnici i koja je u Zaječaru proveo najlepši deo svoje mladosti, a biće još toga o čemu će se tek pričati.

Biljana Glišić

Dani Zorana Radmilovića – tri decenije afirmacije vrhunske glume...

RADMILOVIĆEV LIK KAO SUDBINA FESTIVALA

Pozorišne maske koje simbolizuju teatarsku umetnost uvek idu u paru – nasmejana i rasplakana, vesela i tužna, komedijska i tragička... Dva lika i raspoloženja, dva stanja duha i pogleda na stvarnost uvek idu zajedno simbolizujući dvojstvo čovekove prirode i sudbine, njegovu neprestanu rastaranost između dva pola. Ovu istinu potvrđuje i amblem zaječarskog pozorišta. Na njemu vidimo dve maske, ali one su u ovom slučaju personalizovane i prikazuju – Zorana Radmilovića

Radmilovićev lik ubedljivije od standardnog znaka pokazuje dvojstvo histriona jer prikazuje glumca koji je u sebi sublimirao i smeđ i suze, i radost i setu osobnjaka koji oko sebe okuplja pozorišnu boemiju, vazda ophrvanog sumnjama i nedoumicanima, glumca koji zasmejava gledaoca, pokornog slugu Talije kojem je scena svetilište, i namćora koji odbija da igra predstave kad nije sasvim siguran da će ispuniti kriterijume koje mu je postavio vlastiti doživljaj teatra.

Priča o Danima Zorana Radmilovića

U monografiji *Pozorište uprkos svemu o zaječarskom teatru* Vukšan Cerović beleži: „Kada je, 1992, doneta odluka da se u Zaječaru organizuju Dani Zorana Radmilovića, ispravljena je nepravda prema još jednom Zaječaru, prema kome se njegov rodni grad dugo nije odnosio kako treba.“ Radmilović nije krio svoju vezanost za rodni grad, u svakoj prilici bi naglašavao da nije Beogradaš niti Zaječarac, sa setom se sećao detinjstva koje je u njemu proveo, a koje nisu narušile surove okolnosti rata. U Zaječaru je imao i drugove za koje je ostao neraskidivo vezan, a ta su mu prijateljstva, priznavao je, mnogo značila i kad je pravio uloge. (...)

Dani Zorana Radmilovića do Zaječara stižu indirektno, preko Novog Sada i Beograda. Naime, pre no što je zaječarska manifestacija krštena, Radmilovićev ime je ponela jedna od nagrada na Sterijinom pozorju. Priznanje za glumačku bravuru dodeljivale su „TV Novosti“. Prva Nagrada za glumačku bravuru „Zoran Radmilović“ dodeljena je Milanu Lanetu Gutoviću 1988. na 33. Pozorju.

Laureati Nagrade za glumačku bravuru „Zoran Radmilović“ na Sterijinom pozorju

- 1988. Milan Gutović za ulogu Uče u predstavi *Ruženje naroda u dva dela*
- 1989. Lazar Ristovski za ulogu Pavla u predstavi *Original falsifikata*
- 1990. Žarko Laušević za ulogu u predstavi *Kanjoš Macedonović*
- 1991. Anica Dobra za ulogu Nevena u predstavi *Urnebesna tragedija*
- 1992. Branimir Brstina za ulogu Sreće u predstavi *Narodni poslanik*
- 1993. Lidija Stremović za ulogu Katica u predstavi *Kir Janja*
- 1994. Dragan Mićanović za ulogu Maneta Šuvajcu u predstavi *Tamna je noć*
- 1995. Goran Šušnjić za ulogu Skapina u predstavi *Lukrecija ili Ždero*
- 1996. Rastko Lupulović za ulogu Vanje u predstavi *U potpalubju*
- 1997. Branimir Popović za ulogu Vlaha Alije u predstavi *Banović Strahinja*
- 1998. Sergej Trifunović za ulogu Vojina u predstavi *Porodične priče*
- 1999. Anita Mančić za ulogu Karoline Nojber u predstavi *Karolina Nojber*
- 2000. Nebojša Dugdić za ulogu Karađaza u predstavi *Prokleti avlija*
- 2001. Nebojša Glogovac za ulogu Simeona Njaga u predstavi *Zlatno runo*
- 2002. Milica Mihailović za ulogu Gospave u predstavi *Čudo u Šarganu*
- 2003. Jelena Đokić za ulogu princeze Ateh u *Hazarskom rečniku*
- 2004. Aleksandri Janković za ulogu Irene u predstavi *Amerika, drugi deo*
- 2005. Nenad Jezdić za ulogu Lepog Duleta u predstavi *Smrtonosna motoristika*
- 2006. Isidora Minić za ulogu Nadežde u predstavi *Skakavci*
- 2007. Jasna Đuričić za ulogu Majke u predstavi *Ja ili neko drugi*
- 2008. Ljubomir Bandović za ulogu Šeika Hajlovića u predstavi *Čeif*
- 2009. Nada Šargin za ulogu Rože u predstavi *Nevinost*
- 2010. Gordana Kićić za ulogu Vufo u predstavi *Kosa*
- 2011. Nikola Đurićko za nekoliko uloga u predstavi *Metamorfoze*
- 2012. Hana Selimović za ulogu Sene Žoli u predstavi *Otar na službenom putu*
- 2013. Slobodan Štefanić za ulogu Manulača u predstavi *Zona Zamčirova*
- 2014. Goran Jevtić za ulogu Živke u predstavi *Gospoda ministarka*
- 2021. Minja Pešović za ulogu Milje Buskalije u predstavi *Kus petlić*
- 2022. Sanja Marković za ulogu Čamilje u predstavi *Čudo u Šarganu*

Nagrada za vizuelni identitet predstave „Krstomir Milovanović“ (vedena 2007)

- 2007. *Gospoda ministarka* Pozorište Republike Srpske, Banjaluka
- 2008. *Životinjska farma*, Dječje pozorište, Banjaluka
- 2009. *Derviš i smrť*, Narodno pozorište Beograd
- 2010. *Dogadjaj u stanu br 2*, Šabacko pozorište
- 2011. *Otar na službenom putu*, Atelje 212, Beograd
- 2012. *Zlogom SFRJ* Atelje 212, Beograd
- 2013. *Sveti Georgije ubiva aždahu*, Atelje 212, Beograd
- 2014. *Bizaro* Narodno pozorište Beograd i Šabacko pozorište
- 2015. *Pop Čira i pop Spiru*, Malo pozorište „Đusko Radović“, Beograd
- 2016. *39 stepenica*, Pozorište „Boško Buha“, Beograd
- 2017. *Mrtve duše* Narodno pozorište Niš
- 2018. *Noći dani*, Pozorište Republike Srpske, Banja Luka
- 2019. *Ko se boji Vrždjanje Vulf, Kazalište „Ulises“* i Beogradsko dramsko pozorište
- 2020. *Ružni, prljavi, zli*, Beogradsko dramsko pozorište

Piše Aleksandar Milosavljević

PRATEĆI PROGRAM

- Ponedeljak 17. 10. 2022.
Spomenik Zorani Radmiloviću u 18 č
PESNICI ZORANU RADMILOVIĆU
Pesnik Dragan Jovanović Danilov
Fotje pozorišta u 19.30 č
Promocija časopisa *Ludus* i otvaranje izložbe slika dr Olge Mihailović *Zavesa je podignuta*
- Utorak 18. 10. 2022.
Sale Centra za kulturu u Kotljevcu u 18 č
Srpsko pozorište u Madarskoj, Budimpešta
PATRIJARH PAVLE – BITI ĆOVEK MEĐU LJUDIMA I NELJUDIMA
Duodrama dr Jovana Janjića
Režija: Milan Rus
Igraju: Milan Malbaša i Aleksandar Dunić
Fotje pozorišta u 19.30 č
Predstavljanje knjige *Teatrologike 1/2*
Autor: Olivera Milošević
Učestvuju: dr Miroslav Radonjić i Olivera Milošević
- Sreda 19. 10. 2022.
Memorijal „Nikola Pašić“ u 12 č
OMAŽ ŽIVOJINU PAVLOVIĆU
Izložba crteža i slika Živojina Pavlovića
Priredila istoričarka umetnosti dr Zaja Bojić
Promocija knjige *Dnevnik 1994–1998 Živojina Pavlovića* (Agora)
Učestvuju: izdavač Nenad Šaponja i Snežana Lukić
Odmolke iz dnevnika čita glumica Milena Pavlović
Fotje pozorišta u 19.30 č
Otvaram izložbu *Zoran Radmilović – Život na filmu*
Autor: Aleksandar Erdelenjanović i Irina Kondić
Produkcija: Jugoslovenska kinoteka Beograd
- Četvrtak 20. 10. 2022.
Sale Centra za kulturu u Kotljevcu u 17 č
Autorski projekt Vesne Pećanac *O, kakav divan dan*
Fotje pozorišta u 19.30 č
Promocija izdavanja *Sterijinog pozorja*
Govori: dr Miroslav Radonjić
- Petak 21. 10. 2022.
Fotje pozorišta u 19.30 č
Predstavljanje knjige *U mirne dane*
Autor: Dragana Babić
Jazz cafe 019 Zaječar u 22 č
Predstavljanje knjige *Da li veruješ*
Pesme za čitanje i pevanje
Autor: Dragutin Balaban Bjajka
- Subota 22. 10. 2022.
Sale pozorišta u 12 č
Dokumentarni film o Zorani Radmiloviću – *Glumčina*
Fotje pozorišta u 19.30 č
Predstavljanje monografije *Hadži Petar Božović*
Autor: Tatjana Nježić
- Nedelja 23. 10. 2022.
Fotje pozorišta u 19.30 č
Predstavljanje knjige *Garocvet*
Autor: dr Milivoje Mladenović
- Ponedeljak 24. 10. 2022.
Fotje pozorišta u 19.30 č
Predstavljanje monografije Pozorišta „Zoran Radmilović“
Autor: Aleksandar Milosavljević
-
- Dobitnici glavne nagrade na festivalu Dani „Zorana Radmilovića“
- 2002. Petar Kralj za ulogu Nikole Kosa u predstavi *Doktor Šuster* Zvezdara teatra, Beograd
  - 2003. Petar Božović za ulogu Tate Ibjija u predstavi *Kralj Ibj Ibj* Kraljevskog pozorišta „Zetski dom“, Cetinje
  - 2004. Nikolina Jelisavac za uloge Milene/majke/Voljne sestre u predstavi *Porodične priče* Narodnog pozorišta Republike Srpske, Banjaluka
  - 2005. Nenad Jezdić za ulogu Duleta u predstavi *Smrtonosna motoristika* Atelje 212, Beograd
  - 2006. Nebojša Glogovac za ulogu Ivana u predstavi *Hadersfeld* Jugoslovenskog dramskog pozorišta, Beograd
  - 2007. Svetlana Bojković za ulogu Živke – gospode ministarke u predstavi *Gospoda ministarka* Narodnog pozorišta Republike Srpske, Banjaluka
  - 2008. Dušanka Stojanović za ulogu Esme u predstavi *Čeif* Beogradskog dramskog pozorišta
  - 2009. Nikola Ristanovski za ulogu Ahmeda Nurudina u predstavi *Derviš i smrť* Narodnog pozorišta Beograd
  - 2010. Emir Hadžihafizbegović za ulogu Žeka u predstavi *Zabav Kamernog teatra 35*, Sarajevo
  - 2011. Vlastimir Duza Stojiljković za ulogu Dina u predstavi *Otar na službenom putu* Atelje 212 Beograd
  - 2012. Predrag Miki Mamović za ulogu Milana u predstavi *Kumovi* Zvezdara teatra, Beograd
  - 2013. Irfan Mensur za ulogu Egona Štejnera u predstavi *Skupljaci* Pozorišta Timočke Krajine „Zoran Radmilović“, Zaječar
  - 2014. Igor Đorđević za uloge Martina, Ričija i Dejana u predstavi *Bizaro* Narodnog pozorišta Beograd i Narodnog pozorišta Šabac
  - 2015. Branislav Trifunović za ulogu Vojvode u predstavi *Strujsek* Atelje 212, Beograd
  - 2016. Branimir Brstina za ulogu Dankana u predstavi *Makbet* Atelje 212, Beograd
  - 2017. Svetlana Bojković za ulogu Dragice u predstavi *Moja ti*, Atelje 212, Beograd
  - 2018. Borko Perić za ulogu Vjekoslava Kraja u predstavi *Ustav Republike Hrvatske* Kerempuh, Zagreb
  - 2019. Rade Šerbedžija za ulogu Džordža u predstavi *Ko se boji Vrždjanje Vulf, Kazalište „Ulises“*, Zagreb, i Beogradsko dramsko pozorište
  - 2020. Boris Isaković za ulogu Gospodina R u predstavi *Zašto je poludeo gospodin R*, Jugoslovensko dramsko pozorište Beograd
  - 2021. Nataša Ninković za ulogu Nere u predstavi *Tre sorele*, Zvezdara teatar, Beograd

ISTINE I NE UMEM, NITI HOĆU DRUGAČIJE

ništa ne može ni da se postigne. Na čelu udruženja sam bila četiri godine, odnosno dva mandata, prve godine nismo to inicirali, jer sam se još upoznавала sa poslom, ali u narednom periodu imali smo po jednu manifestaciju koja se održavala tokom zimskih meseci, da bismo na Međunarodni dan pozorišta delili prikupljeni novac. Moram, naravno da pomenem i divne saradnice Brančiću, Dušku, Radu, Anu, koje su svakodnevno, nesobično bile u našem timu. I sama sam svakoga dan boravila u udruženju, kao da mi je to stalno radno mesto, pri tome tada je ta funkcija bila volonterska. Dakle, iz ljubavi i vere, potrebe i želje da se podigne značaj našeg staleža prihvatala sam tu funkciju.

„Sav od osnovne pozorišne građe, igre, ludizma, ovaj list je kada izade najpre dnevno štivo, a kao dobro vino svojim buketom mirisa i boja sa svakom godinom postaje sve dragoceniji izvor za proučavanje dramičnih okolnosti kroz koje je prolazilo naše pozorište, rame uz rame sa svojom publikom“, govorio je Jovan Ćirilov. Kako se, zatim, razvijao se „Ludus“?

Poslednjih godina „Ludus“ teško preživljava. Povavljam, za naše novine nije potreban veliki novac, ali i to malo izostaje. Evo, sada već ide elektronsko, digitalno izdanje, polako se predstavlja i na društvenim mrežama. I to je iskorak. U svakom slučaju važno je da nije ugašen, ali smo daleko od vremena kada su novine imale svoj „snažni“, odnosno redovni štampani oblik.

Svoju umetničko-glumačku zaostavštinu odlučili ste da poklonite Udruženju za kulturu, umetnost i međunarodnu saradnju „Adligat“, koje već baštini legate uglednih ličnosti. Šta vas je podstaklo na ovaj korak?

Bila sam, nedavno, kod njih u poseti, i videla kako to izgleda. Organizacija udruženja „Adligat“ je izuzetno profesionalna. Viktor Lazić, njegov osnivač, osobena je ličnost, putuje po svetu, piše nadahнуте putopise i dobija skupocene eksponate iz različitih, dalekih zemalja. Poklonio mi je dve svoje knjige, sa uživanjem ih čitam. „Adligat“ ima mnogo saradnika u zemlji, regionu i u inostranstvu. Baštine mnogo knjiga, umetničkih slika i legata poznatih ličnosti: književnika, slikara, glumaca, reditelja... Kada sam videla to bogatstvo dragocenosti, bila sam oduševljena. Imam u svom stanu mnogo stvari za koje sam intimno vezana, ali sam se s njima dogovorila da već za života neke odložim, budući da „Adligat“ ima potrebu, želju i mogućnost da se proširi.

Šta će u legatu Svetlane Bojković poklonici vaše glume moći da vide u „Adligatu“?

Bice tu neki moji portreti koje su radili umetnici. Recimo Ljube Milunovića iz Ateljea 212, koji je uradio moj divan portret dok sam igrala Elizabetu u predstavi *Marija Stuart*. To je portret u kostimu Elizabete na praznoj sceni Ateljea 212, bez perike, maske. Moje privatno lice sa izrazom lika koji sam tumačila. Vrlo interesantno urađeno delo, ostaviću nešto i mojoj čer-

ki Katarini Žutić, da i sama kada bude došlo vreme, nešto pridoda. Još sam se sa upravom „Adligata“ dogovorile da u toj mojoj sobi, posle mog odlaska na drugi svet, i u njenoj starosili u toj sobi svoj prostor pronađe i Kaja. Tako da svoju umetničku zaostavštinu nas dve objedinimo. Kaja takođe ima divne portrete, od Dragana Stojkova iz predstave „Katarina“. Tu je i moj portret koji je radio Žak Kukić iz predstave „Zojkin stan“, ali i brojne nagrade. Ne samo ove koje su uramljene: „Žanka“, „Dobričin prsten“, već i statue poput „Joakima Vujića“, „Zorana Radmilovića“, „Sterije“, „Zlatne arene“... Biće tu još ponešto nameštaja, a nameravam i svoje knjige da poklanjam.

Istina je vaš putokaz. Kolege vas vole i cene. Brine vaš što danas u svemu vlada velika površnost, pa i u glumi. Kako traktati i opstati u ovom vremenu?

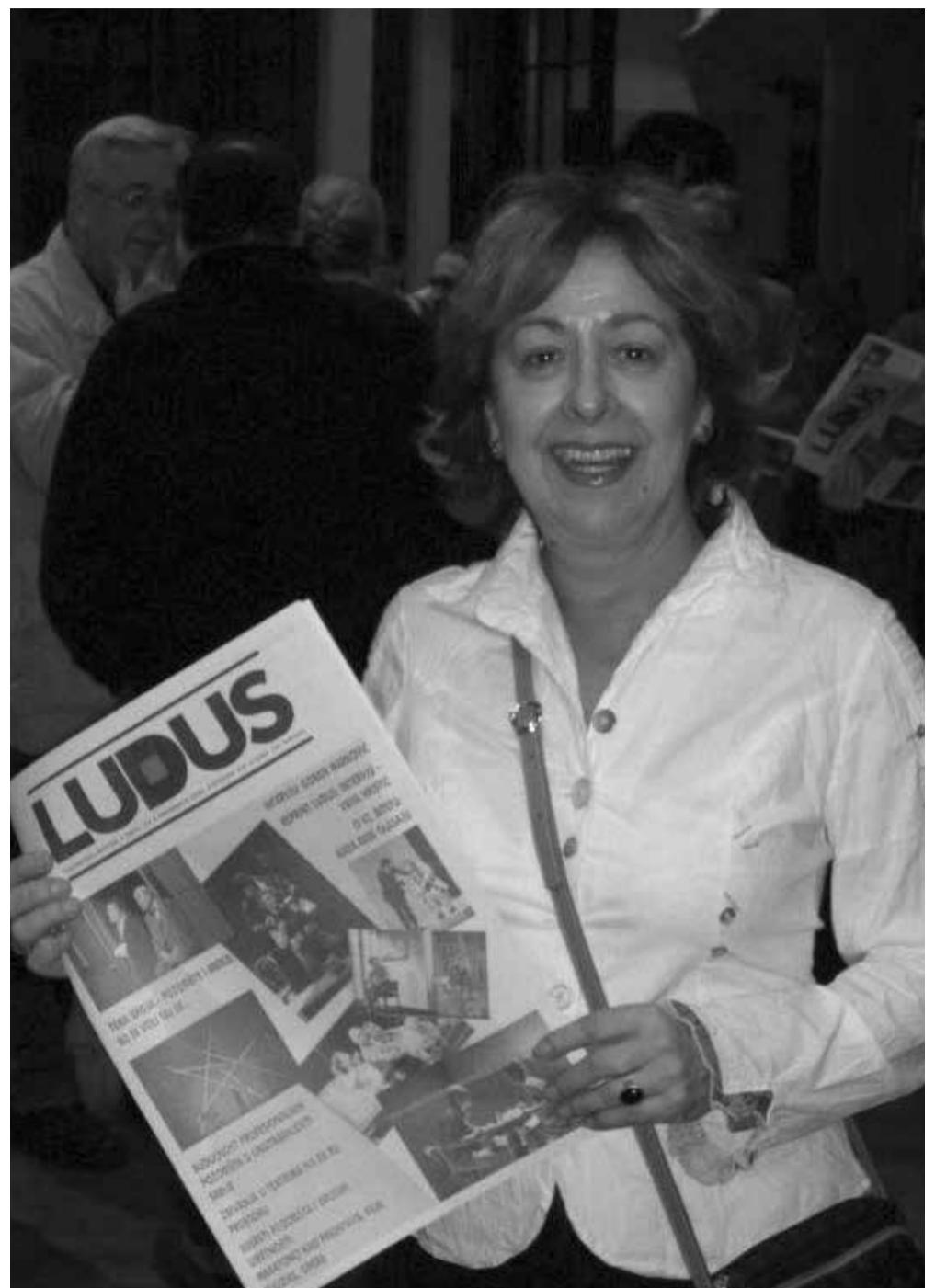
To jeste lepo i meni je emocija kolega velika satisfakcija. Jednostavno ne znam koji savet, sugestiju da uputim mladim kolegama. Ljudi koji su na strani istine danas pate jer živimo u vremenu gde laž caruje na svakom koraku, odnosno površnost praćena lažima. Morate biti jako površni, da vas ne košta ništa ako slažete. Danas kažete jedno, sutra uredite drugo i tako se vozite kroz život. To nije poenta. S druge strane, navikla sam da funkcionišem putem istine i ne umem, niti hoću drugačije da gledam na život. Mnogo je tužno što su ljudi uglavnom uspavani. Nije to samo pitanje straha, već i pitanje komfora. Jer nekomforno je da se čovek hori, lakše je da se nekako skloni, da gleda kako da se snade. To je danas najvažnije. A ja ne funkcionišem tako, jer ako ste pravi umetnik: iskren, morate da osećate nezadovoljstvo i da se borite protiv toga: površnosti, neprofesionalizma. Morate da negujete prave vrednosti u sebi.

Muci Draškić je stalno govorio kako se u pozorištu brzo stari. Ansambl zato stalno treba obnavljati. Kakav je danas položaj, status dramskih umetnika u društvu?

Sve češće i češće se sećam te njegove rečenice. Da se u pozorištu brzo stari, jer je to istina. Od sezone do sezone. To je kao kada deca krenu u školu, tada život počinje mnogo brže da prolazi: jedno polugodište, odmah sledi drugo, pa letnji raspust... I tako ukrug: druga, treća godina završena, srednja škola, fakultet... Eto ga već je formiran čovek. Tako je i u pozorištu. Tačno je da treba da se obnavlja, a pozorište se i obnavlja. Imamo mnogo mlađih, divnih, talentovanih glumaca, svi su zaista kvalitetan materijal i ljudski i glumački, neiskvareni su. Ali problem je što ima mnogo glumačkih škola, a prostor je mali.

Da se osvrnemo na činjenicu da glumci danas žive zapravo snimajući brojne serije. Kako gledate na taj trend?

S jedne strane, dobro je da ljudi mogu da zarade novac. Svi smo svesni koliko su male plate i honorari za igrane predstave u pozorištima. To razumem. Na-

Ceca Bojković sa Ludusom (foto Milan Mihailović Caci)

ravno u toj hiperprodukciji postoji mnogo treša, što je i normalno. Dese se i kvalitetne serije. Istina, ima ih malo kvalitetnih, ali i to je neka uteha. Kada se rade serije sporne produkcije, ljudi nemaju mogućnost da se glumački razvijaju. Na mojo žalost i sama sam u takvoj seriji igrala, tada i nikada više. Vi ne dobijete materijal da se upoznate sa sadržajem priče, mogućnost da provjerite koji je žanr koji radi: ni kao glumac, pa ni reditelj. Samo čujete reči: idemo, idemo. Kvalitet nije važan, tako da sam jedva čekala da se ta serija završi. Nikada više neću prihvati neku novu ulogu a da mi pretvodno na stolu ne bude tekst. Da ga pažljivo pročitam i razmislim šta mi valja činiti. U moje vreme igrajući na televiziji ja sam se kao glumica razvijala. To danas nije moguće. Danas je moguće lako postati popularan, ali to često nema nikakve veze s kvalitetom.

Negde ste rekli da su među najboljim ulogama koje ste uradili one za koje ste misili da nisu za vas. Kao što je uloga u televizijskoj drami *Smrt Gospode ministarke*, za koju vas je Sava Mrmak jedva ubedio da je prihvatiće. Tu je i uloga Milunke Savić... Kako ste rešavali te „glumčice zagonetke“?

Valjda kada pomislim da nešto nije za mene, sabijem svoje redove, mobilišem se. Ako već vidim da nemam drugu opciju, da to moram da igram, prihvatom izazov i krećem u osvajanje. Prokleto ljudski...

Zanimalo vas je da menjate žanrove: dosta ste igrali komedije. Šekspira samo jednom i samo jedanput antičku dramu: uloga Kasandre u *Agamemnonu*, u predstavi koju je režirala Mira Erceg. Šta zapravo drži glumca u vertikali, u fizičkoj i mentalnoj kondiciji? Odnosno kakva je to igra u glavi, telu umetnika kada osvaja lik?

To je uzbudljiv proces. Kada se nova uloga stvara, onda se to ne završava s probama. Vi to nosite u sebi,

živite s tim bremenom, sve vreme dok to ne sazri, dok ga ne uobičiće, dok ne postanevi vi. I to je proces – kako je jednom Tirke napisao o meni: Hodala je sa tekstom Žanke kao da je neko drugi. Često pomislim kako sam se ozbiljno pripremala kada sam igrala Žanku. To vas jednostavno zaokupi, imate utisak kao da ste stalno u nekoj šumi gde pronalazite stazu koje nema, a vi je krčite. Čini vam se da nema puta, nema, a onda jedared vidite neku svetlost kroz lišće i krenete tom stazom. To je jedna lampica, i kada se ona pojavi, za nju se uhvatite i čekate da se druga otvoriti, jer znate da će zasvetleti. E, sada, to je iskustvo da znate da će se neko novo polje, lampica otvoriti. Kada ste mlađi, nemate tu osvojenu celinu, odnosno iskustvo procesa. To je odlika mlađosti, takva sam bila i ja, naprosto poželite odmah sve da rešite. Ne može, nego mora da ide polako. Nosiš to breme u sebi, razmišljaš. Budiš u sebi emocije koje su potrebne, onako unutar sebe, i gradiš kao neki mehanički mozaik. Ne onaj tvrdi, kakav je inače mozaik, onda to kreće da se spaja i počinje da se u vama rađa uloga...

Da li i dalje ostajete pri stavu da nećete da se menjate?

Pri svom suštinskom stavu naravno da ostajem. Mnogo pamtim. Ne mogu i neću da odustanem od svoje kreda, od onoga u šta verujem jer smatram, verujem da je to suština. Tako i u ličnom životu živim, u odnosu s priateljima. Volim da kažem ono što mislim i da sašlušam kontraargumente. Uvek je bitno da čovek obrasiozloži ono što govori, inače možete da se posvadate za čas. Veoma je važan dijalog koji danas sve više i više izstaje. Mi danas imamo međustranim bukvalno antidijaloga i serviranja laži da se dokažu blagostanje i obezbedi mir u društvu.

Milica Kosović

Svetlana Bojković (foto Sirpa Räihä HS, www.hs.fi)

ČEMU UMETNOST SLUŽI

Radeći predstavu otkrio sam mnogo toga. Saznao sam kakvi su uslovi za rad, upoznao političke nejednakosti, shvatio kako političke odluke utiču na ljudske živote, kako ekonomski sistem definiše naše postojanje jer ga je teško držati po strani. Bilo mi je zanimljivo koliko novac utiče na ljubav. Ona nije besplatna. Ima mnogo ekonomije u načinu na koji se dvoje ljudi sreću i zaljubljuju. To saznanje je za mene bilo šokantno – kaže Lazaro Gabino Rodriguez

Iz dalekog Meksika došao je na 56. BITEF. Glumac je i autor koji svoj život trebira kao proces neprestane transformacije identiteta, kao performans. Takva umetnička i životna filozofija je i u osnovi predstave *Tihuana* nastale po njegovim i tekstovima i idejama Gintera Valrafa, Anđelisa Solana i Martina Kaparosa.

Tihuana je zasnovana na Lazarovom eksperimentu: napustio je svoj život

u Meksiku Sitiju da bi radio u jednoj fabriči u Tihuani, gradu na granici sa SAD. Uzeo je lažni identitet, počeo da nosi lažne brkove, prekinuo kontakte sa porodicom, prijateljima i kolegama i počeo da radi za minimalni lični dohodak od tri evra dnevno...

Ideja vaše predstave *Tihuana* je veoma zanimljiva. Kako je nastala?

Šest meseci sam bio fabrički radnik da bih pokušao da shvatim kako je to zarađivati za život u zemlji punoj nejednakosti, u kojoj ima onih koji su veoma bogati i onih koji jedva da imaju dovoljno za život. Kažu da se treba staviti na nečije mesto. Trudio sam se da shvatim šta to znači. Gluma pruža priliku da se postavite na nečije mesto, što sam i ja učinio u stvarnom životu na šest meseci. Bilo je veoma

zanimljivo, a rezultat toga je predstava *Tihuana*.

Da li su vaša očekivanja ispunjena posle izvedenog eksperimenta?

Ne, bilo je upravo suprotno. Uvideo sam da imamo mnogo predrasuda o životu drugih, o načinu života bogatih i siromašnih, o ljudima u drugim zemljama. Imamo razne ideje o onom što ne pozajemo. Sad se sve srušilo. Predstava mi je pokazala da nemam pojma o tome kako drugi žive.

Šta ste otkrili dok ste se pretvarali da ste fabrički radnik?

Otkrio sam mnogo toga. Saznao sam kakvi su uslovi za rad, upoznao političke nejednakosti, shvatio kako političke odluke utiču na ljudske živote, kako ekonomski sistem definiše naše postojanje jer ga je teško držati po strani. Bilo mi je zanimljivo koliko novac utiče na ljubav. Ona nije besplatna. Ima mnogo ekonomije u načinu na koji se dvoje ljudi sreću i zaljubljuju. To saznanje je za mene bilo šokantno. Saznao sam i šta umetnost

može, jer se često smatra kako ona nešto menjai i doprinosi raspravama o nečemu. Ali ja sam se uvek pitao čemu umetnost služi. Veoma sam skeptičan kad je reč o moći današnje umetnosti u poređenju s onom iz prošlosti.

Ovo je specifičan teatar, napravljen kada vodite stvaran život. Kakvo je to pozorište?

To je nešto sa čim se ja i moja trupa hvatamo ukoštač. Istražujemo kako pozorište može biti realnije. Novinarstvo se na različite načine bavi teatrom, pita se da li on laže. Ako je junak predstave neki političar, imate na umu da ga igra glumac. Pozorište skoro da je sinonim za laž. Za mene je oduvek veoma važno da pozorište odvedem u stvarnost i da onda tu stvarnost vratim na scenu. Nije reč o pozorištu na ulici već o načinu da fikciju izvedemo napolje i da je potom vratimo na scenu.

Da li ste i ranije imali dodira s dokumentarnim pozorištem?

Jesam, ali dokumentarci se uvek trude da vas uvere da je ono što gledate istina. Meni je važno i to što je pozorište mesto za fikciju. Vekovima je neki muškarac iskakao na scenu i govorio: „Ja sam Edip.“ Ali vi ste znali da nije, da može biti bilo ko drugi, osim Hamleta. Zato me zanima dokumentarizam u pozorištu, jer gotovo da postoji suprotnost između istinitosti dokumentaristike i istorije pozorišta, njegovog zdanja, crvenih zavesa, tame.

Da li ovakvo pozorište donosi istinu?

Naše predstave upravo i postavljaju to pitanje. Ako vam govorim istinu u pozorištu, da li je to zaista istina? Ako vam se zakunem u pozorištu, da li je to prava zakletva? Ako nekog poljubim na sceni, da li je to pravi poljubac? Gde je granica između fikcije i stvarnosti? To je suština i predstave *Tihuana*, koju ste videli na BITEFU.

Kakav je u vašim predstavama odnos prema realnom životu?

Moja kompanija *Lagarthas tiradas al sol* i ja uvek preispitujemo ulogu pozorišta u društvu i etičke principe. Novinari su, na primer, često menjali stvarnost. Nebrojeni su primjeri kada su novinski članci i reportaže zakon, smenjivali vlade ili vršili pritisak za važne promene u društvu. To nije slučaj s pozorištem. Pozorište ne donosi promene u društvu. U Meksiku, nekim evropskim zemljama i u Severnoj Americi, ljudi koji idu u pozorište pripadaju određenoj društvenoj klasi i vrlo specifičnom političkom aspektu, više su levo orijentisani. Ne znam kako je to u Srbiji.

Olivera Milošević

Lazaro Rodriguez (foto BITEF)

VERUJEM DA POTREBU ZA PRAVDOM I ISTINOM IMA SVAKO LJUDSKO BIĆE

Za mene je pozorište izuzetno važno, nešto što nas prati nakon studiranja, mesto gde se čeličite, mesto gde učite i razvijate se i gde se, što bi rekao nažalost pokojni čuveni Peca Ejodus, bar jednom u deset godina desi proces koji je dragocen i neprocenjiv za svakog glumca – kaže poznata glumica Ljubinka Klarić

Odmerena, otmena, posebna na sceni, pred kamerama i u životu nedavno nas je u Beogradskom dramskom pozorištu za divila tumačenjem Molijerovog Alcesta u predstavi *Mizantrop*, u režiji Juga Đorđevića. Dvoličnost, licemerje o kojima Molijer u ovom komadu piše, ali i dekonstrukcija tog teksta i vivisekcija međuljudskih i odnosa moći unutar jedne pozorišne zajednice, ona igra tumačeći glavnu mušku ulogu, neobično i zanimljivo.

Ljubinka Klarić je diplomirala glumu 2007. na Fakultetu dramskih umetnosti u Beogradu, u klasi profesora Predraga Bajčetića. Stalni je član Beogradskog dramskog pozorišta od 2009. godine. Odigrala je brojne izuzetne uloge u svom pozorištu, a njene predstave koje su trenutno na repertoaru su *Crna kutija*, *Kišne kapi na vrelom kamenju*, *Divlje meso* i *Mizantrop*.

Zaista je originalna ideja da Molijerovog Alcesta tumači žena. Ko ste vi kao *Mizantrop*?

Ideja je originalna utoliko što se još uvek nije desilo da bilo koju mušku ulogu u pozorištu igra žena. Što se tiče toga kakva sam ja u ulozi Mizantropa, verujem da mizantropija kao osećanje, potreba za pravdom i istinom, predstavlja univerzalno osećanje koje poseduje svako ljudsko biće, bila to žena ili muškarac. Kada smo započeli proces stvaranja, nisam pokušavala da razmišljam kao muškarac, morala sam da razmišljam iz sebe i moram da priznam da i privatno osećam izvesnu mizantropiju, što je napsletku i olakšalo čitav proces.

Da li žene i muškarci imaju drugačiji doživljaj sveta? Da li se dvoličnost i licemerje o kojima Molijer piše u *Mizantropu* isto ispoljavaju kod oba pola?

Sigurna sam da muškarci i žene imaju različit doživljaj sveta, ali licemerje i pravednost zaista jesu, ponavljam, univerzalna osećanja koja poseduje svako ljudsko biće. Međutim, uverena sam da u današnjem svetu muškarci jesu glasniji, ali sam ponosna i na to što ima i glasnih žena iako priznajem da su žene neuporedivo tiše. Volela bih da smo svi glasni istovremeno. Volela bih da svi zajedno pravimo buku, bez obzira na pol i rod, da podjednako svi izražavamo

Foto Dragana Udovičić

svoju potrebu za pravdom kako bi se svet menjao nabolje na globalnom nivou.

Stih i barok su gotovo nestali iz naših pozorišta. Kako ste se s tim nosili radeći ovu predstavu?

Istina je da se stih i barok vrlo retko igraju u našim pozorištima i samim tim zadatuk je bio neuporedivo teži, jer to je jedna zahtevna veste

koja se savladava na Akademiji, na trećoj godini studija „U ime žanra“, ali se kasnije verovatno nikada i ne ponovi jer se uglavnom bavimo savremenim teatrom. Mnogo mi je pomogla profesorka Dijana Marojević, gotovo sam sigurna da bez njene pomoći i dragocenih saveta ništa ne bih uradila u ovoj ulozi. Čitav poduhvat je veoma zahtevan, važna je svaka reč koja ima svoje posebno značenje. Kada uđete u stih, nesvesno počne-

te i da pevate i misao pobegne. Uvek me je vratila na misao i mislim da je zbog toga prvi čin predstave, koji je odigran u stihu, možda i najbolji i najatraktivniji deo predstave. Takođe, mislim i da moje kolege Stojan Đorđević i Ljuba Bulajić dele moje impresije. Nakon toga mi je bilo jako žao što nismo svih pet činova nastavili da igramo na isti način, jer mislim da smo napravili jednu zaista važnu i dobru glumačku realizaciju.

Vaša predstava je i dekonstrukcija *Mizantropa*. Kako i zašto ste to radili?

Pitanje zašto se dogodila dekonstrukcija *Mizantropa* je pitanje za reditelja i dramaturgu koji nisu želeli da postave klasičan komad. Postavili su paralelu između mizantropije i rada na pozorišnoj predstavi, a nakon toga su pronašli i suputnu vezu između toga i same radnje komada *Mizantrop*. Samo da podsetim da je *Mizantrop* ujedno i veliki licemer jer je smrtno zaljubljen u Selimenu koja predstavlja sve ono čega se on gadi, ali on ostaje veran sebi samo do trenutka kada se pojavljuje Selimena kojoj se sve prašta. Pretpostavljam da je to bila jedna od ideja za dalju dekonstrukciju dela i prilagođavanje glumačkoj trupi i njihovim odnosima unutar samog ansambla.

Preispitujete i međuljudske i odnose moći unutar jedne pozorišne zajednice u ovom *Mizantropu*. Kakvi su oni u vašoj predstavi, a kaki su stvarnosti?

U predstavi smo pokušali da ne napravimo veliku razliku u odnosima ljudi tokom rada na jednoj predstavi i onoga što se dešava na sceni. Trudili smo se da budemo što autentičniji. Čitava postavka s bubicama i sa tim što se u pozadini čuje razgovor koji je potpuno privatn u odnosu na ono što se dešava na sceni je vrlo intrigantna. Ceo koncept trećeg čina je takav, po mom mišljenju to je veoma zanimljivo, jer taj licemerni segment zaista postoji u realnom pozorištu, kada mi ne izgovaramo jedni drugima što mislimo o svemu, ali po garderobama iskreno pričamo o tome. Reditelj je želeo, i u tome uspeo, da se sve to zapravo vrlo jasno čuje. Ko šta misli o glumici, sporednoj glumici, a da to bude glasno i jasno i da glumci, navodno, nemaju ideju da se to zaista čuje. Takvi odnosi postoje u pozorištu. Mi smo se poigravali sa time, mi smo ismevali takve stvari, koristili smo fraze koje koriste kolege, kao na primer „gluma je krvav posao“, „sve to nije vredno tvog zdravlja“... Ja nemam taj problem, meni gluma predstavlja veliko zadovoljstvo, ne mislim da je krvav posao i mislim da me nikako ne košta zdravlja, naprotiv. U životu postoje mnogo teže stvari i teži poslovi nego što je gluma. Gluma je zanat i pitanje nadahnuta i divno je kada predstavlja i zadovoljstvo. Dakle, mi smo uspeli da napravimo jedan mali podsmech u odnosu na to i mislim da je to vrednost drugog dela takozvane dekonstrukcije.

Biti glumica znači uvek biti neka druga osoba. Kako u tim transformacijama ostajete svoji?

Naravno da uvek ostajem svoja, bez obzira na uloge koje igram, zato što gluma zaista jeste zanat. Za onoga kome to nije postao zanat, to može postati opasno jer ga može odvesti na neku drugu stranu, da ne kažem šizofreniju. Mi nismo šizofreničari, mi naprosto odigramo svoje uloge. Naši likovi se temelje na osnovu iskustva i pažljivog posmatranja ljudi, kao i razmišljanja o tome kako bi taj lik osećao, govorio i činio. I to je sve što se tiče likova koje igramo. A kada se završi predstava, ostajem svoja i zaista se distanciram od likova koje igram.

Šta za vas znači pozorište, kakvo je to mesto?

Za mene je pozorište izuzetno važno, nešto što nas prati nakon studiranja, mesto gde se čeličite, mesto gde učite i razvijate se i gde se, što bi rekao nažalost pokojni čuveni Peca Ejodus, bar jednom u deset godina desi proces koji je dragocen i neprocenjiv za svakog glumca.

Zašto su nam potrebni pozorište, umetnost i kultura?

Umetnost i kultura su od nastanka civilizacije uvek bili neophodni ljudima. Ljudi žele da vide nešto što je „kao“, vole da vide iluziju. Drago mi je što je došlo vreme da pozorište više nije samo za odabranu publiku, pozorište postaje zanimljivo i ljudima koji su retko zadržali u pozorištu i mislim da što se tiče pozorišta i umetnosti idemo u dobrom pravcu, što u nekim trenucima i periodima razvoja ove zemlje nije bio slučaj. Tako da, kada recimo na *Mizantropu*, koji naslovom nije intrigantan i privlači ljudi koji zaista razumeju barok i klasicu, vidim punu salu, onda sam veoma srećna jer vidim da idemo u dobrom pravcu. Naravno, tada sam jako ponosna na publiku.

Olivera Milošević

U predstavi *Mizantrop* uloge tumače: Ljubinka Klarić, Isidora Simijonović, Marija Pikić, Ljubomir Bulajić, Amar Čorović, Stojan Đorđević, Miloš Lazarov (foto Dragana Udovičić)

je zajedništvo danas, kako se gradi, što bismo i zašto menjali u prošlosti, kako bismo kreirali zajedničku budućnost, da li smo deo ili smo izopšteni, umetnici su pokušali bolje da razumeju potrebe današnjeg omladine i njihovo videnje zajedništva u budućnosti.

U Pozorištu mladih potom su krenule probe predstave *Cat Claw* (koprodukcija sa EPK), čija će premjera biti 22. oktobra. *Cat Claw* režira holandski reditelj Majkl Helmerhorst prema istoimenom, kulturnom stripu Branislava Baneta Kerca, jednog od najpoznatijeg po crtanju Zagora, junaka čija je rečenica „Tako mi svih bubnjeva Darkvuda“ obezbeđila mnogo definjstva. Strip su dramatizovali Uglješa Šašinac i njegov student Nikola Davić.

Pozorište mladih gostuje sredinom oktobra u Francuskoj: na Festivalu evropskih pozorišta za mlade u Salonu igrače *Na vukovom tragu*, jednu od najboljih predstava ikada napravljenih u ovom teatru koju je po priči *Zov divlje Džeka Londona* režirao Jakub Maksimov.

Direktor Pozorišta mladih, glumac Mihajlo Nestorović kaže da je naredni period rezervisan za probe *Krvnene vene*, inspirisane istoimenim filmom Romana Polanskog koja će premijeru imati 28. oktobra. U režiji Momčila Miljkovića igraće Tijana Maksimović i Danilo Milovanović. Do kraja godine Pozorišta mladih će sa komičkim SNP-om ući u koprodukciju predstave *Revizor* čija će premjera, u režiji Petra Jovanovića, biti oko novogodišnjih praznika.

Najnovija predstava za decu na njihovoj sceni su *Učene misice* u režiji Emilije Mrdaković koja se na maštvotu način obraća deci. Nestorović dodaje da je već počeo da selektuje i predstave za 2. Novosadske pozorišne igre za koje pozorišta mogu da se prijave preko stajta ovog teatra, gde stoje i propozicije.

Mora li biti hladno kad na podu spavamo?

O aktuelnim projektima i planovima do kraja godine „Ludusu“ je govorio i direktor Drame SNP-a, glumac Milan Filipović. S velikim očekivanjima kraj septembra rezervisan je za premijeru predstave *Što na podu spavaju* (27. september), koja nastaje po romanu Darka Cvjetića i u koprodukciji zagrebacke „Gavelle“, NP Sarajevo i festivala MESS. U režiji Kokana Mladenovića igraju glumci iz tri grada/države, predviđeni sa mim piscem Cvjetićem. Predstava se po premijeri, od 9. do 11. oktobra, u Sarajevo u kojem će premijeru imati na MESS-u. Do kraja godine na sceni SNP-a (21. i 22. oktobra) premijerno će biti izveden *Maghetu* režiji Nikole Milivojević koji je nastao preko leta. Uslediće potom već pomenuta saradnja SNP-a sa Pozorištem mladih. Filipović podseća da su u poslednjih pet godina u SNP primili 14 mladih glumaca i da se tu neće zaustaviti, jer tako ne dobiju samo pozorište već i sredinu. Dobijuju se i neke nove priručnosti, kaže, „što je važno, jer je ranije postojala neka vrsta, često neutemeljenog antagonizma prema SNP-u“, smatra Filipović, „dok danas mlađi ljudi navijaju za svoje kolege, statlo im je da budu dobre predstave. Vide da je to sansa i za njih.“

Na pitanje koliko su finansijski i organizaciono komplikovane koprodukcije na koje se sve češće odlučuju pozorišta, Filipović kaže da je velika dobrotibit od njih publike koju stiču na više adresu, često u više gradova i država. „Uvek je dobro pomeriti ustaljene praktike, može li se uopšte danas živeti u sadušnosti kad toliko strasno žurimo u pravcu neke budućnosti?“

Iz pozorišta, gde se neke stvari, kada se daju pozorijemo, počnu podrazumevati, što nije dobro, dok se razmenjuju samo novi glumački već i ljudska partnerstva. Stalo je da se razmenjuju smanjenom prostorom za delovanje: smanjile su se države, svaki se povukao na svoje busine, neki ljudi su otišli, pa je ovu priliku da o svemu tome progovorimo. Nemamo iluziju da ćemo pomoći u nekom političkom smislu, ali je cilj da razgovaramo, da uradimo nešto u okviru našeg kruga delovanja“, zaključuje sagovornik.

Treći „Festival na raskršću“

PREGLED AUTENTIČNIH AUTORSKIH POETIKA

Nesumnjiv je značaj pojave festivala „Teatar na raskršću“ koji se održava u Narodnom pozorištu Niš. Potvrđuje to njegovo treće izdanje, izvedeno početkom septembra ove godine. U to nas uveravaju i publika i stručna javnost

Piše Milivoje Mlađenović

Onde se zaista ukrštaju i rediteljske poetike i sreću pozorišne kulture koje pripadaju balkanskom kulturnom prostoru. Dilema, da li je drugom ili trećem gradu po veličini u Srbiji potreban pozorišni festival, moguće je da postoji još samo u glavama ostrašenih mrzovljnika ili protivnika bilo kakvog posmaka u kulturnom životu grada Niša. Gundanja povodom festivala „Theatre at the crossroads“ (a može da se kaže i „Teatrot na krstoper“, „Kazalište na raskršću“, „Gledalište na krizišu“, „Teatr la râscruse“ ili kako kome već draga na jezicima koji se još sve mogu čuti na brdovitom Balkanu a koji pokazuju svoju srodnost i kad su „porodično“ prilično udaljeni!) možda može još da bude prisutno i u krugovima dnevnopolitičkih kalkulacija sklonih oklom lepljenju etiketa političke pri-padnosti nekih manifestacija i na osnovu toga izvedenom vrednovanju. O poetičkom ustrojstvu ovog festivala, selektorskom izboru i recepciji publike, nema gundanja nego može biti glasnog, trezvenog, argumentovanog dijalogu čemu pozorišni festivali inače i služe, kako bi se misao i praksa savremenog teatra unapredile. Selektor Vlatko Ilić je, prema vlastitom iskazu, imao nameru da ovogodišnjim izborom predstava nagnasi autorsku poziciju, pa su se u glavnog programu našle takve četiri, estetski vredne predstave obeležene izrazitim autorskim (rediteljskim) poetikama uz još dve predstave koje takođe imaju snažan rediteljski pečat, ali kojima još dominira čvrsta dramska konstrukcija izvornog dramskog pisma.

Festival „Teatar na raskršću“ otvoren je predstavom *Oslobodenje Skoplja grada domaćina*, van konkurenca. Veliki je istorijski značaj ove drame (i predstava nastale na osnovu nje) Dušana Jovanovića u razvoju naše savremene pozorišne umetnosti. Označena je kao jedan od najrevolucionarnijih događaja u jugoslovenskom pozorištu, osamdesetih godina čija su se različita rediteljska čitanja našla na scenama Beograda, Zagreba, Skoplja, Sarajeva, Ljubljane i drugih gradova. Umjetnička vrednost i senzacionalnost uspeha ove predstave bila je istovremeno i ogroman stvaralački izazov i rizik za reditelja. Međutim, Gorčin Stojanović je pre nekoliko sezona predstavom *Semper idem* u somborskem pozorištu potvrdio svoj specifični rediteljski afinitet i senzibilitet prema dramskim delima čije su teme odrastanje i motivi dečji doživljaj rata. Poetika Dušana Jovanovića, sazdana od čudesnog spoja nežnosti, protkane fragmentima sećanja na vlastito detinjstvo, ispunjena prizorima okrutnosti ratnog meteža i revolucionarnih preokreta na jugoslovenskom tlu, u rediteljskom fokusu Gorčina Stojanovića pročitana je otkrivalački moderno. *Oslobodenje Skoplja* Gorčina Stojanovića nije više naglašeno političku drama, nego porodična drama, sa elementima melodrame, u koju se politika i rat, kao jedan od najpogubnijih posledica njenog uticaja, upliču u život i u toj promeni konteksta je velika vrednost današnje, niške izvedbe. Njena angažovanost je diskretnija, svedeničija, racionalnija, modernom gledaocu mnogo prijemljivija. I po formi i po načinu tretiranja sadržine ovo je osobna predstava. Ona je saставljena od upečatljivih slika, od kojih svaka na svoj način predstavlja vrhunac drame. Slike ne izviru jedna iz druge, već svaka deluje kao skladna celina. Tom utisku u celinu skladno uvezanih fragmenata doprinose i svakako i scenografija (autor je reditelj) sazdana iz

elemenata čijim se različitim kombinacijama simbolički naznačavaju različiti prostori (avlja, zid, kazamat, i sl.). Odabir muzike (između ostalih brižljivo birane makedonski folklorni biseri), kao i tonski i svetlosni efekti dodatno dinamizuju i pojačavaju značenje i dramatičnost prizora. Glumački ansambl deluje skladno. Uz dramske umetnike suptilnog i studioznog glumačkog iskaza, Aleksandru Marinkoviću, Dragana Marjanović i Miroslava Nedoviću, tu su i mlađi, posvećeni i ubedljivi Miloš Cvetković i Mina Cocić. I drugi glumci igraju dobro, otvoreno, prirodno, neko više a neko manje uverljivo. Sve je u ovoj predstavi postignuto s merom, umetnički dostojno, emotivno rafinisano, da ne odvucu u melodramu.

Na festivalu je viden i autentični, autorski teatar Bobe Jelčića, *Hrvatski put ka sreći* u izvedbi ansambla Satiričnog kazališta Kerempuh iz Zagreba. I zagušljivo je, i teskobno glumcima u tesno skrojenim kostimima i sve deluje kao besciljno očajničko tumaranje isto tako stesnjenim scenskim prostorom, koji predstavlja tipsku dosta zapuštenu i pretrpanu nastambu nad kojom se nadvila šuma lustera koji ne rasvetljavaju ništa, nego samo dodatno pritisaku, jer je publika, izložena tokom predstave takozvanom radnom svetu. Tako izgleda slika koja označava scensku potragu za imaginarnu kategorijom sreće (lične i nacionalne) u teatarskom istraživanju Bobe Jelčića. Podsmeh, odnosno podrugivanje kao glavno obeležje satirovanih obeleženih predstave, stvara gorčinu, odbojnost spram prikazane stvarnosti koja jasno aludira i na „bespuća povijesne zbiljnosti“, programskog načela tvorca hrvatske državnosti. U tom je sadržana sva političnost Jelčićeve scenske alegorije. I ona je na tom planu doista ubojita, otrovno ljuta. Ali ispod tog sloja žestokog umetničkog angužmanja, teče reka života običnog čoveka i grudaničana danas i ovde (na što upućuje crna maska preko ustih aktera) čija se komunikacija, dijalog, pretvorio u neartikulisano mrmrljanje; stav, telesni pokret i posrtanje u tumaranje, a rod i pol u neidentifikovano i neautentično dopunjavanje. A tokom cele predstave odjekuju, kao refren reči „meni je dužnost biti srećan“, kao ideološki zahtev gradaninu, a svaki zahtev države upućen gradaninu, znano je, sadrži i zrnce tražišnog, odnosno zahteva za žrtvovanjem. Scensko istraživanje Bobe Jelčića sadrži u njegovoj laboratoriji preradene tekovine različitih pozorišnih poetika i pravaca u autentični Jelčićev stil. Glavni instrumenti i tehnike ovog istraživanja su pantomimska virtuoзна igra, glas i telo glumaca Natasa Dangubić, Ane Maras Harmander, Maju Pasevac, Marku Makovićuć, Jerku Marčić, Karlu Milinaru i Ozrenu Opačiću u kojoj se jasno identificuju kodirane tačke u poslednjem stoljeću hrvatske istorije. Istovremeno, ova predstava skladišti i oblike, tehnike i metode glumačkog izražavanja, od ritualnog do najsvremenijih izraza telesnog u postdramskom teatru.

Uticaj Augusta Strindberga, odavno označenog kao prethodnika ukupne modernosti u teatru, snažno je otetovren u predstavi Harisa Pašovića *Gospođica Julija* (1888), jedne od najizvodjenijih drama na svetu. Naturalističku podlogu ovog nadvremenskog remek-dela koje govori o sukobu klasi, polova i strasti, na sceni teatra „Madlenianum“, reditelj je adaptirao u postmodernu ljubavnu priču koja, neizbežno, i kao što često biva u Pašovićevim predstavama, dotiče i sferu

Orac i smrt (foto Ivan Vasić)

aktuelnog društvenog i političkog stanja u regionu. Ta-ko je Strindbergov polifoni komad o sukobima klasa i društvenog statusa preoblikovan u predstavu o kompleksnoj prirodi muško-ženskih relacija, erosu i žudnji, sudaru racionalnog i iracionalnog u ljudskoj prirodi. Istovremeno, to je postala i brutalistički intonirana drama o postranzicionim migracijama, o mladom svetu sa balkanskih strana koji postaje služinčad bogatih Evropljana. Predstava koja je, dakle, potpuno adekvatna osnovnoj misiji niškog festivala. Predstavom gospodari mlada, ali stamena glumačka trojka, Ana Rudaković, kao gospodica Julija je vanredno i strasno odigrala lik mlade, ali samorazarađujuće bogatasaice. Njeno glumačko umijeće u ovoj predstavi je vredno još veće hvale ako se osmotri u svetu parateatarske činjenice da je u ovu ulogu „uskočila“ za nepune dve probe. Nažalost, na festivalskom izvođenju nismo imali priliku da vidimo slovenačku glumicu Saru Dirnbek, koja je, prema kritičarskim prikazima, takođe izvanredno izgradila ovaj složen lik u konfliktu sa čežnjom, žudnjom, ljubavlju i slobodom. Strahinja Blažić tačno igra Žanu, Julijinog slugu (potomka siromašnog doseljenika iz Lazarevca), prefijene gestike i ponašanja, nadmoćnog u relacijama prema ženama, ali ipak sa kompleksima zbog klasnog statusa. Mina Pavlić je takođe besprekorna kao kuvarica, iskreno patrijarhalno (pobožno) odana Žanu. Skup mladih glumaca (Katarina Brdonjić, Ksenija Repić, Sofija Kovačević, Nikola Knežević, Jovan Veljković i Filip Stanković) igra u ovoj predstavi kao hor „gastarbajter“ i oni su funkcionalni i scenski atraktivni dopuna slika sna i prividjenja protagonisti predstave. Aktuelnost i modernost predstave, osim dobitljive dramaturške adaptacije (uprkos nekim motivacijskim nedoslednim „šavovima“ iz originalnog predloška), upečatljivo pojačavaju scenografija Aleksandra Denića koja pokazuje ultramoderni, do poslednjeg detalja naturalistički uređen stan gospodice Julije, kao i kostimi Irme Saje i Vanje Cirje Džudže koji su besprekorno uskladeni i s vremenom i prostorom drame.

Publika niškog festivala nije uopšte bila ravnođušna ni prema predstavi *Rehnic – andeo uništenja* (za razliku od prilično rezervisanog dela stručne javnosti). „Istorija čuti“, opominje Elfride Jelinek, više puta tokom predstave, i ne misli samo ona pri tome na austrijsko društvo, i ne kaže to samo u ovoj drami. Jelinekova je čuvena upravo po toj doslednoj i upornoj, nemilosrdnoj i bespoštednoj kritici društva i politike koja zaboravlja, prečukuje, minorizuje i relativizuje zlodela širom Evrope i sveta. U sarajevsko-mostarskoj koprodukciji (SARTR i HNK Mostar) PRIPOVEDA SE (na-glašavamo dijegezu, pripovedajući, poetičku osobinu

njene dramaturgije: „Ja sam samo glasnik i pričanje je moj posao“) o događaju pred kraj Drugog svetskog rata, kada je grofica Batanić u svom zamku Rehnic priredila zabavu za nacističe čije je kulminacija bila masakr nad 180 Jevreja na prinudnom radu. U Austriji se o ovom zločinu čutilo decenijama. Otuda Jelinekova insistira na razgovoru, na tome da se o sopstvenim zločinima mora govoriti kako bi se mogle, jednog dana pomiriti prošlost i sadašnjost, što se, s obzirom na kontekst i bosansku stvarnost, može čitati kao prejasma aluzija na srebreničke žrtve. Elfride Jelinek to čini služeći se gorkom ironijom (govoreći o žrtvama kao „supljim ljudima“, sarkazmom, aluzijama, dvosmislicama, crnim humorom, „ubijanje je ipak posao“). Pozorišna konkretnizacija teksta gnevne nobelovke Elfride Jelinek je silovita bujica reči s one strane tradicionalne drame ili se minimum dramaturgije. Glumci Jelena Kordić Kuret, Dražen Pavlović, Selma Alispahić, Dženana Dadić i Sead Pandur igraju glasnike zla, bez tradicionalne podele glumačkih uloga; govore o tome što se, ako se išta dogodilo, poričući da se zločin dogodio. Čine to hladno, bez emocija, bestrusno, deziluzionistički, sa distancom verovatno ispunjavajući tako rediteljski naum Sabine Mittererko ukidanju mimerizma (ponašanja radnje), kako bi se, valjda, tako pojačala verodostojnost bezdušnih glasnika koji pripovedaju o zločinu. U tom konceptu, koji bi rečima trebalo da da preimutstvo, ipak ima pukotinu jer, ako je to bila namera, čemu onda ona krajnje usiljena interakcija s publikom, a na kojoj se insistiralo tokom cele predstave i direktnim ukidanjem granice između scene i gledališta? Ili čemu onda ona prenatprana i haotična skoro naturalistička scenografija?

Predstava *Orac i smrt* ispunjava publiku istovremeno osećanjima melanholije, rezignacije, čežnje, čudesnog, a donekle izaziva i neku misterioznu zebnju. Takvo raspoređenje izaziva ovaj maštovit, posve autentični, ali ipak, sam u sebe zaključan scenski panoptikum. Silviju Purkarete zauzima svoje nepriskosnoveno mesto u savremenim evropskim pozorišnim tendencijama već duže od dve decenije i neke odlike njegove rediteljske poetike izbjegavaju i iz predstave koju je radio u teatru „Vasile Aleksandri“ u rumunskom gradu Jaši. Ta prepoznavljivost je pre svega na vizuelnom i auditivnom nivou koji je nesporno najimpresivniji, i koji nas, prosti rečeno, senzualno razoružava. Scenski prostor (scenograf je Dragoš Bahadžić) budi različite asocijacije, neprestanim preplitanjem stvarnosti i iluzija, realnog i nadrealnog na svim planovima, koje se potom uliva u jednu snažnu, ali opštu metaforu ljudskog rađanja i nestajanja u izvanrednom glumačkom tumačenju Kalina Kirila. Scenski prostor je tako građen da pojačava intenzitet gledačeve percepcije nudeći, na početku predstave, njegovim čulima krajnje realistične, skoro naturalističke elemente dekoru (jedan trižider, ormari, neki ležaj) a potom ga suočava sa njihovim nestajanjem, ili izobličenjima, nestvarnim predimenzioniranjem, skoro voščenim svetlosnim pretapanjima i montažom koju je jedva moguće konkretno protumačiti, ali čije metaforičko dejstvo proizvodi niz snažnih asocijacija jer deluju udruženo sa moćnim, sentencioznim nabijenim tekstom iskorišćenim iz zaboravljenje, ali za nemačku književnost srednjeg veka izuzetno važne moralističke peme Johanesa fon Tepla *Orac i smrt* (ili Češki orac). Predstava s publikom upravo na tom nivou i komunicira i tu se njen značenje otprilike u završava, ne zahtevajući razvijeniji diskurs, osim, onog filozofski najopštijeg i nedoglednog raspravljanja o prvim i poslednjim stvarima čovekovog bitisanja: životu i smrti.

Na Festivalu je videno i rediteljski posvećena, glumački suverena predstava *My Name is Goran Stefanovski*. To je, istodobno, i rediteljska posveta jednom od najvećih dramskih pisaca Makedonije i regiona. Njegove drame su vanvremenske, univerzalne i uvek aktuelne. Branislav Ilić je brižljivo birajući scene iz njegovih sedam drama (*Crna rupa, Long plej, Sarajevo, Kazabalan, Hotel Evropa, Evraalen i Odiseja*) postupkom montaže izgradila samosvojnu intimnu a uzbudljivu, zaokruženu drama koju povezuje, inače u dramama Gorana Stefanovskog izražen motiv potrage za identitetom. U novoj autentičnoj dramskoj tvorevini identitet iskazan samopredstavljajućim simboličkim naslovom *My Names Goran Stefanovski* postaje egzistencijalistička kategorija. Ličnu potragu za identitetom naizgled uredenom, a uistinu iščasenom i deformisanim svetu, Branislav Mićunović režira moderno i brižljivo gradeći istodobno veliku, i setnu i čemeđom ispunjenu metaforu o (samo)progonstvu, izbeglištву, azilantima, seobama, većitoj (nekad čežnjivoj, nekad očajničkoj) potrazi za pribrežistem, kao konstanti ljudske sudbine. Iz scene u scenu, prateći njihov dinamizam, smenjuju se scenografska obeležja (realistički jednostavniji ili oneobičeni objekti koji ovlašćuju na prostor zbijavanja, da bi pažljivo rasporedeni, u poslednjoj sceni, ubličili sliku celine proisteklu iz dramskog predloška. Ansambl Dramskog teatra iz Skoplja (Meto Jovanovski, Stefan Vujić, Biljana Dragičević Projkovska, Jelena Žugić, Igor Angelov, Dragan Spasov Dac, Sofija Kunovska, Sonja Stambolžiška, Zlatko Mitrevski, Damjan Cvetanovski, Ana Dimitrova, Saša Dimitrijevska) suvereno, jarkim glumačkim sredstvima, filteranim emocijama, bravurozno oživljjava gorki hu-

mor, ironiju i sarkazam i političku satiru sadržanu u dramskoj parituti Gorana Stefanovskog. Neka pritajeno tužna veselost, nostalgija, melanholijska žal za minalim ili za nedosegnutim, praćena temperamentnom muzikom Vlatka Stefanovskog, obuzima nas i nosi i uznušni tokom cele predstave.

U završnici takmičarskog dela festivala izvedena je vesela, ali vrlo subverzivna predstava *Vitezovi „Lake male“*. Iza podnaslova „Subotička opera gala“ je uzbudljivo, beskraino duhovito, satirično, autoironično i metateatralno pozorje, raspevana demistifikacija teatra, analiza, ali i kritika gradanskog operetskog pozorišta. Istovremeno, to je i živopisna slika i opis sudbine mudiarskog pozorišta u Srbiji, angažovanog i subverzivnog pozorištu, upotrebe glumaca, njihove telesno-

sti, nasilja, i naznaka tako danas aktuelne manipulacije omogućene pozicijom moći. U ovom autorskom projektu odavno se urbanovski utemeljenom rediteljskom metodom suprotstavljaju dve estetike: ona istraživačka, kojoj je još od „ranih radova“ beskompromisno odan Andraš Urban i ona druga, ogrezzla u tradicionalizam i ne tako benigni konzervativizam. Predstava je i upozorenje na razorne posledice zavedljivosti kiča. *Vitezovi „Lake male“* počinju tobžeњom sindikalnom glumačkom pobunom protiv pozorišnog „teatrodrušca“ upravnika i „okrutnog“ reditelja Andraša Urbana. Potom, putem video-snimka bivši članovi Urbanovog ansambla, duhovito i provokativno objašnjavaju zašto su napustili pozorište „Kostolanji“. Boris Kučić prenaglašenim pokretima imitira Urbana koji teroriše glumce bez milosti, te-

ra ih da se skidaju do gole kože, da se izlazu i predaju do kraja. Ovi i drugi prizori su autoironični i zaista efektni uvod u predstavu u predstavi, raskošnu operetu koju će izvesti pobunjeni glumci „Kostolanji“. Taj parodični protest, eksplicitan i razgoličen koncept i provokativni i direktni iskazi ansambla, kritika je tradicionalne, popularne kulture minulog vremena, ali još uvek živavog u kulturnoškom miljevojvodamskih Madara. U prvom delu predstave scenski prostor je pusta pozornica, a onda se transformiše u tri velika platna (trikvanda) kičerskih motiva – krajolik sa razigranim jelenima i fontanom, tipičan prizor operetskog pogleda na svet. Upravo u ovom prostoru glumci podržavajući operetski tok i ton, operetsko raspolaženje i parodirajući verzu „Lake male“. *Vitezovi „Lake male“*, ironično i paro-

dski usmereno predstava, ima snagu manifestne objave programskega i poetičkog dejstva jedinstvene pozorišne laboratorije na severu Bačke u kojoj predano i odgovorno deluju posvećeni glumačkog umeća Boris Kučić, Timea Filep, Gabor Mesaros, Andrea Verebeš, Đavid Biboš, Dina Dedović Tomić i Blanka Horvat.

Lep, scenski uzbudljiv, lirično intoniran, glumački izvanredno artikulisan prilog bogatstvu festivala „Teatar na raskršću“ vidjen je, osim ostalih zbiravanja, u pratećem programu festivala. Iako je reč o kamernoj formi, predstava *Probudila sam se bez glasa*, čiji su autori Ejmi Nustbaken i Nura Sadava a izvede je Bursu Gurek i Dilara Gu (produkcija „Bu Japim“ iz Istanbula, režija Tamer Levent), pleni svojim sadržajem, glumački rafiniram i decentnim sredstvima, kao i svo-

jom svedenošću i jednostavnosću. Tematika predstave: trpljenje, ugnjetenost ženskog bića izazvana delovanjem društvenog mehanizma koji, uvek i svuda, podešava muškarac, bliska nam je u potpunosti i obećuje najveću umetničku nosivost ovog uzbudljivog i potresnog pozorišnog dejstva emancipatorskog smera.

Festival „Teatar na raskršću“, dakle, ima svoju temu: umetničku, društvenu, pa i političku: služi komparaciji, niveličacu i stabilizaciji različitih pozorišnih kultura, rediteljskih poetika i glumačkih škola i metoda. Na ovaj način, u vreme velikih razmimoilaženja i surevnjivosti u Evropi, balkanski pozorišni svet, okupljen u Nišu, saopštava važnu lekciju o dejstvu umetnosti na zbiravanja i društvo.

Milivoje Mlađenović

DŽON MALKOVIĆ U FELIKS ROMULIJANI

Prvo što sam naučio bio je osmeh i on je već bio laž, reči su koje je proteklog leta izgovarao američki glumac Džon Malković u ambijentalnom prostoru Feliks Romulijane kod Zaječara, gde je gostovao u okviru evropske turneje predstave *Paklena komedija – ispovesti serijskog ubice, autora i reditelja Mihaela Sturmingera*

Predstavu je izveo sa Orkestrom Bečke Akademije i Vroclavskim baroknim orkestrom, sa dirigentom Martinom Haselbokom i sopranima Čen Rajš i Suzana Langbajn, a u okviru Zaječarskog kulturnog leta i ArtLink festivala.

Džon Malković igrao je u ovom prostoru bogate istorije gde je nekada bila smeštena rezidencija rimskog cara Gaja Valerija Maksimilijana

na Galerija (293–311), a posle nastupa u Liniku i finskom gradu Turku. Turneu je zatim nastavio u Španiji, pa u Poljskoj.

Za nastup Džona Malkovića i njegovog tima na Feliks Romulijani vladalo je ogromno interesovanje. Mediji su s posebnom pažnjom poznavljivali njegov dolazak, pa je Zaječar tako proteklog avgusta bio svojevrsna prestonička kultura koju su za samo jedno veče poseti-

li brojni predstavnici ambasada, glumci, reditelji, muzičari, političari. Gostoljubivi domaćini svog „zvučnog“ gosta pozdravili su vatrmetom i burnim aplauzom, a sam Džon Malković sa znatiželjom je gledao statuetu Zorana Radmilovića koju je, pored ostalog, dobio na poklon od Zaječaraca.

Predstava *Paklena komedija* pripoveda o Džeku Untervegeru, austrijskom piscu i serijskom ubici, poznatom kao ubica iz bečkih šuma, koji je 1976. osuđen na zatvorskou kaznu za ubistvo 18-godišnje Margret Šafer, a potom u zatvoru otkrio dar za pisanje i autobiografskim romanom *Čistilište ili izlet u zatvor – Izveštaj krivca* doživeo slavu. Komad je baziran na istinitoj ispovesti serijskog ubice.

„Džek Unterveger proveo je u zatvoru 15 godina, gde je naučio da čita i piše. Postao je poznat kao novinar, zbog toga što je izveštavao o nizu ubistava prostitutki u bečkoj šumi. Sva ubistva zapravo je počinio on, i to verovatno u velikoj meri predstavlja objašnjenje za njegovu stručnost za tu temu. Tako da je ovaj komad zamišljen kao knjiga koju je on napisao kao mrtav i koja će biti njegova istinita ispovest“, reči su uzdržanog Malkovića koji je objasnio da je dirigent Martin Haselbok nosilac ideje da saraduju na ovom originalnom performansu, i da je osna-

žio ovu priču muzikom koju je sam odabrao. Tačko je publika u Zaječaru slušala arije Beethovena, Baha, Mocarta, Vebera...

„Možda bih mogao da ukratko rezimiram celu priču na sledeći način: pre nekoliko godina upoznao sam Martina preko prijatelja, bečkog klijenta Burgtheatra. Martin i ja smo tako, uz večeru u jednom restoranu razgovarali u Kaliforniji, gde je Martin u to vreme takođe imao orkestar. Sledeeć dana me je pozvao i rekao: Treba da radimo zajedno, da napravimo komad. Počeli smo da razgovaramo o tome, verovatno je to bilo 2007. godine, o tome kako bi komad trebalo da izgleda i kako to sprovesti u delo“, kazuje Malković kome je priča o Džeku Untervegeru već bila poznata s obzirom na to da je dosta vremena proveo u Nemačkoj, gde je to prilično medijski ispraćena priča, a posebno, u Austriji.

Scenski spektakl na Feliks Romulijani organizovali su Narodno pozorište Timočke Krajine – Centar za kulturu „Zoran Radmilović“ i Narodni muzej Zaječar, uz pokroviteljstvo Zaječara.

A taj je, nesumnjivo veliki događaj za ovu godinu kulturu, između ostalog podsetio i na njegovu Poruku povodom svetskog Dana pozorišta 2012. godine, koju je „Ludus“ (dvobroj 181–182) objavio na naslovnoj strani (prevod Lidija Kapičić), i u kojoj je rekao: „Čast mi je što me je Međunarodni pozorišni institut ITI pri organizaciji UNESCO pozvao da se obratim povodom pedesetogodišnjice Svetskog dana pozorišta. Ovo kratko obraćanje upućujem svojim kolegama i sadržovima, pozorišnim delatnicima. Želim vam da ono što radite bude neodoljivo i originalno. Neka vaša dela budu

Foto MK

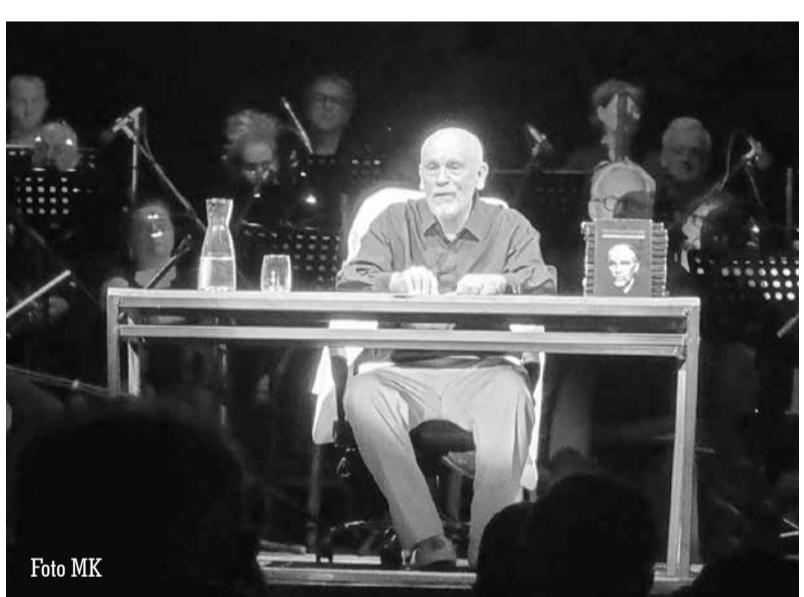

Foto MK

Peti Dani Mije Aleksića

LAUREAT OLGA ODANOVIĆ

Poreklo Mije Aleksića vezuje se samo za Kragujevac. Ima onih koji se sada pitaju zašto nagradu koja nosi njegovo ime dodeljuje drugi grad – Gornji Milanovac. Pa da razjasnimo.

Sem što se u njegovim biografijama pominje mesto rođenja koje se nalazi na teritoriji opštine Gornji Milanovac (Gornja Crnuća u Gradištu), prva decenija glumčevog života potpuno je zamajljena.

Zahvaljujući činjenici da je bio vršnjak sa majom pokojnim ocem Živojinom i da su budući glumac i budući pravnik (mada je i Mija jedno vreme studirao prava) zajedno pohadali četvororazrednu osnovnu školu u Vračevšnici, i da docnije u životu drugovali, imala sam sreću da kao gimnazijalka upoznam velikog glumca. Dolazio je kod nas sa suprugom Bebonom i dvojicom malih djece. Posećivala sam ih u Beogradu, u Ulici Prote Mateje, u stanu sa kolekcijom najlepših satova na svetu!

Mijin otac je radio kao činovnik u Opštini u varoši Vračevšnici (tada su opštine obuhvatale po četiri-pet selo), bio je obdarjen za pevanje i sviranje pa je Mija imao od koga da nasledi talent i vedar duh. Pošto u Vračevšnici nije bilo viših razreda, Aleksić se porodično sele u Kragujevac. Na zgradi tadašnje osnovne škole (sada Muzej Žilović) 2019. godine, uz prisustvo Mijinog sina Velibora koji se već pomalo osjeća Milanovićaninom, a u okviru manifestacije

„Dani kneginje Ljubice“ otkrivena je spomen-ploča sa likom umetnika. (Uz sve pohvale ovde izrečene moram da uputim i jednu oštru primedbu predsedniku opštine što je dozvolio da se ta manifestacija izvorne umetnosti i društvenog života Gružje praktično ugasi – tri godine je na vreštackom disanju jer je poverena nekompetentnim ljudima. Ako slavimo Miju Aleksića, učinimo nešto i za njegov zavričaj!)

Nekome se može učiniti da je prilično smela i pretenciozna zamisao da jedan mali grad sa kojim velikan glumčić nije imao previše dodira odluči da ustanovi nagradu njegovog imena, ali ako pogledamo kako je do toga došlo, na koji način se laureati hiraju, a posebno koji je kvalitet izabranih, nagrada je odbranila samu sebe.

Počelo je 2013. godine kada je Kulturni centar sačinio dokumentarnu izložbu pod naslovom „Mija Aleksić – biti glumac“ (autor Boban Stefanović). Izložba je obišla Srbiju, a 2015. je gostovala u Puli u okviru filmskog festivala. Izvanredan prijem na koji je izložba našla inspiraciju je njenog autora i Dragana Arsića, direktora Kulturnog centra, da 2018. godine pokrenu manifestaciju „Dani Mije Aleksića“ kojom prilikom bi bila dodeljivana nagrada pod nazivom „Mija Aleksić – biti glumac“.

Dani Mije Aleksića

Priznajem, bila sam zabrinuta za pitanje formiranja komisije koja bi o nagradi odlučivala jer ne doprinosi samo nagrada ugledu nagrađenih već i nagrađeni donose ugled nagradi. Izgleda da je ovde prvi ispravan korak bio presudan, nagradu je poneo Nenad Jezdić, a onda se došlo na genijalnu ideju (ko se setio, svaka mu čast!) da pretodni laureati predlažu buduće! Tako je nastala najglumačkija glumačka nagrada koja polako širi krug izvrsnih nosilaca. Do sada su to bili Nenad Jezdić, Nebojša Dugalić, Vesna Trivalić, Gordan Kičić i ovog septembra (na Mijin 99. rođendan) – Olga Odanović.

Prilikom svečanog uručenja nagrade, predsednik opštine Dejan Kovačević dao je predlog da dogodine na glumčev stotiti rođendan, Dom kulture u Gornjem Milanovcu ponese ime Mije Aleksića.

A na pitanje koje se neće još dugo postavljati – zašto inače sjajno koncipiranu nagradu dodeljuje grad koji još uvek nema profesionalno pozorište i u kome Mija nije živeo, možda bi mogli da odgovore Beograd i Kragujevac.

Zorica Simović

LUDUS KROZ VREME

TRIDESET GODINA LISTA UDRUŽENJA DRAMSKIH UMETNIKA SRBIJE

Kad mi je zatraženo da pišem o *Ludusu* za jubilej, učinilo mi se da je urednički zahtev došao prirodno. Za *Ludus* sam godinama vodila rubriku Pozorišni kalendar, pozivala sadašnje vreme sa pozorišnim životom u prošlosti, bilo je logično da o prošlosti *Ludusa* piše ista osoba. Samo kad o *Ludusu* ne bih pisala za *Ludus*. Što sam više osmisljavala zadatak, sve me je više hvatala zebnja: članak bi trebalo da bude autobiografija lista, šta god da to znači, kolektivna autobiografija srpskog glumišta i pozorišta. Članak ne bi smeo da ih izniveri; trebalo bi da govori u ime svih koji su stvarali *Ludus*, bilo kao urednici, autori ili intervjuisani. Da li iko u redakciji (ako iko, onda bi to mogla biti Rada Sandić, sekretar redakcije) ima evidenciju ko je sve pisao za ovaj list? Zatim, o kome i o čemu je sve pisano, od prvog broja, 5. novembra 1992., pa u 207 prethodnih izdanja? Možli se u tom mnoštvo glasova što bruje kroz vreme odrediti kako je pisano? Šta je to što istinski određuje *Ludus*? Šta je odlika svakog uredničkog pristupa? I postoji li u ludičkom mnoštvu kontinuitet, jedna vizija i misija?

Nomen est omen

Feliks Pašić, urednik *Ludusa*, uvek je s ponosom isticao da je *Ludus list*, a ne časopis. Pozorišnih časopisa imata i tamo, a *Ludus* je „jedini pozorišni list na Balkanu“. Govorio je tako uvek i svakome, pa i meni studentkinji, što sam doživelja kao nastavak škole. Štaviše, pisalo je jedno vreme u samom *Ludusu*. Znao je Feliks da je upotrebljeni termin važan za konstituisanje, za očuvanje koncepcije, za život i razvoj jedne ideje. *Nomen est omen*. Drugo, našao je bliskost između forme i sadržaja: novine sa pozorišnim sadržajem potvrđuju efemerni karakter pozorišne umetnosti, njenu aktuelnost, i značaj sada i ovde. Tako je dinamika pozorišnog života u Srbiji, odredena mesečnim objavljanjem repertoara pozorišnih kuća, odredila da i *Ludus* bude mesečnik. A kako je leto vreme predaha za pozorište, novine nisu izlazile u julu i avgustu. Treće, u nečem su i *Ludus* i pozorište bili posebni: u prepoznavaju stvarnog života.

Iako je urednik Feliks Pašić budno pazio da veza zasnova na efemernosti, aktuelnosti i važnosti ne bude narušena, i da koncept pozorišnih novina ostane nepromenjen, ne treba zaboraviti da su postojali i njegovi prethodnici: članovi Udruženja dramskih umetnika uredili su dva broja pozorišnih novina *Eho* (početkom 1960) i Dejan Đurović pokrenuo je 1983. *Ludus*, koji je kasnije prozvan *pra-Ludus*, i koji se pojavio svega osam puta do 1985. Iza njega je takođe stajalo Udruženje, a akronim se antičkim smislim koji je Đurović smislio toliko je bio prijemljen, razigran, i tačan i drag, da je zadržan. Tako, iako je do 1992. nastao vremenski razmak, iako je list imao novog uredni-

ka i uredništvo, iako je format biltena *pra-Ludusa* zamjenjen formatom novina, prethodnica i današnji *Ludus* su u tesnoj vezi. Još nešto, prati ih besparica i s njom u vezi život opstanka.

Uređivanje *Ludusa*

Na web-stranici Udruženja dramskih umetnika Srbije postavljena je kratka biografija novina i popisani su svi urednici, a ja će informaciju dopuniti još ponekim podatkom:

— **Feliks Pašić**, glavni i odgovorni urednik 1992–1999, tj. 1–67. broja. Prvi broj objavljen je 5. novembra, a poslednji 5. septembra 1999. Zamjenik urednika bio je Dejan Đurović, a u prvom uredništvu: Svetlana Bojković, Jelica Božović, Nebojša Bradić, Jovan Ćirilov, Ana Đapčević, Maša Jeremić, Aleksandar Milosavljević, Dejan Penčić Poljanski, Nenad Stanković. Članovi uredništva su se menjali, neki odlazili, drugi dolazili, poput Gorčina Stojanovića, Branke Petrić, Ivane Dimić, Ivana Medenice, Alise Stojanović, Dragane Bošković... Art direktor je bio Đorđe Ristić, a list je štampan u Štampariji Borba. Od 63. broja štampa se u Preduzeću za grafičko-izdavačku delatnost i usluge d.o.o. Branmil.

— Pošto se Feliks povukao, redakcija je u decembru 1999. uredila trobroj 68/69/70 na 44 stranice. Predsednik Udruženja Tihomir Stanić potpisani je kao v. d. glavnog i odgovornog urednika. U uredništvu su i dalje bili: Svetlana Bojković, Ivana Dimić, Ivan Medenica, Aleksandar Milosavljević, Jovan Ćirilov, te Anja Suša.

— **Aleksandar Milosavljević** bio je glavni i odgovorni urednik od januara 2000. do januara 2006, za brojeve 71–131, od kojih je nekoliko bilo dvobroj ili trobroj. Redakciju su činili: Svetlana Bojković, Jovan Ćirilov, Ivana Dimić, Maša Jeremić, Svetislav Jovanov, Jelena Kovačević, Branka Krilović, Ivan Medenica, Olivera Milošević, Darinka Nikolić, Tanja Petrović, Gorčin Stojanović, Anja Suša, Petar Teslić, Maja Vukadinović. Dizajn i prelom radio je Axis studio, koji je od novembra 2000, tj. od broja 79, redizajnirao logotip novina i promenio slog i font slova.

— **Mirjana Ojdanić** uredivala je *Ludus* 2006–2007, br. 133–145/146 (poslednji dvobroj objavljen je u junu 2007). Sa odlaskom urednika Saše Milosavljevića mnogi saradnici napustili su redakciju. U redakciji su tada: Tatjana Bošković, Stevan Koprivica, Mirjana Bobić Mojsilović, Igor Bojović, Dragana Bošković, Vladimir Arsić; potom, Ivan Bekjarev, mr Milovan Zdravković, Dragan Vujić, Isidora Masniković, Sloboda Mićalović, Žak Kukić.

— **Tatjana Nježić** je izabrana za glavnu i odgovornu urednicu i tu je funkciju obavljala u svom prvom mandatu 2008–2012, brojeve 147–185/186. Uz nju su članovi redakcije: Branko Dimitrijević, Petar Grujić, Željko Hubač, Aleksandra Jakšić, Branka Krilović, Aleksandar Milosavljević, Miroslav Radonjić, Ana Tasić i Olivera Milošević. Tatjana Nježić oformila je tada i Savet *Ludusa* koji su činili Svetlana Bojković, Jovan Ćirilov, Goran Marković, Dejan Mijić, Gorica Mojović, Ljubomir Simović. List i dalje prelama Axis studio, ali je poslednji dvobroj štampan na drugačijoj (svetlijoj) kartici u Štampariji KIZ Altera.

— **Maša Stokić** je na mestu glavnog i odgovornog urednika 2012–2016, 187–195. broja. U redakciji koju je formirala su: Žanko Tomić, Gorčin Stojanović, Milica Kralj, Igor Burić, Filip Vujošević, Sanja Tasić Krsmnović, Sonja Šulović, Zoran Mišić. U Impresumu su se prvi put našla imena stalnih saradnika: Duška Radosavljević, Ninoslav Šćepanović, Nenad Kovačević, Ivan Manić, Željko Andelković, Ana Tasić, Snežana Miletić, Goran Antić, Jelica Stevanović, Mikojan Bezbradic, Jelena Kovačević, Sonja Šulović, Aleksandra Glogovacki. Od broja 195 list priprema i štampa JP „Službeni glasnik“. S obzirom na sve učestalije finansijske probleme, 2014. pronalazi se „rešenje“ da se kontinuitet

Ludusa održi objavljinjanjem digitalnog izdanja www.ludus-online.rs.

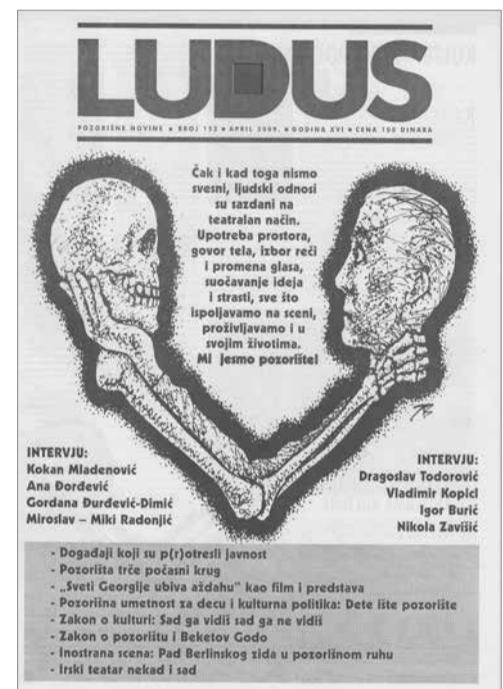
— Tatjana Nježić je ponovo glavni i odgovorni urednik od septembra–oktobra 2016, od dvobroja 196/197. U novoj redakciji su: Aleksandra Jakšić, Jelena Kajgo, Jelena Kovačević, Ivan Medenica, Aleksandar Milosavljević, Olivera Milošević, Vukica Strugar, potom Tanja Mandić Rigonat, te Snežana Trišić.

Sekretar redakcije je Radmila (Kovačević) Sandić, a u jednom periodu bila je Aleksandra Jakšić.

Grafičkim dizajnom i pripremom za štampu, za sve ove godine, bavili su se: Đorđe Ristić, tim Axis studija, Tatjana Buha, Đorđe Sekerezović, tim „Službenog glasnika“.

O čemu *Ludus* govori?

Priječe citat sa stranice posvećene listu: „Osnovna tematika i misija novina je afirmacija pozorišne umetnosti, bolja informisanost i proširivanje komunikacija u kulturi. *Ludus* objavljuje pregled pozorišnih dešavanja u našoj zemlji, donosi brojne informacije relevantne za ovdašnji teatarski život i pozorišne stvaraće, ne retko inovativne prikaze, osvrti koji se bave teatrima u zemlji ili i inostranstvu. Stranice *Ludusa* prostor su za preispitivanja, kako pozorišnih, tako i šire kulturnih fenomena, umetnič-

LUDUS broj 152

ne bio iz sveta pozorišta i umetnosti, imao je želju da zgrabi i prevrće listove, da stranice preleće ukoso, uzduž i po preko. A pri tome, očiju punih sadržaja, osetio bi se informisan. Đorđe Ristić je znao da grafičkim rešenjem poenitira ono o čemu bi autori teksta govorili; znao je da ostavi pečat savremenosti. A što više treba novinama?

Pregled domaće scene je uvek na samom početku. Tu rubriku je vodio ili sam urednik ili neko s pravim uvidom u širinu scene i probleme s kojima se hori, kao što je svojevremeno pisala Zorica Pašić.

Centralni deo ostavljen je za veliki urednički intervj, *Ludus* razgovara. Prvi intervj bio je sa Jovanom Hristićem. Posebno mesto u *Ludusu* zauzimaju aktivnosti Udruženja, a tu spada i dodela nagrada: Dobričinog prstena, Nagrade „Bojan Stupica“, „Milos Žutić“ i „Ljubinka Bobić“. Za neko novo (nadam se i monografsko) izdanie predstoji sabiranje svih velikih *Ludusovih* razgovora i njihova pažljiva analiza.

Ludus je, koliko se god moglo, pratio dešavanja na scenama u susedstvu i dešavanja u Evropi i svetu. Ove preglede najčešće su pisali Aleksandra Jakšić i Ljubiša Matić. Objavljivani su putopisi dnevnički Jovana Ćirilova, ali se uopšte *Ludus* prihvatio zadatka da bude i prozor u svet, posebno u vreme političke i ekonomiske skučenosti.

Ludus se u prve dve decenije trudio da odlazak svakog pozorišnika zabeleži propratnim slovom. Potom, kako su se brojevi godišnje preorevali, i ova misija se morala izmeniti. Na zadnjoj stranici nalazio se Pozorišni kalendar – da ni pozorišni ljudi prošlosti ne padnu u zaborav. No prekidi redovnom objavljinjanju moralni su preusmetri pažnju *Ludusa* na goruće teme sadašnjice.

U kolopletu portreta umetnika i praćenja njihovih konkretnih angažmana našli su se i vodeći umetnici prestonice, i umetnici iz unutrašnjosti, mlađi „koji obećavaju“, stvaraoci van institucionalne scene, znanci iz bivše zajedničke domovine, gosti festivala, strani umetnici, kritičari, teoretičari, nova lica. Moglo bi se reći da je *Ludus* održao šarolikost saradnika i uvid u šaroliki svet scenske umetnosti, otvoren za sve pojave i u tom smislu, neselektivan. Samo u jednom kratkom periodu, naišek eksperimentu, u *Ludusu* su objavljene kritike predstava, a zapravo je on esnafski list afirmativan za svoj stalež i brižan za sve socijalne turbulencije, bilo izazvana zakonskim propustima ili promenama, bilo političkim odlukama i krizama.

Ludus nudi mnogo sadržaja vrednog naučne obrade – teatrološki obraditi fenomen ovih novina, uređivačku politiku sa medijskog i teatraloškog aspekta, obraditi odnos pozorišnog i društvenog života u ove tri decenije, pratiti neku od rubrika i evoluciju date teme, ili se baviti problematikom srpske pozorišne umetnosti kako je viđena

LUDUS broj 42

kih pravaca u oblasti dramskog i pozorišnog stvaralaštva, organizacionih, produkcionih teatarskih modela i drugih važnih pitanja koja se tiču drame i teatra. *Ludus* otvara i prostor za kreativnu umetničku polemiku. Verujemo da javnost prepoznaje serioznost i profesionalizam kao bitne elemente valjanog informisanja koje *Ludus* istražno od osnivanja afirmiše.“

Da krenemo od početka, od naslovnice. Logotip novina je osmislio umetnički direktor Đorđe Ristić. Naslovnice *Ludusa* uvek su podređene odabranoj glavnoj temi, i uglavnom najavljuju i sadržaj koji sledi. Nekad bi dominirao kolaž fotografija, nekad jedna velika, a često je za rešenje ove strane naručivana karikatura od Koraksa (u početku), Žaka Kukića i Jugoslava Vlahovića (kasnije). Na naslovnicu *Ludusa* znala je da „pukne“ goruća tema i neke se dugo pamte.

Za *Ludus* je od početka odabранo pismo latinica, sa svesnom namerom da se obraća i pozorišnim čitaocima van Srbije koji razumeju srpski jezik. Pozorište voli da prelazi granice, pa tako i pozorišne novine.

Grafička i novinarska umešnost, koju je Đorđe Ristić stekao radeći u tehničkoj redakciji TV Novosti, sigurno su mnogo doprineli popularnosti *Ludusa*. Čitalac, pa makar i

LUDUS broj 153-154

LUDUS broj 14

u *Ludusu* – samo su neka od neistraženih pojava. S uvidima iz valjanih analiza *Ludusa* sigrurno bi naše pozorište postalo samosvesnije i snažnije.

U trodecenijskoj istoriji lista bio je brojeva koji su iskakali iz ustaljenog oblika. Takvih je nekoliko izdanja na engleskom jeziku ili dvojezičnih srpsko-engleskih izdanja. Godine 2000. objavljen je prilog o 50 godina Saveza dramskih umetnika Srbije, a broj iz decembra 2019. posvećen je obeležavanju 100 godina Udruženja dramskih umetnika. Zatim, jedan ceo broj bio se nepostojanjem zakona o pozorištu, mada je to problem na koji je mnogo puta ukazivano. *Ludus* je u formi specijalnih izdanja redovno izlazio i tokom bombardovanja 1999.

Prelomni trenuci u životu lista

Proteklih trideset godina u Srbiji obeležili su ratovi, sankcije, hiperinflacija, bombardovanje, ekonomski i političke krize. Sve se odrazilo na pozorište i pozorišne novine. Osim toga, za novine je svaka promena urednika i uredništva loman trenutak. Kada je Feleks Pašić napustio poziciju, nastala je dvomesecna i prva pauza u izlaženju lista. Od tada, povremeno se ponovo objavljuje list kao dvo-broj, pa i trobroj. Nakon što je Predsedništvo 2006. imenovalo Mirjanu Ojdanić za urednicu, učestali su finansijski problemi. U sezoni 2007/08. ozbiljni finansijski dugovi doveli su do prekida u izlaženju lista i rasprištanja redakcije. Novo predsedništvo uspelo je da pokrije dug. Godine 2008. Tatjana Nježić je ulozila napor da uspostavi kontinuitet lista, osnovivši se na prethodni (slavniji) period. Tada je reprintovana naslovna stranica prvog broja i objavljena je anketa o (obnovljenom) *Ludusu*. Povremeno se reprintuju i reakcijelizuju bitni intervjuvi iz ranijih brojeva *Ludusa*.

Besparica je poslednjih godina dovela do toga da svega po jedan, dva ili tri broja budu objavljeni u godini. Sredstva daju/ograničavaju Ministarstvo kulture i informisanja RS i Sekretarijat za kulturu Grada Beograda.

Distribucija

Ludus se prodavao na odabranim mestima u Beogradu (u knjižarama, KCB, „Školici“ pri Domu kulture Stari grad), u Novom Sadu, Valjevu, Kikindi. Nije uvek tako, ali se Udruženje svojski trudilo da uspostavi veze, stvari i održi distributivnu mrežu. Pozorišnici su *Ludus* bio uvek dostupan u pozorišta i u Udruženju. I danas *Ludus* primaju sva pozorišta koja ga kupuju za svoje članove. Besplatne primerke dobijaju penzionisani članovi Udruženja koji su izrazili želju da ga čitaaju.

Od 2019. godine stari brojevi *Ludusa* su digitalizovani i dostupni čitaocima na sajtu Udruženja dramskih umetnika Srbije.

Jelena Kovačević Barać

POREKLO, LJUBAV, REPUBLIKA BAKLAVA...

Ovogodišnji, 62. MESS (30. septembar – 9. oktobar) predstavlja osam produkcija iz Mađarske, Nemačke, Italije, Grčke, Hrvatske, Crne Gore i pet bosanskohercegovačkih od kojih su dve festivalske premijere

Internacionalni teatarski festival MESS prepoznatljiv je kroz svoju istoriju kao mesto na kom se ukrštaju dela najznačajnijih pozorišnih stvaraca u istoriji, poput Pitera Bruka, Robera Wilsona ili Eudenija Barbe, ali i mladih nuda koje ubrzo postaju zvezde svetske teatarske scene. Od svojih začetaka je ulagao u najhrabrije i najzanimljivije umetničke projekte. Upravo u tome leži razlog zbog kog je to jedan od vodećih festivala ovog dela Evrope, regionala svakako, tuk uz Biftef.

Program ovogodišnjeg, 62. MESS-a (30. septembar – 9. oktobar) obuhvata predstave iz Mađarsku,

liju, Angolu i Zelenortska Ostrva, ali i kroz geografsku strunu duše koje trepere pulsom života. „U jednom trenutku ritam predstave je užurban, poput paradnog marša, u sledećem je kao kakav tableau vivant, a onda poprima ritam spore povorce. Prizori su poput slika koje menjaju boje, a koje su čas tople, čas hladne. Tu je i reč pesnika, izgovoren u maniru ligurskih umetnika, kroz njihovo uobičajeno hipnotišuće recitovanje u mikrofon“, piše u programu festivala.

Internacionalna grupa izvođača, dramskih pisaca, istraživača i vizuelnih umetnika SR-SLYours (Kipar, Nemačka, Švajcarska, Švedska,

Tragom niza fiktivnih, nadrealnih i komičnih situacija, predstava istražuje pitanja identiteta i političkog organizovanja kroz prizmu današnjice.

O „jednom od važnijih pozorišnih iskoraka u sferi crnogorske alternativne scene“ predstavi *Ana Karenjina* (podgorički „Prazan prostor“ i Kraljevsko pozorište Zetski dom, Cetinje) u režiji Mirkra Radonjića već smo pisali (*Ludus* br. 206)... Romanom još jednog Rusu (za sada nezabranjenog) Dostojevskog bavio se Oliver Frlić u dvodelnoj postavci *Braće Karazanova – Sve srećne porodice nalik su jedna na drugu* i *Svaka nesrećna porodica nesrećna je na svoj na-*

teatar 55) bavi se našom konzervativnošću i uskogradsušću koje krijemo iza najboljih namera, mnogo brije i još više ljubavi. Predstava prati okupljanje jedne građanske raznolike porodice u kojoj svi znaju šta je najbolje za njihove bližnje. Duh naše nedavne prošlosti, kroz žive pesme i vešto razigrane dramske situacije prikazuje *Jugoslavija, moja otadžbina* (Pozorišta Prijedor, Gledalište Koper – Teatro Capodistria i Fondacija Friedrich Ebert Stiftung). Priča prati put protagonistu, tj. njegovu konkretnu i simboličku potragu za ocem, oficijom bivše JNA i ratnim zločincem u bekstvu. Taj put postaje

Od Višegrada do Hajdelberga pa nazad: *Poreklo* hamburškog Talija teatra (foto Krafft Angerer)

ske, Nemačke, Italije, Grčke, Hrvatske, Crne Gore. Selektori Dino Mustafić i Nihad Kreševljaković odabrali su osam ostvarenja, selektorka bosanskohercegovačkih predstava Ana Tasić tri tamošnje produkcije, a izvedene su i dve festivalske premijere.

Nemacki Talija teatar ponovo je festivalski gost, sada s predstavom *Poreklo*, u režiji Sebastijana Niblinga, nastaloj prema knjizi Saše Stanišića. Za pomenu delo o njegovom putu iz rodnog Višegrada do nemačkog Hajdelberga, pa opet nazad u bosanske planine, svojom baki, dobio je najznačajniju nemačku književnu nagradu „Deutscher Buchpreis“ za 2019. godinu. „*Poreklo* je knjiga o prvoj slučajnosti u našim biografijama: rođenju negde. I o onome što dolazi posle. *Poreklo* je knjiga o selu u kojem je ostalo samo trinaestoro ljudi, o zemlji koje više nema, o rasparčanoj porodici, mojoj porodici. To je knjiga o pitanju što mi pripada, moj autoportret sa precima. I razlaganje tog autoportreta. *Poreklo* je oproštaj od moje dementne bake. Dok ja prikupljam sećanja, ona svoja gubi. *Poreklo* je knjiga o mojim domovinama, po sećanjima i u mašti. Knjiga o jeziku i sramu, dolasku i preživljavanju, sreći i smrti“, kaže pisac Saša Stanišić.

Mađarski Nemzeti Sinhar Nonprofit Zrt izveo je Bihnerovog *Vojceka* u videnju reditelja Atile Vidnjanskog. Predstava se bavi pitanjem koje se ideje drže za prirodne i koje su destruktivni proizvodi veštackih društvenih procesa. Mladi tim stvaralača je pokušao da odgovori na to da li smo i dalje u stanju da razaznamo i iznova proživimo svoje emocije i svoju čovečnost u našoj prividnoj usamljenosti, boreći se za nekojake fiktivne ideje.

Vještruko nagradivani italijanski teatarski umetnik Pipo Delbono potpisuje *Ljubav* (Fondacija Teatar Emilija Romanija i Kompanija Pipo Delbono). Reč je o muzičko-poetiskom putovanju kroz Portuga-

čku (Zagrebačko kazalište mladih), čiji naziv, naravno, ukazuje na Tolstojevu *Anu Karenjinu*, igrajući se s rivalstvom dva čuvena ruska klasika. Frlić ovi kompleksnu i višeslojnu priču o nesrećnoj porodičnoj lozi pretvara u burlesku travestiju opšte duševne i moralne prljavštine, u predstavi prepoznatljive frlićevske bestijalne estetike, duboko protkanoj istrijskim referencama i aktuelnim političkim komentarima. „Frliću nije u prvom planu ono što je najistaknutije u veličanstvenom romanu – od sukoba dobra i zla u kojem čovek često i želi učiniti nešto dobro, ali ga njegova priroda vodi prema zлу, preko istraživanja mračnih zakutaka te prirode, do duhovnosti, vere i pitanja o postojanju Boga. Frliću zanima ta porodična saga prvenstveno kao slika užasnog društva i njeno povezivanje sa strahotama savremenog sveta prenesenim u scenski prostor, koji svojom spektakularnošću i ekspresivnošću navodi gledaoca da kritički razmisli o svetu u kom živi. A o odmaku od Dostojevskog najjasnije govori concepcija lika starca Zosime kojeg Frlić predstavlja kao predstavnika moći Crkve (ne samo pravoslavne) koja se bori za vlast i profit, iako je kod Dostojevskog Zosima starac u tradiciji ruske crkve – duhovni vođa koji pomaže ljudima ne mareći za svetovna dobra“, piše Tomislav Kućelec u kritici *Impresivan poetski rekvijem za društvo koje nestaje* za portal Kazalište.hr.

Publika 62. MESS-a mogla je da pogleda i tri žanrovski međusobno različite predstave, u komično ili tragično intoniranoj radnji, koje se, po rečima selektorce Ane Tasić, razračunavaju sa gorućim društveno-političkim i lično-porodičnim pitanjima. Prikazujući *Cara Edipa* (NP Sarajevo i Scena MESS) Diego de Brea pokazuje svojim rediteljskim sredstvima svu hladnoću, tegobu, brutalnost i zlo, koji izviru iz ljudi kao iz Pandorine kutije. Autorski projekt *Ljubičasto Selme Spahić* (Kamerni

polazište bolnog suočavanja sa sobom, s ličnim traumama i strahovima, ali i redefinisanje ličnog i nacionalnog identiteta.

Prva premijera na MESS-u je plesna predstava *SARA-JE-VO* koreografa Edhema Jesenkovića koja je nastala kao deo međunarodnog *Balkan Dance Project-a*. Istražuje različite ideje o domu, privatnosti, intimnoj sferi i granicama između sebe i okoline. „Plesači/izvođači pokušavaju da definisu vlastiti prostor unutar društva, kroz kreiranje vlastitih pravila i infrastrukture na najfunkcionalniji način. Kao proizvod veće jedinice u kojoj su politička propaganda i društvena očekivanja jaka po-kazatelji, izbori se posmatraju kroz različite slojeve razumevanja. Plesači/izvođači predstavljaju mlađu generaciju koja traži način da prezivi u antagonističkom društvu“, kaže Edhem Jesenković.

Druga festivalska premijera primer je prave regionalne saradnje. *Predstava Što na podu spavaš* nastala je po drugom romanu Darka Cvjetića, koji kao pesnik i teatarski radnik godinama progovara o užasima rata i progonima nesrba u Prijedoru, u režiji Kokana Mladenovića i koprodukciji Gradske dramske kazališta „Gavella“, Srpskog narodnog pozorišta iz Novog Sada, Narodnog pozorišta Sarajevo i festivala MESS – Scena MESS.

Po rečima Miljenka Jergovića, „književnost Darka Cvjetića hrabar je i uzaludan trud da se razume drugi i da se ima srca za njegovu patnju“. Cvjetić u *Što na podu spavaš* progovara o temi odlaška vojnika JNA iz kasarni 1990-ih, u ovom slučaju one sarajevske, i to čini ne zauzimajući stranu, a progovarajući o užasu rata, o ljudima poput nas, neretko još neodraslima, koji su se zatekli u nečemu većem od njih samih, gurnutima u nasilje koje je teško zaustaviti kad krene.“

Priredila A. Jakšić

LUDUS

LUDUS...

Svaka kuća koja ima police s knjižama, ili ih drži na nekim drugim mestima – u kojoj se, razume se, godinama kupuju knjige, časopisi, novine... – mora povremeno da „osloboda“ zaposednute prostore, jer više nema mesta za neke nove naslove.

Eto i mene u toj situaciji; ova knjiga, ma dobro... ona knjiga, e ona ostaje... a ovaj časopis, hm... Muke žive.

I tako je došao na red Ludus. Dve velike, zaista velike gomile.

Ludus!...

Kako sam zavolela te naše esnafske novine kad su se pojavile! I ta ljubav traje do dana današnjeg.

Ne jednom sam sa istinskim osećanjem ponosa rekla da imamo sigurno jedne od najboljih pozorišnih novina, koje je isprva uredio Feliks Pašić, nastavio Saša Milosavljević, radile su to i Mirjana Ojdanić i Maša Jeremić, na naše veliko zadovoljstvo poslednjih godina uređuje ih Tanja Nježić.

Potpuno esnafski obeležene, zanimljivo promišljene, prepune divnih priloga...

Obožavala sam putopise našeg izuzetnog Jovana Čirilova, i učila od njega. Da ne govorim o intervjuima koje je radio Feliks Pašić, i ne samo on. Priče o predstavama...

Ludus niti može, niti je mogao bez finansijske podrške. Sećam se kako se Ceca Bojković u više navrata borila za njegov život.

U nekom trenutku, početkom devedesetih, iz čiste sujete upitala sam Feliksa Pašića da li prihvata da napšem za Ludus o praizvedbama tri najbolje napisana naša savremena dramska teksta u kojima sam igrala glavne ženske uloge: *Bora Snajder Ace Popovića* – Rozika, *Balkanski špijun* Duška Kovačevića – Daniela (1983), *Putujuće pozorište Šopalo-*

vić Ljube Simovića (1984) – Gina. Ti tekstovi su postali naša kulturna baština. Feliks mi je dao „zeleno svetlo“

držim. Ali ne mogu sve, nemam prostora... Daću ih Muzeju knjige „Adligat“. Kad stegnem srce...

Marija Crnobori piše o Raheli Ferrari. Čarobno. Nikad nisam pročitala da je neko na taj način pisao o jednoj glumici.

Umro Kosta Spajić, zagrebački reditelj u čijoj sam predstavi *Albatros* u JDP-u igrala.

Dnevnik gostovanja Malog pozorišta „Duško Radović“ u Lisabonu. Pišu Gojko Santić, Ksenija Jovanović o Miši Žutiću, Vladimir Amidžić o *Hamletu* u Parizu, dopis iz Melburna – Saša Milosavljević: šta je Beograd video...

Bitolj slavi 50 godina teatra, Bob Wilson u Lisabonu, kulturnoj prestižni Evropi – iscrpan, zanimljiv tekst iz pera Milene Dragičević Šešić.

Udruženje glumaca Jugoslavije, pre Drugog svetskog rata, posedovalo je tri višespratnice... Do dana današnjeg ništa nije vraćeno!

Nenad Prokić piše o Karlu Krausu i *Poslednjim danima čovečanstva* koje će režirati Gorčin Stojanović u JDP-u. Tu je i prilog moje malenkosti. (Kopiram Igora Mandića koji je sebe uvek tako predstavlja.) „Vek sažet u dva sata“ tekst koji sam pisala o tome kako je nastajala čujena predstava *Putujuće pozorište Šopalo* u režiji Dejana Mijača. Eto, to je samo deo jednog broja...

Neko ko, u ko zna kom vremenu što dolazi, bude čitao Ludus saznaće na najbolji način šta se dešavalo u našim pozorištima, našem društvu, našim životima, šta se dešavalo u svetu... Kako smo prolazili razne križe. I kroz rat.

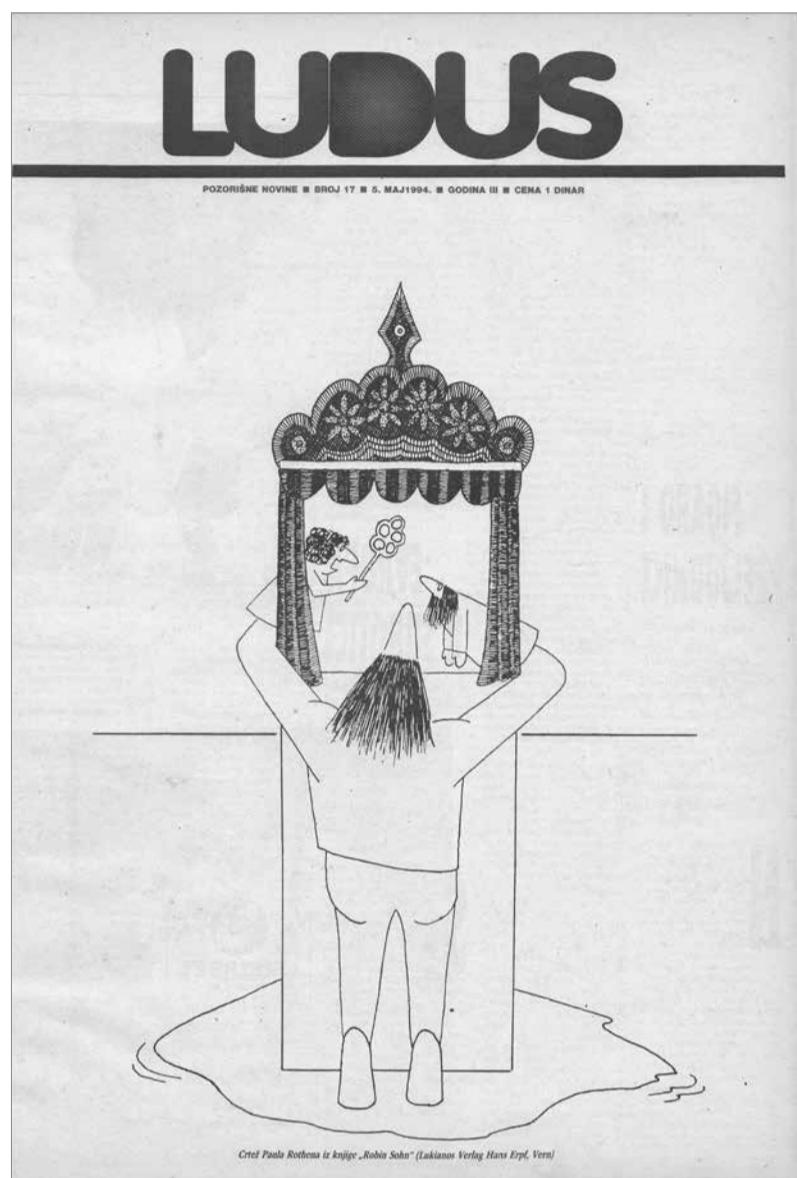
Zato sam u velikoj muci sa srednjem kućne biblioteke, polica... Ali to je već moj problem.

Završišu citirajući Karla Krausa: „Nacija sama po sebi ne poseduje vrednost. Vrednost pripada isključivo njenoj kulturi.“

Branka Petrić Fehmiu

Pozorišne novine • Broj 17 • 5. MAJ 1994. • GODINA III • CENA 1 DINAR

Crtac Paula Rothena iz knjige „Robin Sohn“ (Lektorius Verlag Hans Erp, Verlag)

(na čemu sam mu i danas zahvalna) i ohrabrio me, učinio da poverujem da ja to mogu. Posle toga sam napisala čitav niz raznih priloga.

I onda... evo... gomila Ludusa pred mnom. Želim što više da za-

Pregledam brojeve, prelistavam nasumice...

U rukama mi se, čini mi se sam od sebe, zadržao jedan. Bacam pogled na datum: 5. maj 1994.

Rat traje.

Milan Caci Mihailović
IZ „USPOMENARA 212“
RADOMIR PLAHOVIĆ

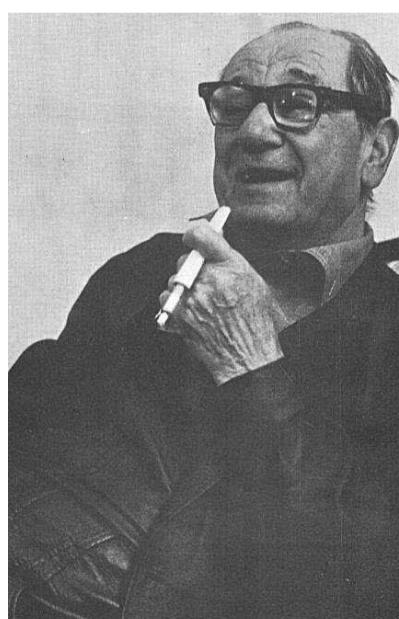
Veliki srpski glumac, reditelj, pisac tekstova, pedagog, teoretičar... Radomir Raša Plaović (1899–1977), čije ime nosi mala scena Narodnog pozorišta u Beogradu, već je u poodmaklim godinama. Skupile se i neke dijagnoze, tresu mu se ruke, ali ne uskraćuje sebi dobru kapljicu kada to ne vidi njegova supruga Darosava, takođe glumica.

Jednom zamoli mnogo mladeđ kolegu Dragomira Bojanovića Gidru da ode do šanki i da mu doneše piće, jer kada bi to sam uradio, pola bi prosuo, ruke ne presteju da drhte.

Međutim, Gidra od jutros ništa nije popio, i njemu se tresu ruke, ali ode da posluša starog profesora. Kada je pred čika Rašu stavio polupraznu čašicu, veliki glumac samo konstatovao drhtavim glasom:

– E, sine, toliko sam i ja mogao da donesem!

(Ispričao šminker Narodnog pozorišta Kempes, 18. 8. 2019)

Raša Plaović (foto Branislav Nikolić, Teatron/MPUS)

LUDUS
Pozorišne novine

YU ISSN 0354-3137
COBISS.SR-ID 54398983

Copyright@1992 Udruženje dramskih umetnika Srbije
Prvi broj objavljen 5. novembra 1992

Tiraž: 1100 primeraka

Izdaje
Udruženje dramskih umetnika Srbije
11158 Beograd, Studentski trg 13/VI
Telefoni: + 381 (0) 11/2631-522,
2631-592 i 2631-464
www.udus.org.rs, www.ludus-online.rs
e-mail: udus@udus.org.rs

Matični broj: 07067283
PIB 100040788

Tekući račun:
200-2711270101033-28
(Banka Poštanska štedionica a.d. Beograd)

Predsednik
Nebojša Dugalić

Glavni i odgovorni urednik
Tatjana Nježić

Redakcija
Aleksandra Jakšić,
dr Jelena Kovačević Barać,
dr Ivan Medenica,
Aleksandar Milosavljević,
Olivera Milošević,
Vukica Strugar,
Snežana Trišić

Lektura
Aleksandra Jakšić

Sekretar redakcije
Radmila Sandić

Tekstove i fotografije slati na:
radmila.sandic@udus.org.rs

Dizajn LUDUSA
Đorđe Ristić

Redakcija LUDUSA
AXIS studio

Priprema i štampa
JP SLUŽBENI GLASNIK
BEOGRAD, Lazarevački drum 13-15

ISSN 0354-3137

9 770354 313002 >

Izdavanje ovog broja
Ludusa pomogli su

MINISTARSTVO
KULTURE
I INFORMISANJA
REPUBLIKE
SRBIJE

Beograd
www.beograd.rs

SEKRETARIJAT
ZA KULTURU
GRADA BEOGRADA